

Underlag till järnvägsplaner

Olskroken planskildhet och Västlänken

Göteborgs Stad och Mölndals stad, Västra Götalands län

Underlagsrapport Kulturmiljö

TRV 2013/92338

2014-09-01

Titel: Olskroken planskildhet och Västlänken, Underlagsrapport Kulturmiljö

Utgivningsdatum: 1 september 2014

Ärendenummer: TRV2013/92338

Utgivare: Trafikverket

Projektschef: Bo Larsson

Kontaktperson: Mira Andersson Ovuka, telefon 0771-921 921

Medverkande konsulter: Sammanställd av ÄF/EnviroPlanning med underlag från Sweco, RAÄ UV och Göteborgs stadsmuseum

Figurer: Antiquum: sidan 110, 111, 112 samt 113; Bramstång Plura, C, RAÄ: figur 4 och 5 sidan 16, figur 23 sidan 34, figur 50 sidan 53 samt figur 94 sidan 77; EnviroPlanning: sidan 13, 15, 20, 23, 27, 33, 37, 55, 78, 80, 93 samt 95; Nordström, K: figur 52 sidan 56; Palomo, R: Metro arkitekter, samtliga foton av kulturmiljö ovan mark; Trafikverket sidan 5.

Kartor: ©Lantmäteriet, dnr 109-2012/4174

Tryck:

Distributör: Trafikverket, Kruthusgatan 17, 405 33 Göteborg

Telefon 0771-921 921, www.trafikverket.se

Innehåll

Innehåll	3
Sammanfattning	4
1 Bakgrund	5
1.1 Inledning	6
1.2 Avgränsningar	6
2 Bedömningsgrunder och krav	7
2.1 Lagskydd	7
2.2 Krav	11
3 Läsanvisning	12
3.1 Disposition	12
3.2 Läsanvisning kartor	14
4 Fornlämning RAÄ Göteborg 216:1, Stadslager	15
4.1 Övergripande	15
4.2 Göteborgs befästning	16
4.3 Bevarade lämningar inom fornlämning 216:1	18
4.4 Värdebeskrivning	18
5 Riksintressen för kulturmiljövården	20
5.1 Göteborgs innerstad (O 2:1-5)	20
5.2 Slottsskogen – Botaniska Trädgården – Änggården (O 2:7)	22
5.3 Norra Guldheden (O 2:8)	23
6 Delsträcka 1: Sävenäs – Centralen	24
7 Delsträcka 2: Station Centralen	28
8 Delsträcka 3: Centralen – Haga	38
9 Delsträcka 4: Station Haga	56
10 Delsträcka 5: Haga – Korsvägen	79
11 Delsträcka 6: Station Korsvägen	81
12 Delsträcka 7: Korsvägen – Almedal	94
13 Förklaringar - ord och begrepp	105
14 Referenser	109
Bilaga 1. Bebyggelse som ej berörs av schakt – fullständig beskrivning	111
Bilaga 2. Gällande bestämmelser	124

Sammanfattning

Denna rapport är en del av arbetet med järnvägsplanerna för Olskroken planskildhet och Västlänken och utgör underlag för projektens miljökonsekvensbeskrivning. Rapporten innehåller en beskrivning av förutsättningarna gällande kulturmiljö inom projektens utredningsområde. Projektens sträckning har i rapporten delats upp i sju delsträckor som redovisas från norr till söder med berörda kulturmiljöer presenterade under respektive delsträcka.

Inom utredningsområdet för den planerade sträckningen av Olskroken planskildhet och Västlänken finns ett stort antal värdefulla områden och enskilda kulturobjekt med höga kulturhistoriska värden. Huvuddelen av byggnaderna längs sträckan är av högt kulturhistoriskt värde och finns upptagna i Göteborgs kommunala bevarandeprogram. I stort sett hela Göteborgs stadskärna är av riksintresse för kulturmiljövården och stadskärnan är även skyddad som fornlämning. Särskilt lämningar efter Göteborgs befästningsverk kommer beröras av projekten. Inom utredningsområdet finns även ett stort antal byggnadsminnen, kyrkliga kulturminnen och byggnader med skyddsbestämmelser i detaljplan.

Särskilt värdefulla och karaktäristiska delar inom utredningsområdet är:

- Skansen Lejonet-Gullberget
- Befästningsverken
- Masthamnen, Packhusplatsen och Stora Hamnkanalen
- Residenset på Stora Hamnkanalens södra sida
- Kajerna vid älven och Rosenlundskanalen med byggnader
- Haga kyrkoplan med omgivning
- Johannebergs landeri vid Korsvägen

1 Bakgrund

Olskroken planskildhet och Västlänken är två järnvägsprojekt i Göteborg. Projekten har olika finansiering och drivs inom Trafikverket som två projekt. Olskroken planskildhet finansieras inom den nationella investeringsplanen liksom Västlänken, som också ingår i det Västsvenska paketet med betydande andel regional finansiering. Olskroken planskildhet och Västlänken redovisas i separata järnvägsplaner.

Ett viktigt underlag för järnvägsplanerna är miljökonsekvensbeskrivningen, som är gemensam för projekten och ska godkännas av länsstyrelsen. Som ett underlag till miljökonsekvensbeskrivningen har en serie rapporter tagits fram som belyser följande områden: kulturmiljö, rekreation, naturmiljö, förorenade områden, ljud, stomljud och vibrationer, elektromagnetiska fält, luftkvalitet, dag- och tunnelvatten, geologi och hydrogeologi, klimatförändringar och översvämningssäkring samt risk och säkerhet. Denna underlagsrapport avser kulturmiljö.

Figur 1. Korridor för tillåtlighet. Järnvägsanläggningen ska inrymmas i korridoren.

1.1 Inledning

Olskroken planskildhet och Västlänken passerar bebyggelse uppförd från 1600-talet fram till idag samt arkeologiska lämningar under mark. Huvuddelen av byggnaderna längs anläggningarna är av högt kulturhistoriskt värde och finns upptagna i Göteborgs kommunala bevarandeprogram fastställt av kommunfullmäktige. Flera av projektens delsträckor och arbetstunnlar passerar också genom områden av riksintresse för kulturmiljövården och hela Göteborgs stadskärna är en fornlämning. Den här rapporten syftar till att ge en samlad bild av värdefulla byggnader, objekt och miljöer där särskild kulturhistorisk hänsyn kan komma att krävas eller där en noggrannare utredning kan behöva göras.

1.2 Avgränsningar

I rapporten presenteras de kulturmiljöer och objekt där det har bedömts att särskild kulturhistorisk hänsyn kan komma att krävas vid anläggandet av Olskroken planskildhet och Västlänken. Rapportens geografiska avgränsning utgår ifrån projektens utredningsområde, och sträcker sig från Sävenäs i norr till Almedal i söder.

Delsträckorna Station Centralen, Centralen-Haga, Station Haga och Station Korsvägen samt delområdet Liseberg är känsliga och kulturhistoriskt värdefulla platser som kommer att beröras av schaktningsarbeten. Dessa områden har därför givits utökade områdesbeskrivningar. Övriga delsträckor saknar övergripande beskrivning.

Rapporten redogör inte för konsekvenser för kulturmiljön då dessa ska redovisas i järnvägsplanens miljökonsekvensbeskrivning.

Redovisning av byggnadernas interiörer är inte fullständig. Tillgänglig information har återgivits men med största sannolikhet förekommer det ytterligare värdefulla interiörer.

2 Bedömningsgrunder och krav

I rapporten presenteras utredningsområdets kända arkeologiska lämningar samt de byggnader och miljöer som anses ha ett högt kulturhistoriskt värde. Inför schaktning i känd fornlämning krävs tillstånd och arkeologisk förundersökning enligt 2 kap. Kulturmiljölagen. Identifieringen av värdefulla kulturmiljöer ovan mark utgår från Göteborgs stads bevarandeprogram samt gällande detaljplaners skyddsbestämmelser enligt 8 kap. Plan- och bygglagen. Rapporten omfattar också statliga byggnadsminnen och byggnadsminnen enligt 3 kap. Kulturmiljölagen (1988:950) samt Riksantikvarieämbetets och länsstyrelsens urval av områden som är av riksintresse för kulturmiljövården (3 kap. 6 § Miljöbalken 1998:808).

2.1 Lagskydd

Kulturarvet och kulturmiljön skyddas av flera olika lagar och föreskrifter. Lagskydden kan fungera parallellt och kompletterar och/eller stärker då varandra. Skydden kan vara preciserade i skyddsbestämmelser, skyddsföreskrifter eller riksintressemotiveringar och ska då alltid bedömas individuellt. De parallellt gällande skydden innebär också att tillstånd för ändring kan behöva sökas hos flera olika myndigheter.

Olskroken planskildhet och Västlänken går genom ett område där flera olika lagskydd och bestämmelser för kulturmiljö samspelar.

Miljöbalken

Värdefulla kulturmiljöer skyddas enligt Miljöbalken(1998:808) (MB). Balken är en samordnad miljölagstiftning för en hållbar utveckling. En av fem grundstenar i miljöbalken är att värdefull natur- och kulturmiljö ska skyddas och vårdas.

Riksintresse för kulturmiljövården, 3 kap. Miljöbalken

I miljöbalkens tredje kapitel regleras att vissa allmänna intressen som anses särskilt viktiga att bevara kan vara av riksintresse (3 kap. 6 § MB). Riksintressen ska prioriteras framför andra intressen i den fysiska planeringen. Exploateringsföretag och andra ingrepp i miljön får endast göras om det kan ske så att området inte påtagligt skadas eller nyttjandet påtagligt försvåras. Länsstyrelsen har tillsynsansvar för områden av riksintresse. Västlänken går genom område av riksintresse för kulturmiljövården ”Göteborgs innerstad” (O 2:1-5) och projektets arbetstunnlar kommer anläggas i närhet av respektive i bergtunnel under riksintressena Slottsskogen – Botaniska Trädgården – Änggården (O 2:7) samt Norra Guldheden (O 2:8), se karta i figur 7.

Kulturmiljölagen

Kulturmiljölagen (1988:950) är den centrala lagen för kulturmiljö. Den reglerar bevarandet av fornlämningar, värdefulla byggnader och kulturföremål. Intentionen i lagen är att det är allas ansvar att skydda och vårda vår kulturmiljö. Den som planerar eller utför ett arbete ska se till att skador på kulturmiljön såvitt möjligt undviks eller begränsas. Länsstyrelsen har tillsyn över kulturmiljövården i länet och Riksantikvarieämbetet har överinseende över kulturmiljövården i landet.

Fornlämningar, 2 kap. Kulturmiljölagen

Generella bestämmelser om skydd av fornlämning finns i 2 kap. Kulturmiljölagen. Fornlämningar är enligt lagen skyddade och får inte skadas. Till en fornlämning hör även ett fornlämningsområde, det vill säga ett så stort område runt själva fornlämningen som behövs för att bevara fornlämningen.

Hela Göteborgs stadskärna, vallgravsstråket inklusive nya Allén och en del av Fattighusån, är fornlämning RAÄ Göteborg 216:1.

Intentionen i lagen är att intrång i fornlämningar ska undvikas. Det är förbjudet att utan tillstånd från länsstyrelsen förändra, ta bort, skada eller täcka över en fornlämning. Den som på något sätt vill förändra en fornlämning måste ha länsstyrelsens tillstånd. Länsstyrelsen lämnar enbart tillstånd om fornlämningen medför hinder eller olägenhet som inte står i rimligt förhållande till fornlämningens betydelse. Länsstyrelsen beslutar därefter om eventuella arkeologiska undersökningar.

Ofta inleds den uppdragsarkeologiska processen med ett samråd mellan länsstyrelsen och den som avser att utföra ett arbetsföretag som kan komma att beröra fornlämningar. Processen är sedan indelad i tre huvudsakliga steg. Det första steget är att ta reda på om det finns fornlämningar inom området för ett planerat arbetsföretag. Denna arkeologiska utredning (2 kap. 11§ KML) inleds med arkiv- och kartstudier som följs av en fältinventering. För att säkerställa bedömningen av möjliga lägen för fornlämningar kan länsstyrelsen även besluta om maskingrävda sökschakt.

Om det konstateras att en fornlämning berörs och ytterligare underlag behövs för att lämna tillstånd till ingrepp i fornlämning kan länsstyrelsen i steg två besluta om arkeologisk förundersökning (2 kap. 13 § KML). En förundersökning i avgränsande syfte kan utföras för att fastställa en fornlämnings utbredning och därmed kunna undvika ingrepp. Länsstyrelsen kan även besluta om en grundligare förundersökning inför borttagande av fornlämningen. Syftet är att länsstyrelsen ska få mer information om fornlämningen, till exempel exakt läge, storlek och ålder samt vilken typ av lämning det är. Utifrån den arkeologiska förundersökningen bestäms också omfattning och inriktning på en eventuellt nödvändig arkeologisk undersökning, det tredje steget. Resultatet från den arkeologiska förundersökningen rapporteras sedan av undersökaren till länsstyrelsen och till exploitören. Om arbetsföretaget kan undvika fornlämningen eller om fornlämningens kunskapspotential inte motiverar en arkeologisk undersökning kan byggstarten komma igång.

Arkeologisk undersökning genomförs om ett planerat arbetsföretag inte kan undvika en fornlämning eller om den berörda fornlämningen kan antas tillföra ny arkeologisk kunskap. Länsstyrelsen ställer då villkor om att en arkeologisk undersökning måste genomföras innan hela eller delar av fornlämningen får tas bort. Syftet med en sådan

undersökning är att dokumentera fornlämningen. Efter undersökningen meddelar länsstyrelsen exploatören att fornlämningen har tagits bort. Först därefter kan det planerade arbetsföretaget påbörjas.

Lämningar som enligt Riksantikvarieämbetets bedömning inte uppfyller fornlämningsrekvisiten, det vill säga i huvudsak lämningar tillkomna efter 1850, benämns övriga kulturhistoriska lämningar. Dessa har inte ett omedelbart skydd enligt kulturmiljölagen. Tillstånd för eventuellt ingrepp bör sökas hos länsstyrelsen.

Byggnadsminnen, 3 kap. Kulturmiljölagen

Kulturhistoriskt värdefulla byggnader, miljöer och anläggningar kan skyddas som byggnadsminnen enligt 3 kap. Kulturmiljölagen.

Statliga byggnadsminnen

Enligt Förordning om statliga byggnadsminnen (2013:558) (FSBM) beslutar regeringen efter begäran från Riksantikvarieämbetet om en byggnad ska förklaras som statligt byggnadsminne. Riksantikvarieämbetet anger genom skyddsbestämmelser på vilket sätt byggnadsminnet ska vårdas och underhållas samt i vilka avseenden det inte får ändras. Om det finns särskilda skäl får ett statligt byggnadsminne efter tillstånd ändras i strid med skyddsbestämmelserna.

Det är Riksantikvarieämbetet som har tillsyn över de statliga byggnadsminnena och prövar frågor om tillstånd till åtgärder som strider mot skyddsbestämmelserna. Vid tillståndsprövningen vägs behovet av ändringen mot den eventuella minskning av det kulturhistoriska värdet som ändringen kan medföra. Frågan om tillstånd till ändring prövas av Riksantikvarieämbetet efter ansökan av den myndighet som förvaltar byggnadsminnet. Riksantikvarieämbetets beslut kan inte överklagas.

Enligt 12§ Förordning om statliga byggnadsminnen (2013:558) ska de statliga myndigheter som förvaltar byggnader tillhandahålla Riksantikvarieämbetet det underlag som myndigheten behöver för att bedöma det kulturhistoriska värdet och i övrigt utföra sina uppgifter som rör statliga byggnadsminnen.

Byggnadsminnen enligt KML

Enligt 3 kap. 1 § Kulturmiljölagen definieras en byggnad som är klassad som byggnadsminne på följande sätt:

”En byggnad som är synnerligen märklig genom sitt kulturhistoriska värde eller som ingår i ett kulturhistoriskt synnerligen märkligt bebyggelseområde får förklaras som byggnadsminne av länsstyrelsen. Bestämmelserna om byggnadsminnen enligt detta kapitel får också tillämpas på park, trädgård eller annan anläggning av kulturhistoriskt värde.”

Byggnadsminnen är ofta byggnader med särskilt högt kulturhistoriskt värde. Det finns också andra byggnader med likartat värde som inte är skyddade genom byggnadsminnesförklaring (till exempel förslag till byggnadsminnen). Länsstyrelsen beslutar om byggnadsminnen enligt KML och anger genom skyddsbestämmelser på vilket sätt byggnadsminnet ska vårdas och underhållas och i vilka avseenden det inte får ändras. Länsstyrelserna har tillsynsansvar över byggnadsminnena och prövar frågor om

tillstånd till åtgärder som strider mot skyddsbestämmelserna. Alla ändringar som berör byggnadsminnens skyddsföreskrifter och som kan skada byggnadsminnen ska tillståndsprövas.

Kyrkliga kulturminnen, 4 kap. Kulturmiljölagen

Kyrkor, kyrkliga inventarier och begravningsplatser skyddas enligt 4 kap. Kulturmiljölagen. Här anges: "Kyrkobyggnader och kyrkotomter skall vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas och deras utseende och karaktär inte förvanskas."

Samtliga kyrkor och kyrkotomter som är tillkomna före år 1940 och ett urval av de yngre får enligt 4 kap. Kulturmiljölagen inte på något väsentligt sätt ändras utan tillstånd av länsstyrelsen.

Plan- och bygglagen

Kommunerna har ansvar för kulturmiljöfrågor också utifrån bestämmelserna i Plan- och bygglagen (2010:900) (PBL). Lagen reglerar användning av mark- och vattenområden, samt hur den byggda miljön ska utvecklas. Inför större förändringar eller ingrepp i miljön upprättas detaljplaner, som beskriver var, hur och vad det är tillåtet att bygga.

Skydd genom detaljplan, 8 kap. Plan- och bygglagen

Byggnader eller områden som är särskilt värdefulla från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt och därför inte får förvanskas kan av kommunerna skyddas genom bestämmelse i detaljplan. Skyddet regleras i 8 kap. Plan- och bygglagen (2010:900) och de bestämmelser som läggs in i planen är juridiskt bindande.

Beteckningen "q"

Skyddsbestämmelse i detaljplan. Bestämmelsen innebär att byggnaden har ett särskilt kulturhistoriskt värde och att den därmed inte får förvanskas. Detta är det starkaste skyddet en byggnad kan föras med i detaljplan. På plankartan preciseras vad som inte får förvanskas i så kallade skyddsbestämmelser, här kan också rivningsförbud anges och bestämmelser för hur den befintliga utformningen ska bevaras. Även icke bygglovspliktiga åtgärder kan regleras med "q" som till exempel ändring av interiör.

För byggnader försedda med skyddsbestämmelse "q" i detaljplan gäller följande paragrafer i 8 kap. Plan- och bygglagen (2010:900):

13 § "En byggnad som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas. "

14 § "Om byggnadsverket är särskilt värdefullt från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt, ska det underhållas så att de särskilda värdena bevaras."

17 § "Ändring av en byggnad och flyttning av en byggnad ska utföras varsamt så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och tar till vara byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden."

Beteckningen "Q"

Beteckningen "Q" används inte längre men har tidigare haft betydelsen "Användning anpassad till bebyggelsens kulturvärden", även kallat "kulturresevat".

Kommunalt program för bevarande, 8 kap. Plan- och bygglagen

Värdefull bebyggelse i Göteborg redovisas i programmet "Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse i Göteborg – ett program för bevarande" del 1-2 fastställt av kommunfullmäktige. Det kommunala programmet omfattar områden och objekt uppförda före cirka 1955. Exempel kan vara välbevarad bostadsbebyggelse från olika tider, institutionsbyggnader, industrier, parker med mera. Målsättningen med programmet är att skydda och vårda bebyggelse som speglar kommunens utveckling – i staden och på landsbygden. Vid bedömningar av bebyggelsen har det historiska värdet och upplevelsevärdet beaktats. Det historiska värdet kan omfatta till exempel byggnadshistoriskt värde, arkitekturhistoriskt värde och socialhistoriskt värde medan upplevelsevärde kan omfatta bland annat arkitektoniskt värde, konstnärligt värde och miljöskapande värde.

För byggnader som ingår i programmet gäller följande delar i 8 kap. Plan- och bygglagen (2010:900):

13 § "En byggnad som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas."

14 § "Om byggnadsverket är särskilt värdefullt från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt, ska det underhållas så att de särskilda värdena bevaras."

17 § "Ändring av en byggnad och flyttning av en byggnad ska utföras varsamt så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och tar till vara byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden."

Kommunens byggnadsnämnd ansvarar för tillståndsgivningen för förändring av dessa byggnader. Olskroken planskildhet och Västlänken går till stor del i områden som är upptagna i bevarandeprogrammet.

2.2 Krav

Fyra projektspecifika krav som berör kulturmiljön har fastställts. Kraven är styrande i kommande projektering för Olskroken planskildhet och Västlänken.

- För kulturhistoriskt utpekade områden där schaktning sker ska program för återställande med fokus på kulturmiljön upprättas.
- Byggnaderna 1-64 ska bevaras.
- För marken närmast berget vid Skansen Lejonet - Gullberget (objekt 2 i rapporten) ska ett program för återställande, med fokus på den historiska miljön, tas fram.

3 Läsanvisning

3.1 Disposition

I rapporten har Olskroken planskildhets och Västlänkens sträckning delats upp i sju delsträckor. Dessa beskrivs från norr till söder och rapporten redogör för berörda kulturmiljöobjekt ovan och under mark längs den planerade sträckningen av projekten. Samtliga byggnader finns upptagna i Göteborgs bevarandeprogram men kan även skyddas genom skyddsbestämmelse i detaljplan (q), byggnadsminnesförklaring eller som kyrkligt kulturminne. Att samtliga utvalda byggnader ska bevaras är enligt projektspecifika krav styrande i kommande projektering av Olskroken planskildhet och Västlänken. Kulturmiljö under mark innefattar fornlämningar enligt 2 kap. KML samt övriga kulturhistoriska lämningar.

De sju delsträckorna är:

Sävenäs - Centralen	(kapitel 6)
Station Centralen	(kapitel 7)
Centralen - Haga	(kapitel 8)
Station Haga	(kapitel 9)
Haga- Korsvägen	(kapitel 10)
Station Korsvägen	(kapitel 11)
Korsvägen - Almedal	(kapitel 12)

Göteborgs stadskärna med omgivande grönstråk omfattas av fornlämningen RAÄ Göteborg 216:1, fornlämning med stadslager. Fornlämningen sträcker sig över tre av delsträckorna: Station Centralen, Centralen–Haga och Station Haga och beskrivs därför sammanhängande under kapitel 4. Lämningar som ingår i Göteborg 216:1 och berörs av projekten återkommer därefter under respektive delsträcka. Projekten berör också tre riskintressen för kulturmiljön som beskrivs översiktligt i kapitel 5.

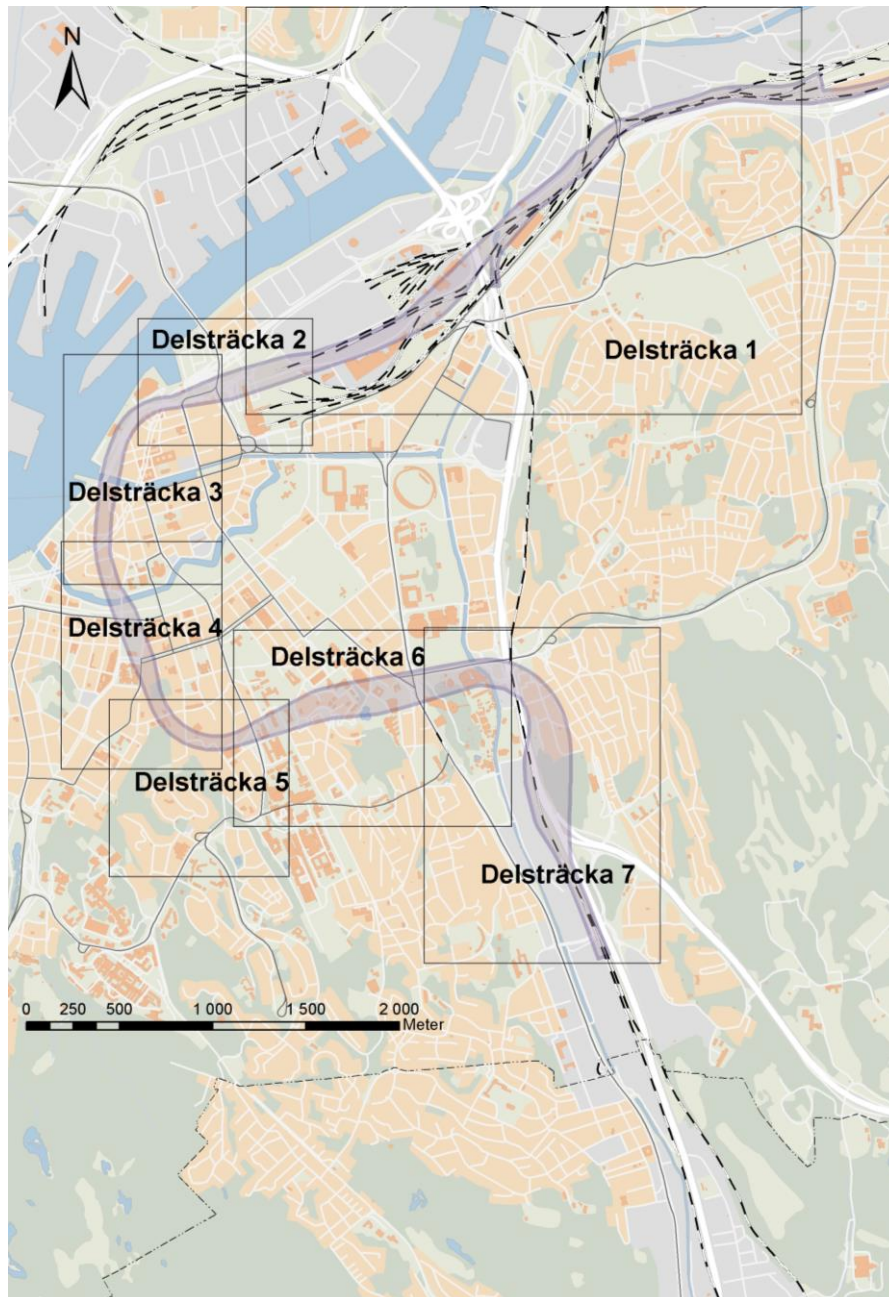
För respektive delsträcka beskrivs först kulturmiljöobjekt ovan mark och därefter fornlämningar. Objekt ovan mark som är belägna ovanpå Västlänkens bergtunnel beskrivs endast med fastighetsbeteckning och uppförandeår. Fullständig beskrivning för dessa objekt finns i bilaga 1. Sträckor med bergtunnel är Stora Hamnkanalen till kvarteret Arsenalen vid Arsenalsgatan, Kapellplatsen till Lorensbergs villastad samt Örgrytevägen till Skårsgatan. Gällande bestämmelser för samtliga objekt redovisas i bilaga 2.

Delsträckorna Station Centralen, Centralen-Haga, Station Haga och Station Korsvägen samt delområdet Liseberg är känsliga och kulturhistoriskt värdefulla platser som kommer att beröras av schaktningsarbeten. Dessa områden har givits utökade områdesbeskrivningar. Områdesbeskrivningarna för stationsområdena Station Centralen, Centralen-Haga, Station Haga och Station Korsvägen är baserade på kulturmiljöunderlag som togs fram av Antiquum, Waern Landskap och Gajd arkitekter till Västlänkens detaljplaner. Detaljplanernas kulturmiljöunderlag har i vissa fall en annan avgränsning än underlagsrapporten och områdesbeskrivningen berör då ett mindre område än det som beskrivs i kapitlet. Avgränsningen presenteras i kapitlens respektive

inledning. Områdesbeskrivningarna innehåller en övergripande introduktion till området, historik, kulturhistorisk värdering samt uttryck för riksintresset. Avsnittet ”Uttryck för riksintresset” redogör för element i stadsrummet som är uttryck för riksintresset.

Sent i sammanställningen av rapporten har ytterligare objekt som berörs av projekten och dess arbetstunnlar tillkommit. Numreringen för dessa objekt börjar på nr 65.

I kapitel 13 finns en ordlista.

Figur 2. Geografisk översikt av rapportens sju delsträckor.

3.2 Läsanvisning kartor

Numrering av objekt och fornlämningar

Byggnader, kvarter och fornlämningar har numrerats enligt följande i text och kartor:

Kulturmiljöobjekt ovan mark har numrerats med nummer 1- 69.

Kulturmiljöobjekt under mark har numrerats med beteckning angiven i FMIS (Fornminnesinformationssystemet).

Det finns områden och objekt ovan mark som även har fornlämningsstatus. Det framgår inte av numreringen, utan beskrivs bara i texten.

Teckenförklaring

Objekten på kartorna har betecknats med olika markeringar beroende på skyddsstatus. Skyddsstatusen preciseras ytterligare i kartornas respektive teckenförklaring.

Röd markering

De starkaste skydden har redovisats med röd färg på kartor och omfattar:

- Riksintresset för kulturmiljövården - Göteborgs innerstad (O 2:1-5).
- Registrerade fornlämningar med sin nu kända bevarandegrad och omfattning under mark.
- Statliga byggnadsminnen. Skyddas genom Förordning om statliga byggnadsminnen (2013:558) (FSBM).
- Byggnadsminnen enligt KML. Skyddas genom 3 kap. Kulturmiljölagen (1988:1229) (KML).
- Kyrkobyggnader tillhörande Svenska kyrkan som skyddas genom 4 kap. Kulturmiljölagen (KML).

Orange markering

De byggnader som inte omfattas av ovan beskrivna lagskydd men som finns upptagna i det kommunala bevarandeprogrammet eller har skyddsbestämmelse i detaljplan (q) markeras med orange färg.

Övriga kulturhistoriska lämningar markeras med en orange punktmarkering.

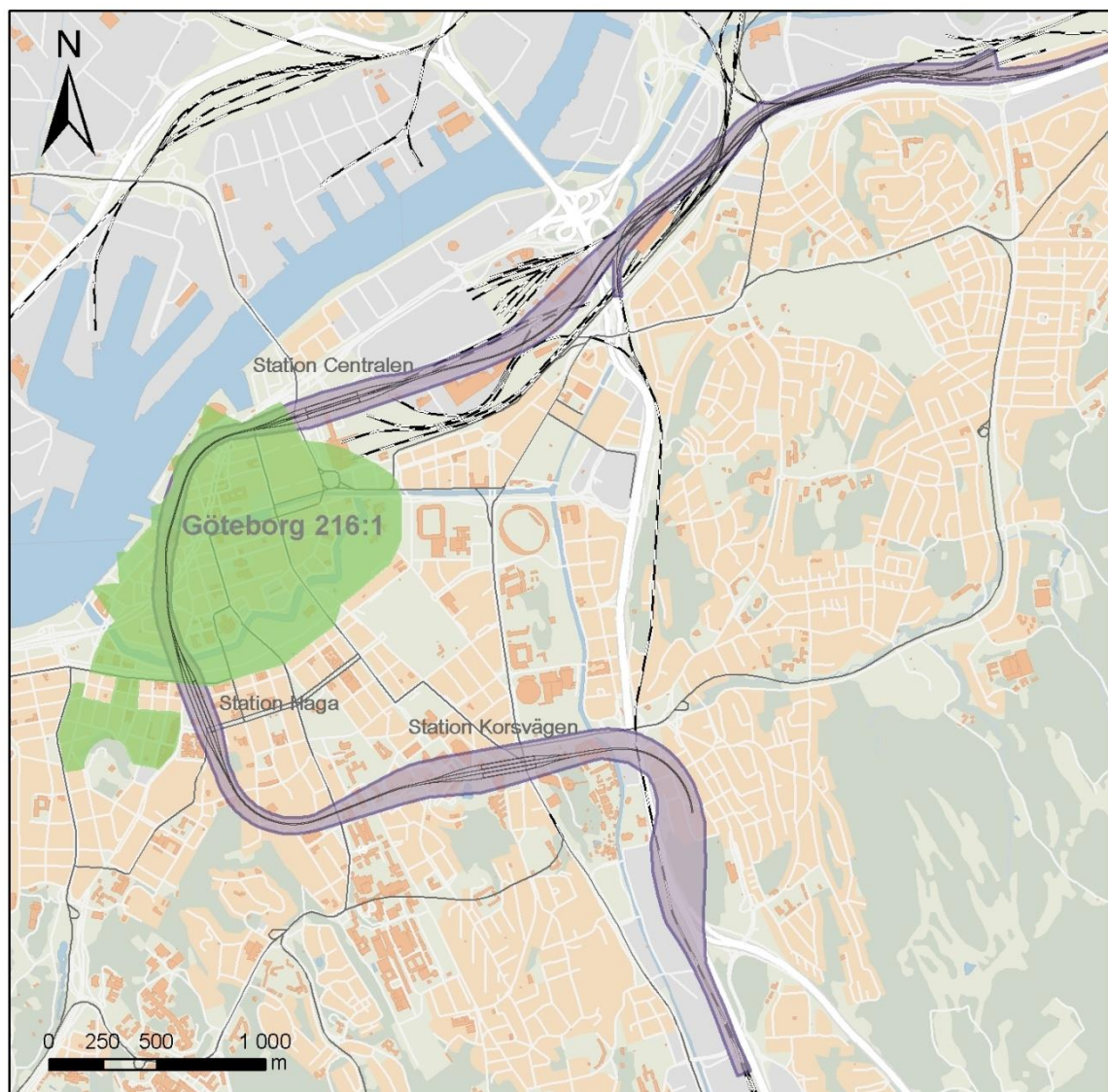
Gul markering

De fornlämningsobjekt under mark som är undersökta eller borttagna från sin ursprungliga plats markeras med gul färg. Detta gäller främst delar av befästningslämningar.

4 Fornlämning RAÄ Göteborg 216:1, Stadslager

4.1 Övergripande

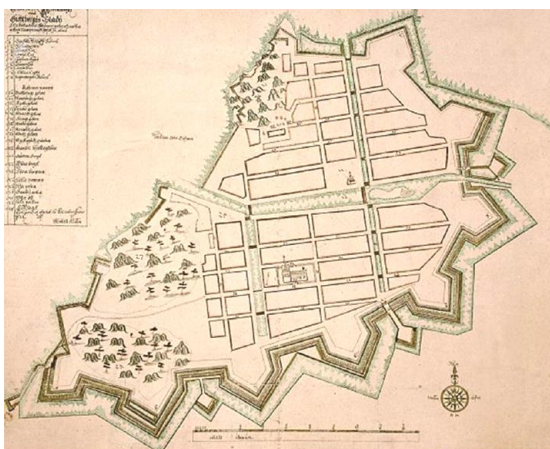
Göteborgs stadskärna med omgivande grönstråk omfattas av fornlämningen RAÄ Göteborg 216:1, fornlämning med stadslager. Eftersom Västlänken löper genom Göteborgs stadskärna återkommer arkeologiska lämningar tillhörande fornlämning 216:1 inom flera av delsträckorna. Bevarade stadslager och lämningar finns sannolikt i flera av de områden där tunneln föreslås anläggas i öppna schakt. En viktig beståndsdel i fornlämningen är de lämningar som finns av Göteborgs befästningsverk. Göteborgs befästningshistoria ges därför en samlad beskrivning nedan. Kapitlet beskriver också kortfattat bevarade lämningar inom fornlämning Göteborg 216:1 samt dess kulturhistoriska värde.

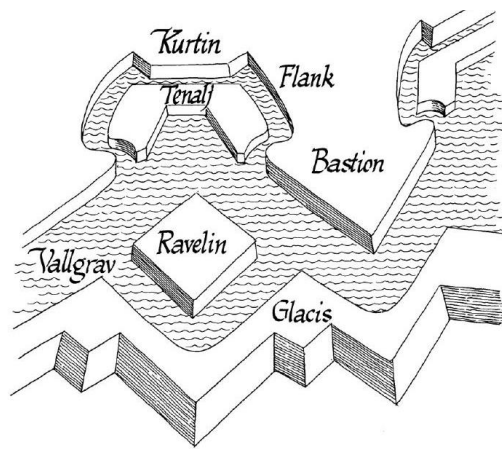
Figur 3. Fornlämning Göteborg 216:1.

4.2 Göteborgs befästning

När Göteborg anlades 1621 var det för att bli en befäst handelsstad vid Göta älvs mynning som då var Sveriges enda kontakt med Västerhavet. Planen som upprättades för staden utformades efter holländska förebilder med kanaler i stadskärnan och en avgränsning utåt bestående av vallar, bastioner, vallgrav och pålverk. Befästningsverket fungerade både som försvarsverk och som tullgräns och var till en början ganska enkelt. Det bestod av en jordvall som var två till tre meter hög och hade framskjutande skansar, bastioner, som var upplagda av ler- och jordmassor. Bastionerna från denna tid har vinkelräta kurtiner (förbindande huvudvallar) och raka flanker (sidor). Utanför befästningsvallen grävdes en 1,5 meters djup vallgrav. Konstruktionen av befästningen framgår av figur 5. Under 1640-talet utökades befästningsverket genom att staden befästes mot älven med pålverk.

Figur 4. Karta över Göteborg från 1664 som visar den holländskt influerade kanalstadsplanen med den omgivande befästningen.

Figur 5. Bilden illustrerar de olika delarna av befästningsanläggningen. På bilden är bastionsflankerna insvängda. Illustration efter Göte Nilsson Schönborg.

En fullständig ombyggnadsplan av Göteborgs befästningsverk upprättades år 1683 av den välkände fästningsingenjören och arkitekten E. Dahlberg. Fästningsverket skulle moderniseras enligt en modell lämpad för de svenska terrängförhållandena.

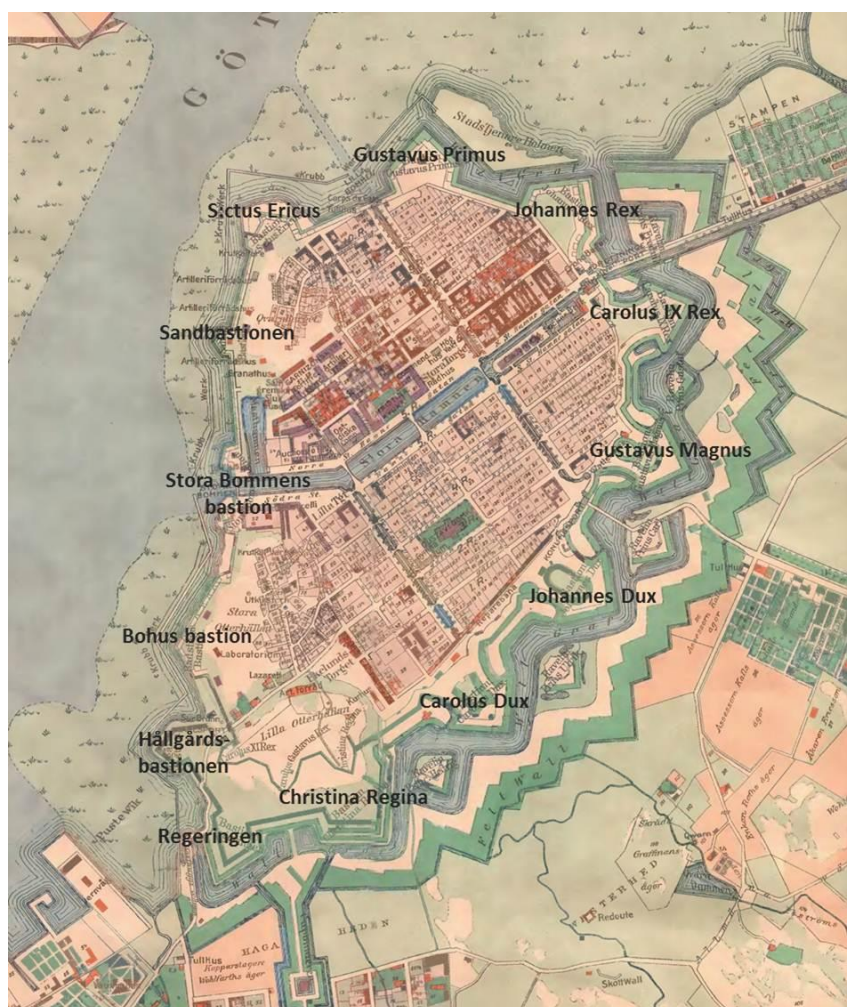
Befästningen förbättrades genom att de kvarvarande jordvallarna ersattes med murar av sten och stadsvallarna höjdes så att vallgångarna kom sju meter över vallgravarnas medelvattenstånd. Tjockleken på vällen ökades och vallgraven fördjupades till 2,2 meter. Arbetet med att anlägga raveliner (vinkelformad befästning framför huvudvallen) påbörjades. Bastionerna blev större och fick nu insvängda flanker i stället för de raka som nu var omoderna ur försvarsteknisk synpunkt. Yttermurarna byggdes av stora stenblock, sammanfogade med kalkbruk och med mindre stenar infogade för att få formbarhet i murverket. Detta kan fortfarande beskådas på de murverk som tillhör bastionen Carolus XI Rex som finns bevarad på Otterhälleberget invid Kungsgatans öppning mot Esperantoplatzen.

Befästningarna mot sjösidan vid Lilla Bommen och Packhuskajen utgjordes av ett bälte av bastioner och kurtinmurar som förband bastionerna med varandra. Tillsammans utgjorde befästningen mot vattnet den så kallade *sjöfronten*. Utanför befästningsmurarna anlades först en pålspärr (pålar nedslagna på rad) och därefter ett sänkverk (stenfyllda kistor) vars syfte var att hindra ovälkomna fartyg vid sjöfronten.

År 1687 påbörjades arbetet med försvarsskansarna utanför stadsmuren. Skansen Västgöta Lejon var färdigställd 1689 och Skansen Kronan stod färdig 1697. Mot förstaden Haga konstruerades en kaponjärgrav. Det var en skyddad vattenfylld gång som fungerade som kommunikationslänk mellan staden och Skansen Kronan. Först 1704 var befästningarna helt färdigställda.

Under 1700-talet förföll befästningsverket. Underhållet av murverken försämrades på grund av Sveriges dåliga ekonomi. Mot slutet av århundradet var fästningsverken mycket bristfälliga. De hade då också spelat ut sin roll i försvarshänseende.

År 1806 beslutade Kungl. Maj:t därför att befästningarna skulle rivas och marken skänkas till stadens utvidgande. Skansarna Kronan och Lejonet sparades. Raseringskontraktet mellan kronan och staden 1807 innebar att bastionernas och kurtinernas murar revs ner till Larmgatornas nivå. Under gatunivån behölls bastionsmurarna som kajmurar mot den bevarade vallgraven, vilken framför kurtinerna fylldes ut med sten och jord så att nya murar måste byggas i liv med bastionernas fasar. På detta sätt erhöll staden mer tomtmark och sammanhängande kajgator. Vallgraven skulle muddras upp och en allé planteras utanför en rad förstadskvarter längs vattnet. Bastionerna på Kungshöjd var militärt område under 1800-talets andra hälft och blev därför kvar, bland annat Carolus XI Rex vid Kungsgatan. Rivningen av de övriga murverken var inställd under den långa kristiden efter 1815 och först vid mitten av 1860-talet var raseringen i huvudsak avslutad.

Figur 6. Befästningsverkets bastioner markerade på karta från 1790.

4.3 Bevarade lämningar inom fornlämning 216:1

Från 1920-talet och framåt har arkeologiska undersökningar och observationer ägt rum i Göteborgs innerstad. Området inom vallgravarna med lämningar av stadslager (fornlämning RAÄ Göteborg 216:1) har undersökts i stor omfattning och har gett upphov till ett mycket stort fyndmaterial. De första dateringarna av fynden sammanfaller med Göteborgs grundläggning 1621.

Bevarade stadslager finns sannolikt i flera av de områden där tunneln föreslås anläggas i öppna schakt under byggnadstiden. Inför anläggandet av Götatunneln grävdes till exempel bevarade lager fram i området kring Lilla Bommen. Inom projektens utredningsområde bedöms partier av stadslager finnas kvar dels kring Götaälvsbronns fäste, dels framför resterande delar av kurtinmuren i St: Eriksgatan. Stadslager kan också finnas kvar innanför kurtinmuren mellan Sankt Eriks bastion och Stora Bommen. Även utanför kurtinmuren kan deponerade lager påträffas.

Befästningslämningar i form av ett sänkverk, en pålspärr samt rester av bastion Gustavus Primus finns troligen kvar i området kring Lilla Bommen. I samma område har också mindre partier av murverk tillhörande Östra Hamnkanalens mynning påträffats. Inför byggandet av Götatunneln påträffades vid schaktningsarbeten i St: Eriksgatan en av kurtinmurarna (huvudvallarna) mellan bastionerna Gustavus Primus och Sankt Erik. Kurtinmuren finns fortfarande kvar. Befästningsverket finns fortfarande bevarat under mark utmed sjöfronten mellan Kvarnberget och Stora Bommens bastion vid inloppet till Stora Kanalen. Det är framförallt rustbäddar och några varv mur som finns kvar. Mellan de två större bastionerna finns en mindre bastion, Sandbastionen. Där Packhusplatsen nu ligger, i vinkel mot Stora Hamnkanalen, fanns tidigare en hamnbassäng, "Kronans Masthamn". Vid den arkeologiska förundersökning som utfördes under våren 2014 påträffades sannolikt rester av Masthamnens kortsida från 1730-40 talet. Platsen för Masthamnens östra längsgående mur har dokumenterats genom markradarundersökning vilket gav viktig kunskap om Masthamnens placering. Botten på Masthamnen kan också innehålla kasserade skepp samt avsatta kulturlager från tiden den brukades som hamn. I Stora Hamnkanalen kan rester av den gamla kajmuren finnas kvar innanför dagens kajmur. Under mark kan finnas lämningar efter anläggningar och verksamheter från stadens olika epoker. Nedanför Kungshöjd finns mycket välbevarade lämningar av bastion Christina Regina. På andra sidan vallgraven, i park- och allétråket, finns murlämningar efter banketten (en del av fältvallen) bevarade samt yttre befästningsverk. Vallgraven är en bevarad del av Göteborgs befästning som finns kvar än idag. Den rätades ut på 1800-talet men lämningar efter föregångaren kan finnas kvar.

4.4 Värdebeskrivning

Centrala Göteborg är en historiskt unik stad och ett av de förnämsta exemplen på 1600- och 1700-talets stadsanläggnings- och befästningskonst. Stadens strategiska läge vid Göta älv bidrog till att Göteborg tidigt utmärkte sig som en av Nordeuropas bäst befästa hamnstäder. Stadens identitet bygger än idag mycket på sjöfart och kontakten med Göta älv och kanalerna.

Befästningslämningen med kanaler, vallgrav och fältvall (glacis) tillhör landets främsta exempel på holländskt inspirerad kanalstadsplan med sin regelbundet planerade rutnåtsplan i gatunät och kvartersstruktur. I och med att Göteborg initialt anlades som en befästning, så utgör befästningslämningen fundamentet till Göteborg och dess

historia - utan befästningen hade Göteborg inte funnits. Detta fundament präglar fortfarande stadsbilden och har i hög grad gett staden dagens profil. Här kan en besökare orientera sig efter en 1600-talskarta och känna igen gatumönstret mellan bevarade kanaler, vallgravar och murpartier, samt blicka ut mot försvarsskansarna Lejonet och Kronan.

Det bevarade befästningsstråket som löper längs med vallgraven och älven omfattar därmed omistliga och unika lämningar både över och under mark och har ett mycket högt kulturhistoriskt värde. Vallgraven visar tydligt befästningsanläggningens planform och utanför vallgraven finns park- och alléstråket som ingår i befästningslämningen som en yttre gräns, den så kallade fältvallen. Då stadens historiska utformning är så tydligt läsbar, och allestädes synlig, förhöjs upplevelsevärdet och lämningen får därmed ett mycket stort pedagogiskt värde.

Under mark ligger de resterande gamla befästningsverken kvar med bl. a. delar av intakta murar vilandes på rustbäddar. Befästningslämningarna är unika och värderas mycket högt med ett världsomfattande perspektiv. De äger en autenticitet och sällsynthet som angår både en nationell och internationell arena. Det finns få bevarade befästningar kvar i världen som byggdes av de europeiska stormakterna, i konkurrens och försvar om 1500- och 1600-talets sjöfartshandel med koloniserade världsdelars eftertraktade handelsvaror. Befästningsstäder etablerade av holländare efter samma princip som Göteborg är till exempel Jakarta (Batavia) i Indonesien och Nya Amsterdam (New York) i Nordamerika och av dessa befästningar ser man föga idag. Det vetenskapliga värdet samt dokumentvärdet är omfattande och har mycket stor betydelse för forskning och kunskap om historiska förhållanden. Under många av dagens fastigheter, bakgårdar och gator finns också lämningar kvar av äldre bebyggelse med kulturlager. Dessa lämningar under mark har ett mycket stort vetenskapligt värde och ingrepp i dessa lämningar innebär irreversibla förluster.

Fornlämningen i sin helhet, med lämningar över och under mark, har ett mycket stort kulturhistoriskt och pedagogiskt värde, dessutom ett mycket stort vetenskapligt värde, inte minst av vikt för fortifikationshistorisk forskning. Varje del är lika värdefull och ingår i en försvarsanläggning som är unik och omistlig, högt värderad både nationellt och internationellt.

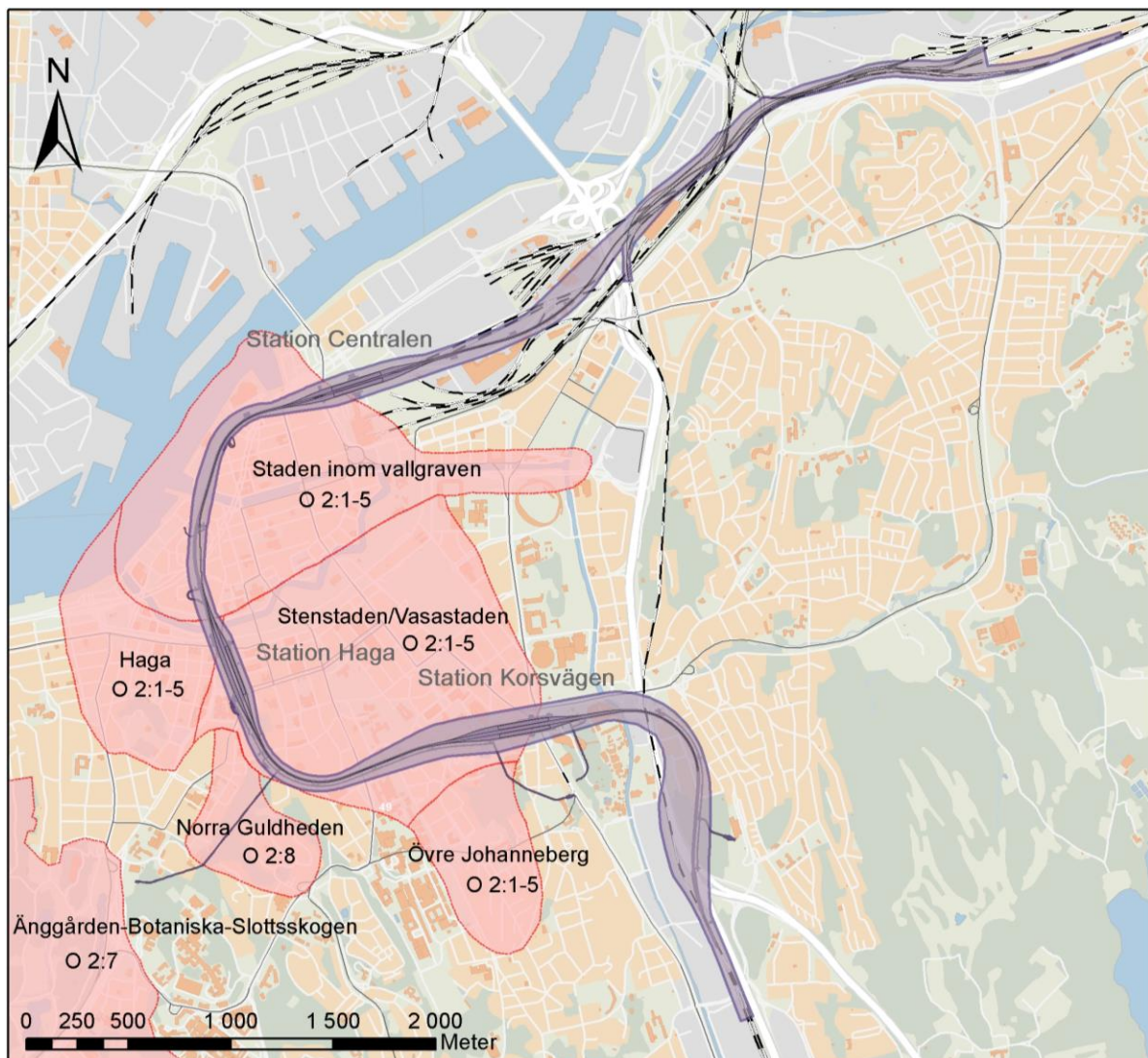
5 Riksintressen för kulturmiljövården

5.1 Göteborgs innerstad (O 2:1-5)

Mellan Station Centralen och Station Korsvägen går Västlänken genom riksintresse för kulturmiljövården Göteborgs innerstad (O 2:1-5)

Följande karaktärsområden inom riksintresset berörs:

- Staden inom vallgraven med parkbältet
- Stenstaden/Vasastaden med omnejd
- Haga

Figur 7. Områden av riksintresse för kulturmiljövården som berörs av projekten.

Motiveringen för riksintresset lyder:

”Storstadsmiljö, formad av funktionen som "Sveriges port mot väster" och det för sjöfart, handel och försvar strategiska läget vid mynningen av Göta älvs vattensystem. Rikets främsta sjöfartsstad samt residensstad, domkyrko- och universitetsstad, präglad av tre seklers handelsaristokrati. Ett av de förnämsta exemplen på 1600-talets stadsanläggnings- och befästningskonst, och på stadsbyggandet under 1800- och 1900-talen. Den göteborgska byggnadstraditionen med dess olika stadsdelskaraktärer.”

Inom projektets utredningsområde kommer riksintresset till uttryck i:

- 1600- och 1700-talens fästnings- och kanalstad med bevarade delar av stadsbefästningarna, och strax utanför stadskärnan skansarna Göta Lejon ("Lejonet") och Kronan.
- 1600-talets reguljära stadsbyggande, med landets främsta exempel på holländsk kanalstadsplan, inom en befästningsgördel med vallgrav.
- Den regelbundet planerade förstaden Haga med sin enklare rutnätsplan.
- Gatunät, tomtstruktur, bevarade och igenfyllda hamnkanaler.
- De solida köpmanshus av tegel som tillkom efter bränderna vid 1700-talets mitt.
- Karaktären hos "Hamngatorna" och de trånga bakgatorna, med huvudsakligen två till tre-våningshus.
- Spridda rester av donationsjordens landerier.
- Det tidiga 1800-talets stadsnydning med stadsarkitekt Carl W. Carlbergs nyklassicistiska stenstad inom vallgraven och det bälte av ny bebyggelse och planteringar som uppstod på det nedlagda fästningsområdet enligt Carlbergs plan 1808. Längs vallgravens insida kajgator, öppna platser och salutorg samt byggnadskvarter för bostäder och offentliga byggnader, längs utsidan parker med gränsboulevarden Nya Allén.
- Hamn-, sjöfarts- och handelsstaden med hamnanläggningar och bebyggelse från skilda tider, som visar hur kanalernas ursprungligen slutna innerhamnar från och med 1840-talet ersattes av älvstrandens djuphamn, och affärslivets utveckling från de gamla patricierhusen till varuhus och saluhallar.
- Kajer och sjöfartsanknuten bebyggelse som före detta Ostindiska kompaniet och andra gamla handelshus kring Stora Hamnkanalen, kontor och magasin för handelsfirmor och rederier mot älven. Banker och försäkringsbolag vid Hamngatorna samt bostäder i hyreshus för olika sociala skikt.
- Cityomvandlingen med handelns om- och nybyggnader i storstadsmässig skala, hamnens och järnvägarnas tullpackhus och stationsmiljöer samt de plana kanalbroarna av järn.
- Esplanadsystemets varierade gatukaraktärer och prydliga planteringar i det mondäna Vasastaden - Lorensberg - Heden, med breda, trädplanterade huvudgator som Kungsportsavenyn och Vasagatan, de palatslika "parkkvarteren" mot det gröna bältet kring City och den storstadsmässiga, slutna kvartersbebyggelsen med institutioner insprängda bland hyreshusen.

- Mönstergilla arbetarbostäder av tegel i Haga och Annedal och traditionella trähus blandade med stadsmässiga landshövdingehus.
- 1900-talets stadsbyggande och fortsatta utvidgning av staden med de inledande decenniernas terränganpassade, oregelbundna planmönster, men även fullföljande av rutnätsstaden.
- Götaplatsen med omgivande kulturinstitutioner i foden av Kungssportsavenyn. och Lorensbergs villastad i lummig park.
- Bostadsbebyggelse för olika samhällsskikt och som uttryck för olika stilepoker. Anläggningar för idrott, rekreation och nöjesliv.
- Övre Vasastaden-Lorensberg med institutionskomplex i parkmiljö och stenstadskvarter.
- Göteborgska särdrag i stadsbilden. Stadssiluetten från älven och bergshöjderna runt staden med utblickar mot stadens omgivningar.
- Kanalstadens vattenstråk och kontakten med älven.
- Byggnadstraditionen med dominerande låg bebyggelsehöjd, det gula "Göteborgsteglet" med den Carlbergiska nyklassicismen följd av medeltidsromantiken vid 1800-talets mitt, den rikt formade sena 1800-talsbebyggelsen i puts och tegel med starkt inslag av polykromi, landshövdingehusen genom flera stilepoker.
- Den topografiskt och socialt betingade karaktären av många småstäder i storstaden, det vill säga ett lapptäcke av tydligt åtskilda stadsdelar.
- Gatukaraktären med gatsten och gånghällar i bohusgranit samt de påfallande rikliga inslagen av grönska i stadsbilden, i synnerhet parkerna och alléerna.
- Drag som visar på de livliga kontakterna med Storbritannien och Europas västra delar.

5.2 Slottsskogen – Botaniska Trädgården – Änggården (O 2:7)

Riksintresset Slottsskogen – Botaniska Trädgården – Änggården berörs inte fysiskt av Västlänken men en arbetstunnel mynnar i dess närhet.

Motiveringen för riksintresset lyder:

”A. Vidsträckt park- och rekreationslandskap som visar Slottsskogens utveckling från kunglig djurgård och jaktlandskap under Älvsborgs slott, till folklig park i engelsk stil efter inkorporeringen med Göteborg 1868 samt anläggandet av Botaniska trädgården till stadens 300-årsjubileum på Stora Änggårdens ägor, ett av de främsta uttrycken för den göteborgska donationsandan. (Rekreativmiljö).

B. Radhus- och villaområdet Änggården som speglar utvecklingen inom planering och arkitektur under tiden från 1910- till 1940-talen. (Bostadsområde).”

5.3 Norra Guldheden (O 2:8)

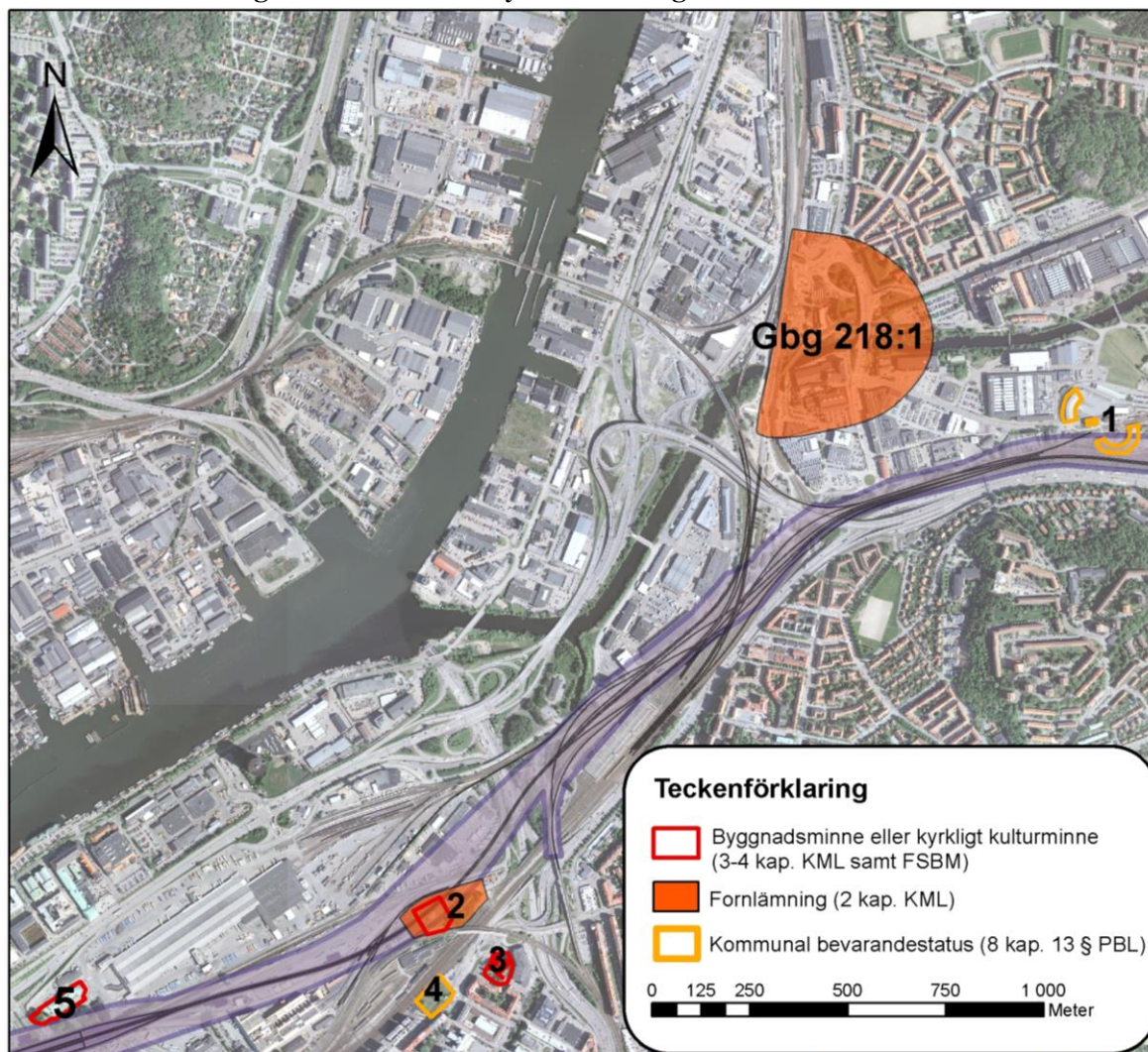
En av Västlänkens arbetstunnlar passerar i berg under riksintresset Norra Guldheden.

Motivering för riksintresset lyder:

”Bostadsområde tillkommet som experimentområde till utställningen “Bo Bättre“ 1945, som visar 1940- och 50-talens bostadsbyggnadsideal enligt grannskapsplaneringens princip. En viktig förebild till efterkrigstidens bostadsområden.”

6 Delsträcka 1: Sävenäs – Centralen

Området sträcker sig från Sävenäs till nytt stationsläge Station Centralen.

Figur 8. Känsliga kulturmiljöer och objekt inom delsträckan Sävenäs - Centralen.

Sävenäs lokstation (1)

Sävenäs 747:209, uppfört omkring 1926.

Sävenäs lokstation är en välbevarad järnvägsmiljö. På området finns fyra byggnader varav två lokstallar avsedda för tågreparation uppförda kring 1926. Lokstallarna har planer utformade som cirkelsegment som är av särskilt värde. En av stallarna har 24 ingående spår med 6 platser. Den andra som har använts som verkstad har 9 ingående spår.

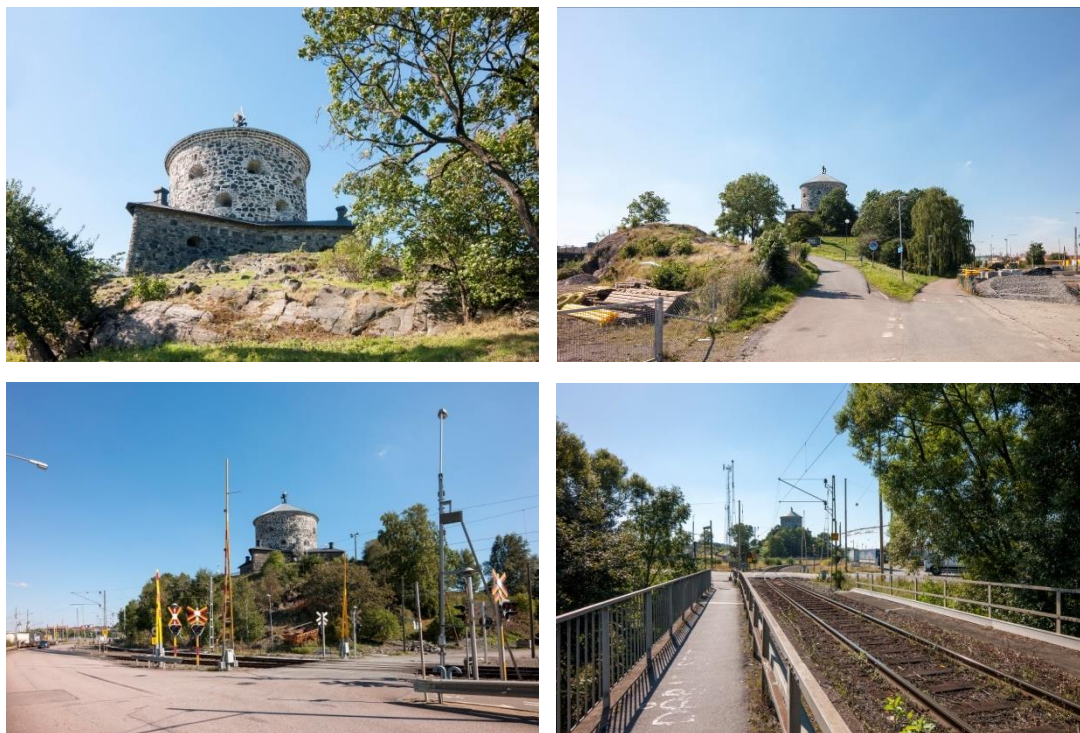
Känslighet för påverkan

Exteriört: Stora glasade partier och mönstermurat tegel.

Skansen Lejonet – Gullberget (2)

Gullbergsvass 703:4, uppförd 1689.

Fornlämning RAÄ Göteborg 135:1

Figur 9, 10, 11 och 12. Skansen Lejonet.

Skansen Lejonet är en av två försvarsskansar tillhörande Göteborgs befästning och är en mycket värdefull del av 1600-talets befästa stad. Skansen Lejonet och Gullberget är ett statligt byggnadsminne och ingår i det kommunala bevarandeprogrammet samt i riksintresset Göteborgs innerstad. Skansen och dess omgivning är dessutom en fornlämning, Göteborg 135:1. Byggnaden är uppförd 1689 och är byggd i gråsten med ett runt torn och en nedre del med stjärnformad plan (tenaljverk). En skulpterad takprydnad i form av ett lejon pryder tornet. Byggnadsformen gjorde att skansen kunde försvara sig med samma kraft åt alla håll. Försvarstekniskt viktigt var också placeringen på Gullberget med sitt strategiska läge. För den historiska förståelsen är det viktigt att Skansen Lejonets dominerande och strategiskt viktiga läge på krönet av berget, med fria skottlinjer åt alla väderstreck, bevaras.

Arkeologiska förundersökningar har genomförts 2013 och 2014. Undersökningarna resulterade i påträffade kulturlager och fynd från slutet av 1300-1400-tal, vilket överensstämmer med uppgifter om att Gullberget har varit befäst sedan början av 1300-talet. Lämningarna från Gullbergets medeltida fäste innebär att fornlämningen under mark har ett mycket högt vetenskapligt värde. Rester från Gullbergs äldre fästen dokumenterades, som vallar, stockar och stenkonstruktioner. Man fann också daterade silvermynt och metallföremål som ett förgyllt miniatyrlejon. Fornlämningen är inte geografiskt avgränsad och det är mycket möjligt att Gullbergsklippans fot omgärdas av rester efter till exempel en vallgrav.

Skansen Lejonets kraftiga gråstenstorn är ett av stadens tydligaste och mest framträdande historiska landmärken och skansen utgör en särskilt viktig blickpunkt vid infarten till Göteborg med ett mycket högt upplevelsevärde liksom pedagogiskt värde.

Skansen är dessutom en mycket värdefull del av Göteborgs befästning och är en av två försvarsskansar, en nordlig pendang till Skansen Kronan. Tillsammans med Skansen Kronan är Lejonet unik då det finns få liknande fästningsbyggnader bevarade i Europa. Stentornet är oförändrat sedan det färdigställdes 1689 och har ett stort byggnadshistoriskt och fortifikationshistoriskt värde. Fornlämningen under mark har ett mycket högt vetenskapligt värde med lämningar från Gullbergs medeltida fäste.

Känslighet för påverkan

Exteriört: Gråstensmurar, tak och takprydnad.

Yttre miljö: Gullberget och dess strategiska läge med fria skottlinjer.

RAÅ Göteborg 135:1: Bevarade kulturlager under mark. Bebyggelse- och försvarslämningar under och ovan mark.

Stampen, kvarteret 20 Halmstad, Spinnhuset, Gullbergsbrohemmet (3)

Stampen 20:2, uppfört 1741-42.

Anläggningen uppfördes 1741-42 som "spinnhus" det vill säga ett kvinnofängelse där bland annat "lösdriverskor" togs in för att arbeta. Fängelset lades ner i början av 1900-talet. Göteborgs Stad övertog då fastigheten och öppnade 1909 ett hem för mödrar med späda barn, "Gullbergsbrohemmet" som stängdes 1969.

Anläggningen består av två byggnader. Huvudbyggnaden är uppförd i två våningar med högt valmat sadeltak (takfall även mot husets kortsidor). Fasaderna är utformade i tidstypisk stil med bred profilerad taklist (list mellan tak och vägg) och jämnt fördelade fönster. Huvudbyggnadens fasader är kalkputsade i gult med ljusa detaljer. Sockeln är av grov gråsten och taket är belagt med skiffer. Gårdshusets fasad och tak är av samma material som huvudbyggnadens, men i enklare utformning. Byggnaderna omges av planteringar och några höga träd.

Speciellt värdefulla delar i huvudbyggnaden är entrén med bevarat stengolv, några rum i ursprunglig storlek, äldre snickerier och yngre paneler från barnhemstiden. Dörrar från fängelsetiden finns bland annat i huvudbyggnaden och i gårdshusets källarvåning.

Gullbergsbrohemmet som helhet har ett mycket högt kulturhistoriskt värde.

Huvudbyggnaden är särskilt värdefull eftersom den är en av få bevarade 1700-talsbyggnader i Göteborg och ett intressant exempel på arkitekten B W Carlbergs verk. Som före detta spinnhus, kvinnofängelse och spädbarnshem har miljön också ett stort socialhistoriskt värde.

Känslighet för påverkan

Exteriört: Putsfasad på stenmurar från 1700-talet.

Interiört: Stengolv i entrén och värdefulla snickerier.

Mosaiska begravningsplatsen (4)

Gullbergsvass 703:18, begravningsplats 1790-tal, byggnad uppförd 1864.

Begravningsplats som anlades på 1790-talet i samband med att det blev tillåtet för judar att bosätta sig i Göteborg. Kapell uppfört 1864. Platsen omges av gjutjärnsstaket och omfattar många kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar.

Kapellet har fasader av gult tegel och plåtklätt kupoltak. Arkitekturen har orientaliska stildrag som bland annat återfinns i entréns och fönstrens bågförm. Byggnaden har känslig exteriör i form av gult Göteborgstegel. Byggnaden är välbevarad både utvändigt och invändigt med kakelugnar och panelklädda väggar.

Begravningsplatsen utgör tillsammans med kapellet en unik miljö.

Känslighet för påverkan

Exteriör: Gult Göteborgstegel.

Interiör: Interiör med kakelugnar, panelklädda väggar samt taklist.

Yttre miljö: Begravningsplatsen med äldre träd och gravvårdar.

Fornlämning Gamlestaden (RAÄ Göteborg 218:1)

Gamlestaden är en fornlämning som innehåller kulturlager från en medeltidsstad, Nya Lödöse, daterad från slutet av 1400- till 1600-tal. På senare år har ett flertal arkeologiska undersökningar utförts inom fornlämningen och en större undersökning utfördes under 2013. Undersökningarna har visat att fornlämningen kan sträcka sig drygt 150 meter längre åt öster än vad som tidigare var känt. Utbredningen är i dagsläget osäker, varför Gamlestadens fornlämningsområde kan visa sig ha utbredning inom Olskroken planskildhets utredningsområde.

Känslighet för påverkan

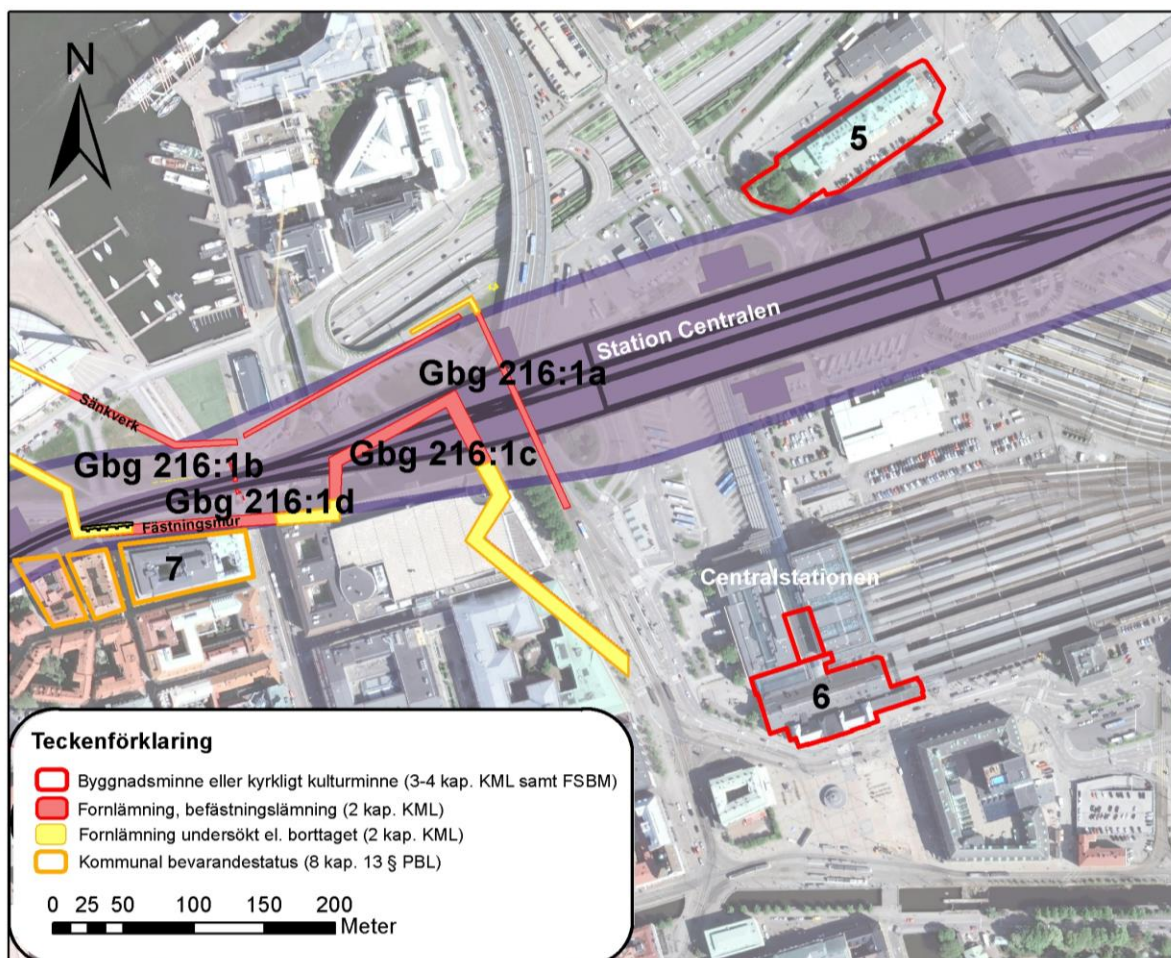
RAÄ Göteborg 218:1: Lämningar av stadsbebyggelse med kyrka, kyrkogård och hamn under mark.

7 Delsträcka 2: Station Centralen

Delsträcka Station Centralen börjar vid bangårdsområdet och sträcker sig fram till Kanaltorget vid Lilla Bommen. Delsträckan innefattar befästningstråket med befästningslämningar utmed sjöfronten under mark.

Delsträckan Station Centralen ligger delvis inom område av riksintresse för kulturmiljövården Göteborgs innerstad (O 2:1–5).

Kapitlet inleds med en områdesbeskrivning som innefattar en övergripande introduktion, historik, kulturhistorisk värdering samt uttryck för riksintresset.

Figur 13. Känsliga kulturmiljöer och objekt inom delsträckan Station Centralen.

Områdesbeskrivning – Station Centralen

Övergripande

Området var tidigare en del i Göteborgs befästningsstråk och ett sankt vassområde. Idag är detta framförallt en kommunikationshistoriskt viktig miljö som visar på järnvägens och industrins utveckling sedan 150 år tillbaka. De påkostade och representativa stationshusen samt andra byggnader och miljöer knutna till kommunikationsmiljön är viktiga för den historiska förståelsen av platsen i en annars mycket moderniserad och infrastrukturtät omgivning med mycket hårdgjorda ytor.

Historik

Området kring Göteborgs Central ingick ursprungligen i Göteborgs befästningsstråk. Där Centralstationen ligger idag låg tidigare ravelin Prins Fredrik och bastion Johannes Rex, norr om Östra Nordstaden låg bastion Gustavus Primus och väster om Lilla Bommens hamn låg bastion Sankt Erik. I nordost bredde ett sankt vassområde ut sig, Gullbergsvass. I början av 1800-talet revs Göteborgs befästningar och Gullbergsvass torrlades och fylldes ut. Mitten av 1800-talet var en expansiv tid för Göteborgs industri och sjöfartsnäring, varför Lilla Bommens hamn och kajer ut mot älven anlades. Kring samma tid invigdes Västra stambanan mellan Göteborg och Stockholm och ett stationshus (nuvarande Centralstationen) uppfördes 1858 på det nyanlagda Drottningtorget. Göteborgs starka ställning som industriort och utskepningshamn drev på utvecklingen av järnvägen och i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet anlades fem nya järnvägslinjer i Göteborg. En av dem var Bergslagsbanan som löpte in i staden något nordost om Västra stambanan. Det var Sveriges största privata järnväg och en påkostad stationsbyggnad uppfördes 1881. I anslutning till byggnaden anlades en långsträckt stationspark. Vid Lilla Bommen låg vid den här tiden också det senare rivna Västgötabanans stationshus. Där låg även Grossistfirman FW Hasselblad & Co:s hörnhus från 1875, ritat av A. C. Petersson. Hela området längs älvstranden användes nu för hamnverksamhet och industri och det gick järnvägsspår för verksamheten ända ner till Järnvågspiren vid Järntorget. Under 1900-talet fortsatte utbyggandet av järnvägen i Göteborg. På 1930-talet sammanfördes all persontrafik till en centralstation, nuvarande Göteborgs Centralstation. I samband med det utvecklades Drottningtorget till ett kommunikationscentrum med påkostade byggnader och ett nytt stationshus för Västgötabanan uppfördes strax intill. När Göta älvbron uppförs 1939 försvann den västra änden av Bergslagsbanans stationspark och området kom att upptas av ett utrymmeskrävande trafiksystem. Andra hälften av 1900-talet präglades av stora förändringar, hamnverksamheten flyttades utanför älvmynningen vilket medförde att järnvägen längs älvstranden togs bort och ersattes med Götaleden och Oscarsleden. På 1970-talet avlägsnades Bergslagsbanans spår. I kvarteret Östra Nordstaden genomfördes en totalsanering och bebyggelsen revs och ersattes med ny. Från 1980-talet och framåt uppfördes en rad nya byggnader i området, öster om Lilla Bommens hamnbassäng byggdes kontorshus, väster om hamnbassängen uppförs operan och Centralstationen byggdes ut med Nils Ericsonterminalen och Centralhuset.

Kulturhistoriska värden

De befästningslämningar som finns bevarade under mark i området har ett mycket högt kulturhistoriskt och fortifikationshistoriskt värde. Bevarade lämningar finns från bastion Gustavus Primus med sänkverk, kurtinmuren mellan bastion Gustavus Primus och bastion Sankt Erik, pålspärren utanför denna samt en kanalmur tillhörande Östra Hamnkanalens mynning. Bevarade befästningslämningar byggda av Europas stormakter är få vilket gör dem unika ur ett internationellt perspektiv. Lämningarna utgör en fysisk läsbar sammanfattning av Göteborgs historia som en av de bäst befästa handels- och sjöfartsstäderna i norra Europa.

Området kring Göteborgs central berättar om järnvägens utveckling under mer än 150 år, med den första statliga stambanan 1856, ”järnvägsboomen” vid 1800-talets slut och centraliseringen av persontrafiken på 1930-talet. De äldre stationsbyggnaderna är

centrala för förståelsen av kommunikationsmiljöns historia och har ett högt kommunikationshistoriskt värde. Byggnaderna visar också på järnvägens viktiga roll för samhällsutvecklingen och på expansionen av hamn- och industriverksamheten i Göteborg under slutet 1800-talet. De påkostade stationshusen berättar också om de enskilda och privata järnvägsföretagens stora inflytande och järnvägens viktiga roll. Göteborgs Centralstation utgör kärnan i den historiskt betydande kommunikationsmiljön och berättar om den första statliga stambanan och om Göteborgs första järnvägsstation. Den utgör även Sveriges äldsta stationshus i stadsmiljö. Byggnaden är arkitekturhistoriskt intressant som ett viktigt exempel på A. W. Edelsvärds arkitektur. Före detta Bergslagsbanans stationshus berättar om Sveriges största privata järnväg och är intressant ur ett samhällshistoriskt perspektiv. Den palatsliknande byggnaden ritades av bröderna Kumlien och har ett högt arkitekturhistoriskt värde. Det som finns kvar av stationsparken är mycket betydande för förståelsen av stationsmiljöns ursprungliga representativa uttryck och järnvägens betydelse.

Lilla Bommens hamnmiljö har ett värde genom hamnbassäng, bevarade kajkanter och hamnmagasin som tillsammans förmedlar älvstrandens tidigare roll i hamnverksamheten. Byggnaderna i Hasselbladska kvarteret är uppförda under olika tidsperioder och speglar företaget FW Hasselblad & Co:s utbyggnad samt de skiftande arkitektoniska stilidealerna. Byggnaderna utfördes som exklusiva kontorshus och visar på företagets betydande ställning som handelsgrossist och kameratillverkare och är uttryck för handelsstaden Göteborg. Hörnbyggnaden ritad av A. C. Peterson har höga arkitektoniska och arkitekturhistoriska värden med sin välbevarade exteriör och interiör.

Uttryck för riksintresset

- Göteborgska särdrag i stadsbilden. Stadssiluetten från älven och bergshöjderna runt staden med utblickar mot stadens omgivningar.
- Kanalstadens vattenstråk och kontakten med älven.
- Byggnadstraditionen med dominerande låg bebyggelsehöjd, det gula "Göteborgsteglet" med den Carlbergiska nyklassicismen följd av medeltidsromantiken vid 1800-talets mitt, den rikt formade sena 1800-talsbebyggelsen i puts och tegel och med stort inslag av polykromi (...).
- Gatukarakteren med gatsten och gånghällar i bohusgranit.
- Det sena 1800-talets storstadsomdaning och -utbyggnad med anläggningar, områden och bebyggelse som visar på ny samfärdsel teknik, spridningen av olika verksamheter och skilda sociala grupperns levnadsförhållanden.
- Cityomvandlingen med handelns om- och nybyggnader i storstadsmässig skala, hamnens och järnvägarnas tullpackhus och stationsmiljöer.
- Hamn-, sjöfarts- och handelsstaden med hamnanläggningar och bebyggelse från skilda tider, som visar hur kanalernas ursprungligen slutna innerhamnar från och med 1840-talet ersattes av älvstrandens djuphamn.

Bergslagsbanans station (5)

Gullbergsvass 703:6, uppförd 1881.

Figur 14 och 15. Bergslagsbanans stationshus.

Figur 16 och 17. Bergslagsbanans stationspark. I fotografiet till höger syns SJ:s sporthall från 1956.

Figur 18 och 19. Bergslagsbanans stationspark.

Bergslagsbanans stationshus byggdes 1879-1881 i nyrenässansstil och har en massiv konstruktion med bärande ytterväggar och inre hjärtväggar av tegel. Fasaderna är putsade i ljus färg och rikt utsmyckade med gjuten ornamentik. Tillsammans med stationsbyggnaden anlades även en stor järnvägsplan som ursprungligen sträckte sig bort till Nils Ericsonsgatan. Planen förstärkte stationsbyggnadens representativitet och hjälpte till att skapa en avgränsad stationsmiljö i det närmast industriella stadslandskapet. Sammanbunden med planen gick tidigare en trädrad längs med Nils Ericsonsgatan till Gullbergs kaj. Rester av denna finns kvar längs Nils Ericsonsgatan idag.

Stationshuset är en värdefull del av kommunikationsmiljön kring närliggande Centralstationen (uppförd 1856–58) och det berättar om Sveriges största privata järnväg. Resterna av stationsparken och trädplaneteringen längs med Nils Ericsonsgatan är viktiga för förståelsen för områdets ursprungliga representativitet. Både byggnaden och stationsparken ingår i byggnadsminnet.

I öster ligger en sporthall uppförd för SJ 1956. Den är inte tidigare bedömd från kulturhistorisk synpunkt då modernismens bebyggelse inte är fullständigt utredd i Göteborgs bevarandeprogram.

Känslighet för påverkan

Exteriört: Rikt smyckade putsfasader.

Interiört: Inne i byggnaden finns känslig interiör bestående av värdefull fast inredning så som gjutjärnspelare och träpaneler.

Yttre miljö: Stationsparken med ursprungliga träd.

Centralstationen (6)

Gullbergsvass 703:47, 17 kvarteret Centralstationen, uppförd 1856-58 respektive 1928-30.

Centralstationen utgör tyngdpunkten i kommunikationsmiljön kring Drottningtorget och har stor betydelse för stadsbilden. Stationsbyggnaden och den anslutande före detta banhallen med stora glasade gavelpartier (numera väntsal) uppfördes 1856-58 efter ritningar av AW Edelsvärd för Västra Stambanan och är landets äldsta stationshus i stadsmiljö. Västra Stambanan var Göteborgs första järnväg och den första av de statliga banorna som byggdes. Den har därmed ett högt samhällshistoriskt värde.

Stationsbyggnaden är också arkitekturhistoriskt intressant som ett exempel på A. E. Edelsvärds arbete. Området kring Göteborgs centralstation är kommunikationshistoriskt intressant med en lång tradition som berättar om järnvägens och kommunikationsmiljöns tillkomst och utveckling under mer än 150 år. Drottningtorgets karaktär av representativt kommunikationscentrum är präglad av höga arkitektoniska anspråk, gedigna material och färgskala i framförallt jordfärger.

Stationsbyggnaden är uppförd i gult tegel i en blandning av nyromansk och nygotisk stil med murkrön av tinnar (krenelering eller skottgluggar) och hörn accentuerade av fialer (spetsigt miniatyrorn). Banhallens gavlar i öster och väster domineras av stora fönsterpartier med spröjsverk. Den västra gavelfasadens spets kröns av SJ:s gamla emblem och de lägre sidopartierna av fialer. Stationsbyggnaden och banhallen har byggts om vid flera tillfällen, bland annat cirka 1880 då stationsbyggnadens platta tak mot Drottningtorget fick sin nuvarande branta utformning. Banhallen inreddes 1923 till bland annat väntsal när nya perronger under skyddstak av järn anlagts öster om byggnaden (nuvarande spår 1-5). Stationens utbyggnad till centralstation 1928-30 innebar att fler spår anlades norrut med perrongernas skyddstak av trä anslutna till den så kallade Yttre hallen, vilken byggdes intill banhallens norra fasad. Arkitekt för denna utbyggnad var Folke Zettervall. År 2000 utökades anläggningen med Centralhuset på båda sidor om Yttre hallens interiör. Yttre hallen fick i samband med detta skydd i detaljplan tillsammans med perrongernas bevarade skyddstak.

Känslighet för påverkan

Exteriört: Känslig exteriör utgörs av Göteborgstegel, mönstermurning, valv, gjutjärnspelare och stora välvda glasade gavelpartier som kröns med fialer (dekorativt spetsigt miniatyrorn).

Interiört: Invändigt finns bland annat snickerier från 1920-talet och i yttre hallen finns väggmålningar av F. Månsson.

Hasselbladska kvarteret, Kvarteret 33 Lilla Bommen (7)

Nordstaden 33:4 korsningen Östra Hamngatan, Sankt Eriksgatan, uppfördes 1875

Nordstaden 33:3 Sankt Eriksgatan, uppfördes 1951, ombyggt 2000-talet.

Figur 20 och 21. Nordstaden 33:4, byggt 1875.

Hela kvarteret är ett viktigt inslag i miljön längs stråket ut mot älven. Hörnhuset är från 1875 och mittenbyggnaden från 1950-talet. Båda uppfördes för Grossistfirman FW Hasselblad & Co.

Hörnbyggnaden Nordstaden 33:4 ritades av arkitekten A. C. Peterson och är i fyra våningar med hörntorn och exteriör i form av rikt dekorerade fasader i nyrenässansstil. Den känsliga och välbevarade originalinteriören med paneler, intarsiainlägg (platta utsmyckningar gjorda av bitar av olika färgade träslag) i golven, stuckaturer (takdekorationer) och takmålningar finns kvar i byggnaden. Byggnaden har ett mycket högt arkitekturhistoriskt värde med sin välbevarade exteriör och interiör.

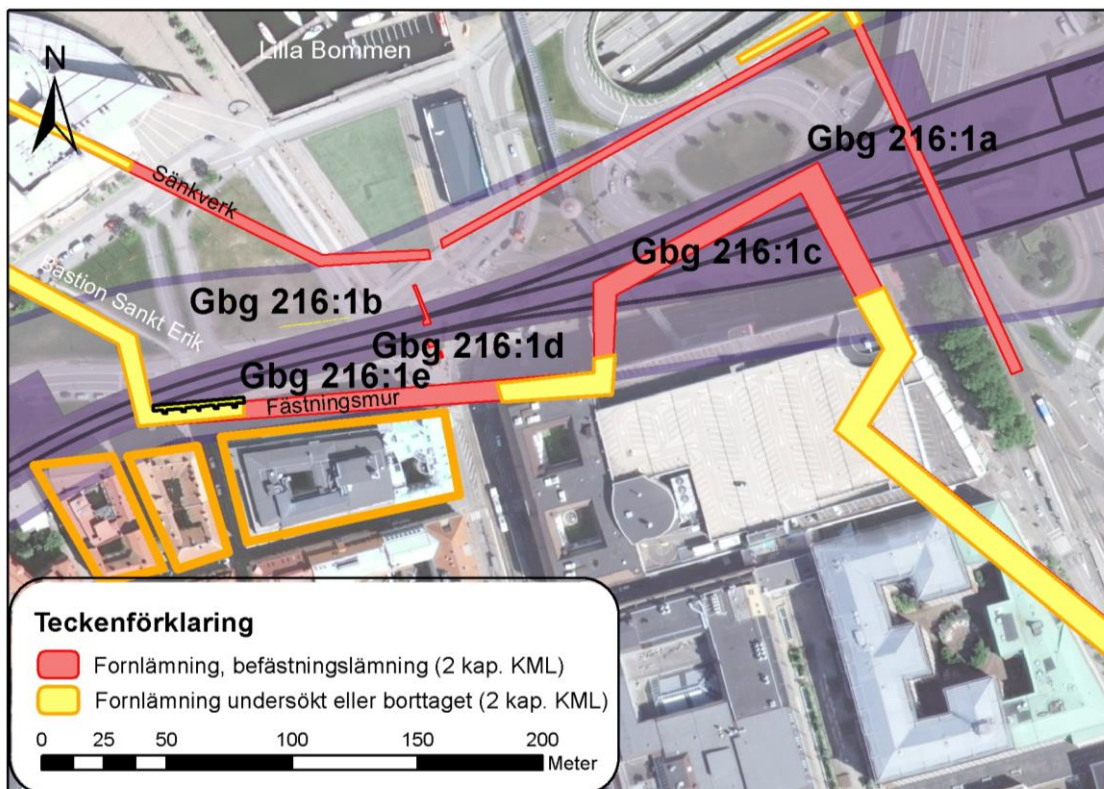
Nordstaden 33:3 Sankt Eriksgatan, byggdes ursprungligen för kontor och verkstäder men är nu ombyggt med nya verksamheter. Byggnaden har sju våningar varav de två översta våningarna är indragna. Husets fasad är av röd polerad granit och bottenvåningen är glasad. Taket kröns fortfarande av företagets namn "Hasselblad" i stora bokstäver. Direktörsbostaden (1951) med exklusiv inredning är välbevarad.

Kvarteret speglar tillsammans Hasselblads verksamhet som handelsgrossist och kameratillverkare och de enskilda byggnaderna fungerar som årsringar som visar på företagets utveckling men även på de växlande stilidealen. Kvarteret har även höga person- och symbolhistoriska värden eftersom samtliga byggnader är uppförda för den internationellt kända kameratillverkaren.

Känslighet för påverkan

Exteriört: Rikt dekorerad putsfasad.

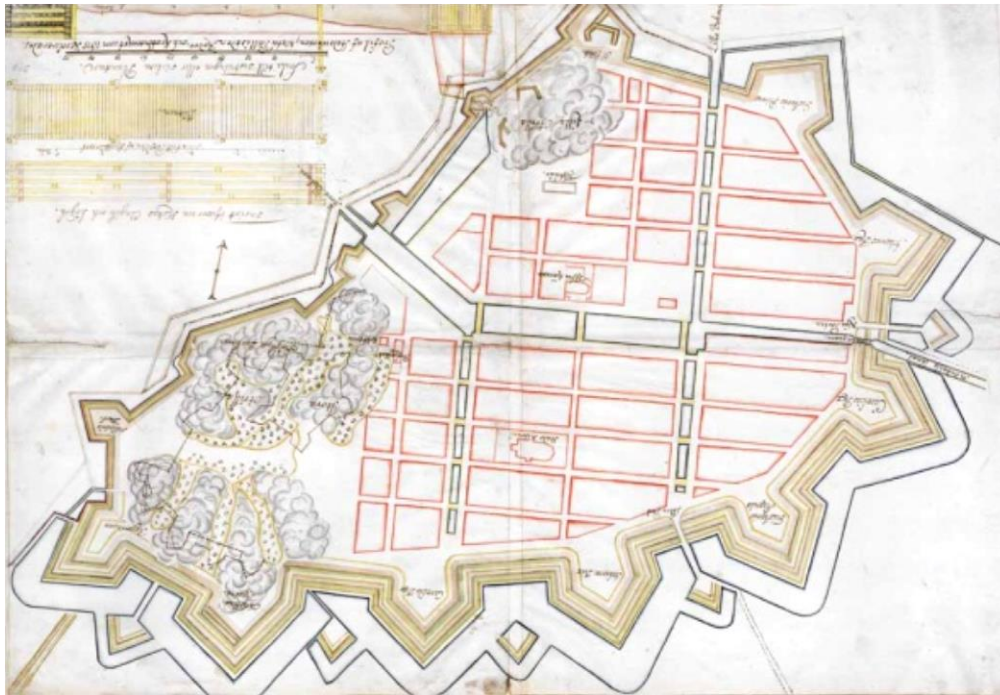
Interiört: Välbevarad interiör finns i det äldsta huset mot Östra Hamngatan och i takvåningen i byggnadsdel från 1950-talet.

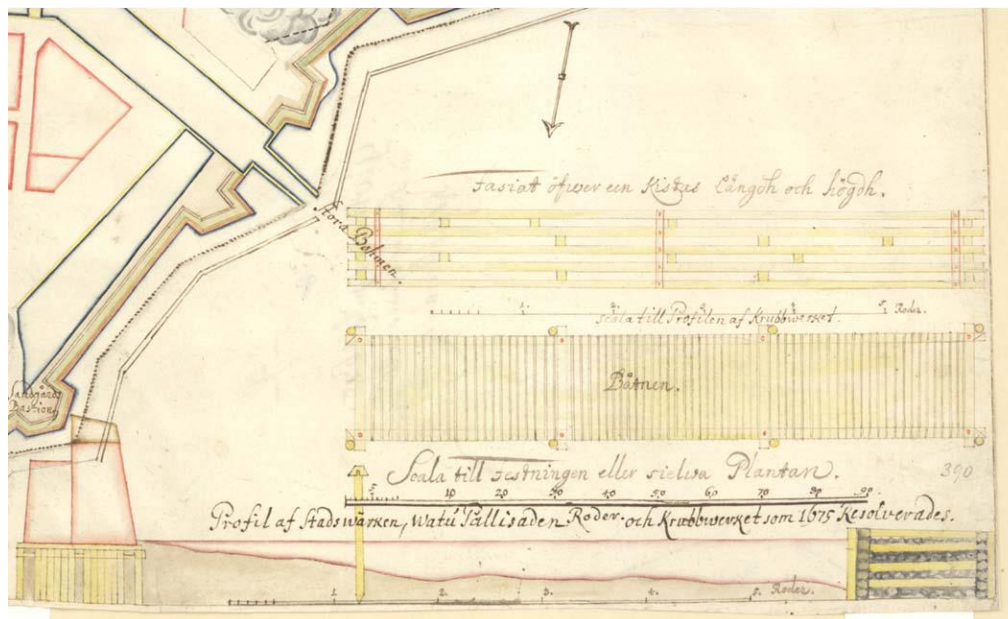
Figur 22. På bilden syns västra hörnet av bastion Sankt Erik i gul färg (borttagen) samt kurtinmuren som löpte mot bastion Gustavus Primus i öster. Kurtinmuren grävdes delvis bort inför Götatunneln och syns markerad med svart. Den kvarvarande delen av muren markerad som fästningsmur i rött fortsätter mot Östra Hamngatan. Bastionen Sankt Erik är borttagen vid exploateringar i området.

Sänkverk – vid Göta älvbrons södra fäste (RAÄ Göteborg 216:1 a)

Inför Götatunnelns bygge väster om Göta älvbrons södra fäste fann man ett sänkverk, en befästningslämning som legat utmed 1600- och 1700-talets älvstrand och fungerat som inseglingshinder (se Figur 23 och 24). Äldre kartmaterial indikerar att utbyggnaden av sänkverket längs den nordöstra delen av sjöfronten påbörjades under och pågick under hela 1600-talet och avslutades nere vid Pusterviken i början av 1700-talet. Sänkverken bildade ett fundament för en befästningsvall ute i älven. Vid Götatunnelns södra kant fortsätter sänkverket och dess sträckning löper mot Västlänkens planerade sträckning under Göta älvbrons södra fäste. Då området inte går att undersöka under Götaälvbron i dagsläget går det inte att säga hur långt sänkverket sträcker sig i söder.

Figur 23. Historisk karta SPF Göteborg nr. 85. 1675. Kartan visar Göteborgs befästning och sjöfront mot Göta älv. Utanför murarna mot älven är pålspärr och sänkverk markerade med parallella linjer. Bastionen Gustavus Primus var belägen vid Lilla Bommen och utloppet av dåvarande Östra Hamnkanalen.

Figur 24. Historisk karta SPF Göteborg nr. 85. 1675. Utsnittet ur kartan från år 1675 visar i profil hur stadsmuren (stadswärken), pålspärren (palissaden) och sänkverket (krubbverket) såg ut i förhållande till varandra. Till vänster längst ner i bilden syns ett utsnitt av stadsmuren, rosa färg visar själva murdelen och de gula vertikala markeringarna visar den underliggande rustbädden stående på pålar. Längst till höger i bild syns sänkverket. Bilden visar hur det bör ha sett ut utmed strandmuren mellan Sandbastionen och bort mot stora Otterhällan.

Pålspärr (RAÄ Göteborg 216:1 b)

Inför bygget av Götatunneln grävdes en pålspärr (se Figur 23 och 24) fram vid Lilla Bommen. Pålspärren var sänkverkets föregångare och låg i vattnet ett tiotal meter utanför och längs med kurtinmuren. Sänkverket ersatte pålspärren under senare delen av 1600-talet och placerades utanför pålspärrs sträckning mot älvfåran. Pålspärrs spetsar bör ha stuckit upp över vattenytan för att hindra fientliga skepp att kunna gå intill muren som skyddade staden. Pålspärren är unik i sitt slag.

Bastion Gustavus Primus (RAÄ Göteborg 216:1 c)

Rester av flanken till bastion Gustavus Primus undersöktes vid arkeologiska förundersökningar utförda inför Götatunneln. Ett mindre parti av murverk tillhörande bastionen Gustavus Primus kom i dagen vid schaktningsarbeten i trottoar norr om Östra Nordstaden. Murverket var i det närmaste raserat av senare tids schaktningar, men rustbädden och ett därpå liggande plankgolv som muren ursprungligen vilat på var intakt. De framgrävda befästningslämningarna avlägsnades och demonterades.

Området har under årens lopp påverkats mycket av infrastrukturanläggningar samt exploateringen av Nordstaden. Möjligt är att dessa arbeten påverkat bastionens grundverk, men rustbäddsrester av bastionen kan finnas kvar.

Kanalmur och hamnbassäng vid Östra Hamnkanalen (RAÄ Göteborg 216:1 d)

Vid Lilla Bommen mynnade Östra Hamnkanalen ut i Lilla Bommens gamla hamnbassäng. Östra Hamnkanalen lades igen på 1930-talet. Vid arkeologisk undersökning inför Götatunneln dokumenterades partier av murverk tillhörande Östra Hamnkanalens mynning och nordsida mot hamnbassängen. Murverken var kraftiga med svagt lutande fasader av slät kvaderhuggen sandsten. Kanalmurarna fortsätter längs Östra Hamngatans mot Brunnsparken. Kanalerna utgör en grundstruktur vars värde är grundläggande för förståelsen för fästningsstaden. Kvarvarande kanaler präglar fortfarande stadsbilden och det är som parallell till dem som den igenlagda Östra Hamnkanalen har sitt motstycke.

Kurtinmur mellan bastionerna Gustavus Primus och Sankt Erik (RAÄ Göteborg 216:1 e)

I S:t Eriksgatan finns kurtinmur kvar som sträckt sig mellan bastionerna Gustavus Primus och Sankt Erik. Från Sankt Eriks bastion och omkring 50 meter mot Östra Hamnkanalen grävdes kurtinmuren bort inför Götatunneln. Muren var bevarad upp till 1,5 meters höjd och vilade på en rustbädd, vars vertikalt nerstuckna pålar i leran varierade i längd mellan 50 centimeter närmast berget, där Sankt Erik legat, upp till 6-8 meter. Den 2 meter breda muren bestod av naturstenblock, hopfogade med kalkbruk. Förstärkningsmurar, så kallad Contrefore, var placerade var åttonde meter på kurtinmurens insida. Vid varje förstärkningsmur var muren drygt 3 meter bred. Kurtinmuren är en del av befästningsstråket som löper utmed älven och är därmed omistlig och unik med ett mycket högt vetenskapligt och kulturhistoriskt värde.

Känslighet för påverkan

RAÄ Göteborg 216:1: Bevarade stadslager under mark. Fortifikationslämningar, inklusive hamn, under och ovan mark.

8 Delsträcka 3: Centralen – Haga

Delsträckan innefattar området från Kanaltorget och Lilla Bommen till Kungshöjd och ligger inom riksintresse för kulturmiljövården Göteborgs innerstad (O 2:1-5).

Kapitlet inleds med en områdesbeskrivning som innehåller en övergripande introduktion, historik, kulturhistorisk värdering samt uttryck för riksintresset. Beskrivningen berör området kring Stora Hamnkanalen och hamnstråket längs med älven. Hamnstråket avgränsas i norr vid Kajskjul 8 (nr. 15) och i söder vid Residenset (nr. 18).

Figur 25. Känsliga kulturmiljöer och objekt inom delsträckan Centralen - Haga.

Områdesbeskrivning – Stora Hamnkanalen och hamnstråket ut mot älven

Övergripande

Stora Hamnkanalen är en del av Göteborgs ursprungliga holländska stadsplan och har sedan 1600-talet varit stadens centrum och ”finrum”. I kanalen låg Göteborgs första hamnanläggning. Miljön präglas fortfarande av den holländska stadsplanen med sitt kanalsystem. Området längs hela kanalen omfattar ett koncentrat av kulturhistoriskt värdefulla byggnader, kajkanter, broar med mera, som speglar utvecklingen från 1620-talet och framåt. Staden var ursprungligen befäst ut mot älven men i början av 1800-talet revs befästningarna och då flyttades stadens hamn dit. Göteborg blev vid den här tiden en viktig utskeppningshamn och industriort. Miljön vid älven omfattar kajer och byggnader som påminner om områdets tidigare roll som centrum för sjöfart och handel. Sammantaget bär hamnstråket och den yttre delen av Stora Hamnkanalen på flera viktiga berättelser om Göteborgs grundande och utveckling.

Historik

Området ingick tidigare i befästningsstråket som skyddade mot älven och här låg Sandbastionen och Stora Boms bastion och mellan dessa löpte kurtinmuren utmed älven. Stora Hamnkanalen byggdes precis som befästningarna i samband med Göteborgs grundande på 1620-talet och är Göteborgs första hamnanläggning. Kanalen nåddes via Stora Bommen med mindre båtar och pråmar, större fartyg fick ankra ute på älven. Vid mitten av 1600-talet anlades även en hamnbassäng där Packhusplatsen nu ligger, Kronans Masthamn. På Stora Hamnkanalens södra sida lät fältmarskalken Lennart Torstensson år 1650 uppföra ett ståtligt bostadshus i sten som idag är Göteborgs äldsta bevarade bostadshus (nuvarande Residenset). På 1700-talet hade Stora hamnkanalen kajkanter klädda med obearbetad sten och små trappor som ledde ner till vattnet. Broarna var i stenvalvskonstruktion, några öppningsbara med träklaff så att mastade båtar kunde släppas in till stadens två marknadsplatser (Stora och Lilla Torget). I mitten av 1800-talet moderniserades Stora Hamnkanalen, kajkanterna byggdes om med huggen sten och nya plana broar utförda i sten och gjutjärn ersatte de opraktiska stenvalvsbroarna. Nu tillkom också Göteborgs första svängbro, Stora Bommens bro, som idag är Göteborgs äldsta bro.

Befästningarna revs i början av 1800-talet och en yttre hamn med stenkajer längs älven anlades från 1840-talet och framåt. Göteborg utvecklades nu till en utskeppningshamn och industriort. Packhuskajen och Packhusplatsen stod färdiga i början på 1860-talet, på Packhusplatsen uppfördes Tull- och Packhuset och nu anlades även Stenpiren. Vid den här tiden uppfördes också ett antal magasinsbyggnader, varav Kajskul 8 finns kvar idag. Längs med älvstranden bedrevs industri- och hamnverksamhet och för denna anlades 1875 en järnväg som gick ända fram till Järnvågspiren.

Under 1900-talet uppfördes på Packhusplatsen påkostade kontorshus med anknytning till handeln- och sjönäringen. Herziahuset uppfördes 1901, Broströmhuset byggdes 1928 och för rederiet Transatlantics uppfördes ett helt kvarter med byggnader på 1940-talet.

När hamnverksamheten på 1960-talet flyttade utanför älvmynningen och verksamheten längs med älvstranden lades ned anlades Götaleden och Oscarsleden innanför kajerna.

Kulturhistoriska värden

Området kring Stora hamnkanalen och Packhusplatsen bär på flera viktiga berättelser om Göteborgs historia och utveckling. De befästningslämningar som finns bevarade i området berättar om den befästa handelsstaden Göteborg och har ett högt kulturhistoriskt och fortifikationshistoriskt värde. Lämningarna utgör en fysisk läsbar sammanfattning av Göteborgs historia som en av de bäst befästa handels- och sjöfartsstäderna i norra Europa. Även Stora hamnkanalen visar på Göteborgs historia som befäst handelsstad med kanalstadsplan efter holländskt mönster. Området kring Stora hamnkanalen har historiskt sett varit Göteborgs viktigaste stadsrum. Bebyggelsen kring kanalen med bland annat Residenset demonstrerar att detta var centrum för stadens handel och förvaltning. Stora Hamnkanalen är den enda bevarade kanalen i det ursprungliga inre kanalsystemet. Området utgör ett oersättligt inslag i Göteborgs stadskärna och har ett mycket högt kulturhistoriskt värde. De stenklädda kajkanterna samt trappor och broar är mycket värdefulla för miljön.

Hamnstråket med bebyggelse och kajer längs med älvstranden är ett värdefullt minnesmärke över den göteborgska sjöfarten under perioden 1860-1960. Den illustrerar hur de ursprungliga kanalhamnarna ersattes med älvstrandens djuphamn. Kajerna är till stor del klädda med natursten från 1800-talet vilket är betydelsefulla detaljer för miljön. Packhusplatsen är en sammanhållen miljö som omfattar flera byggnader med anknytning till sjöfarten och har ett högt samhällshistoriskt värde. Kvartersraden längs Packhusplatsens östra sida tillhör stadskärnans centrala del och de tre huvudbyggnadernas monumentala fasader som vänder sig mot älven utgör tillsammans ett mycket karaktäristiskt inslag i hamnstråket. Miljön är unik och har ett mycket högt kulturhistoriskt värde.

Bebyggelsen i området är överlag påkostad både vad gäller material och arkitektonisk utformning och har ett högt arkitekturhistoriskt värde. Residenset är som stadens äldsta bostadshus och det enda stadspalats som byggdes utanför Stockholm under stormaktstiden synnerligen värdefullt både ur arkitekturhistoriskt och kulturhistoriskt hänseende.

Stora Bommens bro har ett mycket högt kulturhistoriskt värde då det är den äldsta bevarade bron i staden. Med sin svängfunktion är den viktig för att visa på kanalsystemets tidigare funktion som hamn. Som Göteborgs första svängbro har den också ett högt teknikhistoriskt värde.

Uttryck för riksintresset

- 1600- och 1700-talens fästnings- och kanalstad med bevarade delar av stadsbefästningarna.
- 1600-talets stadsbyggande, med landets främsta exempel på holländskt inspirerad kanalstadsplan, med omgivande befästningsgördel och vallgrav. Gatunät, tomtstruktur, bevarade och igenfyllda hamnkanaler.
- De solida köpmanshus av tegel som tillkom efter bränderna vid 1700-talets mitt.

- Karaktären hos "Hamngatorna" och de trånga bakgatorna, med huvudsakligen 2-3-våningshus.
- Göteborgska särdrag i stadsbilden. Stadssiluetten från älven och bergshöjderna runt staden med utblickar mot stadens omgivningar.
- Kanalstadens vattenstråk och kontakten med älven.
- Byggnadstraditionen med dominerande låg bebyggelsehöjd, det gula "Göteborgsteglet" med den Carlbergska nyklassicismen följd av medeltidsromantiken vid 1800-talets mitt, den rikt formade sena 1800-talsbebyggelsen i puts och tegel och med stort inslag av polykromi, (...).
- Gatukaraktären med gatsten och gånghällar i bohusgranit (...).
- Cityomvandlingen med handelns om- och nybyggnader i storstadsmässig skala, hamnens och järnvägarnas tullpackhus och stationsmiljöer samt de plana kanalbroarna av järn.
- Hamn-, sjöfarts- och handelsstaden med hamnanläggningar och bebyggelse från skilda tider, som visar hur kanalernas ursprungligen slutna innerhamnar från och med 1840-talet ersattes av älvstrandens djuphamn, och affärslivets utveckling från de gamla patricierhusen till varuhus och saluhallar.
- Kajer och sjöfartsanknuten bebyggelse som före detta Ostindiska kompaniet och andra gamla handelshus kring Stora Hamnkanalen, kontor och magasin för handelsfirmor och rederier mot älven.

Sankt Eriksgatan 4 Kvarteret 32 Ljusstöparen (8)

Nordstaden 32:1 mot Sankt Eriksgatan, uppfört 1871, mot Kvarnbergsgatan uppfört cirka 1750.

Figur 26 och 27. Sankt Eriksgatan 4.

Fastigheten består av putsade trevåningshus kring en gemensam gård. Nyrenässansfasaden mot Sankt Eriksgatan är i huvudsak välbevarad med fyra pilastrar (utskjutande väggpelare) som betonar mittpartiet med entrén. Dekoren slutar en bit in på sidogatorna och markerar övergången till de äldre husen med enklare fasader mot tvärgatorna. Delar av inredningen från 1800-talet finns kvar.

Gården är välbevarad och klädd med gatsten. Byggnaden mot Kvarnbergsgatan är ett av få bevarade 1700-tals hus i Göteborg. Tegelfasaderna är slammade med synliga ankarslut (förankrar ankarjärnet i murverket), slätputsade hörnkedjor (konstruktion som markerar husens hörnor) och fönsteromfattningar (konstruktion runt fönstren).

Känslighet för påverkan

Exteriört: Fastigheten har känslig exteriör i form av dekorerad putsfasad.

Interiört: Delar av inredningen från 1800-talet finns kvar.

Sankt Eriksgatan 3 Kvarteret 31 Mätaren (9)

Nordstaden 31:1, uppförda 1871 och 1891.

Figur 28 och 29. Sankt Eriksgatan 3.

Fastigheten är en viktig del i platsens husrad ut mot stråket längs älven. Huset utmed Sankt Eriksgatan uppfördes 1871 i två våningar med förhöjd källarvåning och gul mönstermurad tegelfasad. Mot tvärgatorna är byggnaderna lägre.

Byggnaden mot Kvarnbergsgatan är uppförd 1891 med tre till fyra våningar i putsad nyrenässansstil och här finns inredningsdetaljer från byggnadstiden bevarade.

Känslighet för påverkan

Exteriört: Fastigheten har känslig exteriör i form av Göteborgstegel, mönstermurning och dekorerade putsfasader.

Interiört: Interiördetaljer från uppförandetiden finns kvar.

Kvarteret 29 Kvarnberget (10)

Nordstaden 29, uppfört 1903 – 04.

Figur 30. Nordstaden 29.

Fastigheten utgörs av enhetligt utformade tegelbyggnader uppförda 1903 – 1904. Fasaderna är av gult tegel med rödbruna tegelband som avslutas uppåt med en smal bård av keramiska plattor. Bottenvåningar är utförda i ljusgrå slätputs. I portgång och lägenheter finns takstuckaturer.

Känslighet för påverkan

Exteriört: Det finns känslig exteriör i form av fasaddekor med keramiska plattor.

Interiört: I portgång och lägenheter finns takstuckaturer.

Nordstaden kvarteret 28 Navigationsskolan (11)

Nordstaden 28:2, uppfört 1859-62, om- och tillbyggt 1914-16.

Figur 31 och 32. Kv. Nordstaden 28:2.

Byggnaden är ett viktigt blickfång i hamnområdet och landmärke i staden. Huvudbyggnaden är till största delen välbevarad sedan 1916. Byggnaden har röda tegelfasader på granitgrund, ett högt torn med urtavlor och master samt ett lägre

kupoltäckt torn. Entréportalen är huggen i granit med dekor och i entréhallen finns en skulptur av Neptun. Mellan byggnaden och Packhusplatsen finns en omsorgsfullt utformad trappa i natursten.

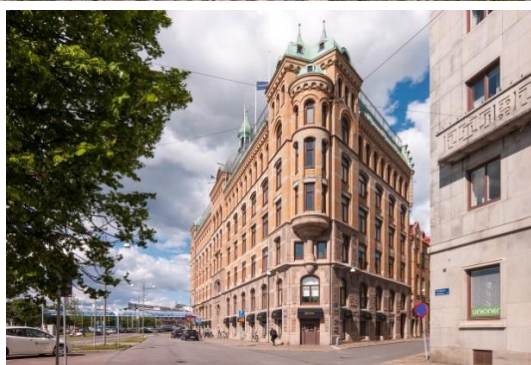
Känslighet för påverkan

Exteriört: Torn, stenhuggeriarbeten, mönstermurning och skulpturala byggnadsdelar.

Hertziahuset, Kvarteret 21 Kruthuset (12)

Nordstaden 21:1 Packhusplatsen 2, Hertziahuset, uppfört 1901.

Nordstaden 21:2 Smedjegatan 1b, Kronhusgatan 2b, uppfört 1899.

Figur 33, 34 och 35. Hertziahuset, 21:1.

Hertziahuset (Nordstaden 21:1), uppfördes som ett kontors- och lagerhus i jugendinspirerad stil (stilart kring sekelskiftet). Huset har fem våningar med inredd vindsvåning. Takarkitekturen är livlig med flera uppbyggda torn krönta av kupoler. Fasaderna är av gulbrunt tegel med inslag av natursten och med en bottenvåning av granit. Entréhallen har golv och bröstningar (väggpaneler) av olikfärgad natursten och i trapphuset finns blyspröjsade flerfärgade jugendfönster med växtmotiv. Byggnaden är en

av flera monumentala kontorsbyggnader på platsen och den utgör ett minnesmärke över den göteborgska sjöfarten och rederinäringen. Herziahuset är arkitekturhistoriskt värdefullt med sin välbevarade och rikt smyckade exteriör och det utgör ett viktigt inslag i miljön vid Packhusplatsen.

Hörnhuset Smedjegatan/Kronhusgatan (Nordstaden 21:2) uppfördes i tre våningar. Byggnadens fasader är av gult tegel med inslag av bruna tegelförband och natursten. Hörnet betonas genom en gaveluppbyggnad (uppbyggt gavelparti) och ett litet burspråk (liten utbyggnad i en fasad).

Känslighet för påverkan

Exteriört: Stenhuggeriarbeten, mönstermurning, skulpturala byggnadsdelar.

Interiört: Byggnaderna har värdefulla interiörer så som väggbröstningar av natursten och blyspröjsade fönster i trapphuset.

Före detta "Transatlantic", Kvarteret 20 Franska Tomten (13)

Nordstaden 20:5 Packhusplatsen 3, uppfört 1942.

Nordstaden 20:6 Smedjegatan 1c-d/ Kronhusgatan 1a, uppfört 1943.

Figur 36 och 37. Före detta Transatlantic, 20:5.

Före detta Transatlantic (Nordstaden 20:5) är tillsammans med grannhusen vid Packhusplatsen ett värdefullt minnesmärke över den göteborgska sjöfarten och rederinäringen.

Det friliggande femvåningshuset med släta fasader av finhuggna granitplattor är en monumental kontorsbyggnad mot Packhusplatsen. Fasaderna är dekorerade med reliefer (från fasaden utskjutande dekor) av konstnären W Henning och bär symboler för hav och sjöfart.

Transatlantichuset är välbevarat och innehåller många exklusiva hantverksarbeten i både sten, trä och glas vilket ger den ett högt arkitekturhistoriskt värde. I entréhallen och trapphuset finns golv och trappor av vit och grön marmor samt snickerier i ek. Trapphuset har blåstrade fönster med motiv från hamn och hav. I bottenvåningen finns träreliefer av konstnären A Bryth. Byggnaden har ett samhällshistoriskt värde då den monumentala kontorsbyggnaden utgör ett minnesmärke över den göteborgska sjöfarten och rederinäringen.

Gården avgränsas av en granitmur och en envåningslänga. Längan länkar till fastigheten med ett vinkelbyggt bostads- och kontorshus (Nordstaden 20:6) i fyra våningar.

Huset har släta fasader av gult tegel med bottenvåning av granit. Fönster och dörrar är i huvudsak ursprungliga.

Känslighet för påverkan

Exteriör: Reliefer, blåstrade fönster.

Interiör: Byggnaden har mycket värdefulla interiörer som kan skadas vid anläggningsarbeten under mark.

Före detta "Broströmia", Packhusplatsen 5-6 (14)

Nordstaden 13:12, uppfört 1859-62, om- och påbyggt 1928.

Nordstaden 13:7 N Hamngatan 4, uppfört 1882. Byggnadsminne.

Nordstaden 13:4 N Hamngatan 6, Smedjegatan 5, uppfört cirka 1732 och 1861.

Nordstaden 13:14 N Hamngatan 8, uppfört 1963, N Hamngatan 10, uppfört 1669, om- och tillbyggt 1727-28, påbyggt 1816, ny fasadgestaltning 1874.

Nordstaden 13:16 Packhusplatsen, uppfört 1897-98, Postgatan/Smedjegatan 3, uppfört under 1700-talets andra hälft och 1897.

Kvarteret är sedan 1600-talet påverkat av sitt läge nära hamnen och här fanns fram till 1990-talet verksamheter med anknytning till sjöfart. Intill kvarteret låg Masthamnen som lades igen 1861.

Kvarteret är betydelsefullt för den göteborgska köpmannasocietetens historia och är en viktig del av Stora Hamnkanalen. Byggnaderna vid Packhusplatsen utgör tillsammans med grannkvarteret ett värdefullt minnesmärke över den göteborgska sjöfarten och rederinäringen och är ett viktigt inslag i hamnmiljön.

Figur 38 och 39. Nordstaden 13:12. Hovrätten, före detta "Broströmia".

Nordstaden 13:12, Hovrätten, före detta "Broströmia", är ett kontorshus i 1920-talsklassicism (nordisk strömning inom arkitektur) med slätputsade fasader och bottenvåning av granit. Entrén betonas genom höga kolonner som bär upp en balkong. Femvåningshuset har påkostad inomhusmiljö. Entréhallen är utförd med bland annat röd och grå kalksten, och vindfånget har glasade dörrar dekorerade med etsningar utförda vid Orrefors. I taket finns symboler för de fyra väderstrecken och stuckarbeten (takdekor) av konstnären C Berger. Även trapphus och styrelserum har påkostad inredning. Gården är överbyggd.

Fastigheten Nordstaden 13:7 är ett kontorshus i fyra våningar med en rikt dekorerad nyrenässansfasad i puts med burspråk. Gården är kringbyggd och samtliga fasader är

putsade förutom de mot gränden i norr, som är av rött tegel. Skyddad som byggnadsminne.

På fastigheten Nordstaden 13:4 står två gatuhus, ett mot Norra Hamngatan och ett mot Smedjegatan. Husen är sammanbundna genom två långa gårdsflyglar. Mot Norra Hamngatan finns ett kontorshus i fyra våningar med inredd vindsvåning och välvd källare. Fasaden är putsad och uttrycket är nyrenässans där entrén betonas genom en fritrappa (utvändig trappa) och dörren inramas av två hermer (porträttbyster). Mot Smedjegatan är huset i tre våningar med putsad fasad och port in till gården. Gårdsfasaderna är i gult tegel.

Fastigheten Norra Hamngatan 8 (Nordstaden 13:14) är ett kontorshus i sex våningar med kringbyggd gård. Huset har putsad fasad och svagt utskjutande fönsteromfattningar med betonade överstycken.

Norra Hamngatan 10 (Nordstaden 13:14) är ett trevåningshus med påbyggd vindsvåning. Huset har slätputsade fasader med klassicistisk (stilriktning som efterliknar den grekiska och romerska klassiska konsten) dekor och en kringbyggd gård. Bottenvåningens välvda rum är från 1600-talet.

På fastigheten Nordstaden 13:16 står tre sammanbyggda gatuhus med polykroma fasader i tegel och natursten, typiska för 1890-talets slut. På hörnet mot Packhusplatsen står ett femvåningshus, tidigare hotell (Hemland), med detaljrik tegelarkitektur. Takfoten (yttertak som skjuter utanför väggen) betonas med keramiska plattor och bottenvåningen markeras med naturstensdekor. Entréportalen är smyckad med blomrankor i jugendstil. På hörnet mot Smedjegatan står ett fyrvåningshus med gulröda tegelfasader och delar av natursten. Mot Smedjegatan står ett trevåningshus med välbevarad fasad i gult flensburgtegel karaktäristisk för 1700-talet (i början av 1800-talet var detta fattighuset ”Holtermanska baracken”).

Känslighet för påverkan

Exteriört: Värdefulla fasaddetaljer, kolonner, skulpturala byggnadsdelar, rik putsdekor, stenhuggeriarbeten, keramiska plattor.

Interiört: Byggnaderna har värdefulla interiörer så som dörrar av etsat glas från Orrefors, stuckarbeten utförda av berömda konstnärer, kalkstensgolv, 1600- och 1700-tals källare med välvda tak som kan skadas.

Kajskjul 8 (15)

Nordstaden 38:1, uppfört 1872.

Kajskjul 8 är det äldsta av de få träskjul som finns bevarade i Göteborgs hamn. Det uppfördes i sammanhang med magasinskvarteret som revs när Göteborgsoperan byggdes. Skjulet minner om Göteborgs sjöfartsnäring och är av högt kulturhistoriskt värde då det utgör en mycket viktig del i hamnmiljöns karaktär.

Byggnaden är en friliggande träbyggnad i en våning med rak fasad mot älven, och oregelbunden utbyggnad i öster. Fasaden är klädd med gulmålad liggende och stående panel, fönstren och skjutdörrarna är rödmålade.

Känslighet för påverkan

Exteriört: Trädetaljer.

Före detta Tull- och Packhuset, Casino Cosmopol (16)

Nordstaden 36, uppfört 1864-66, tillbyggt 1885-90 och 1925.

Figur 40, 41, 42 och 43. Före detta Tull- och Packhuset.

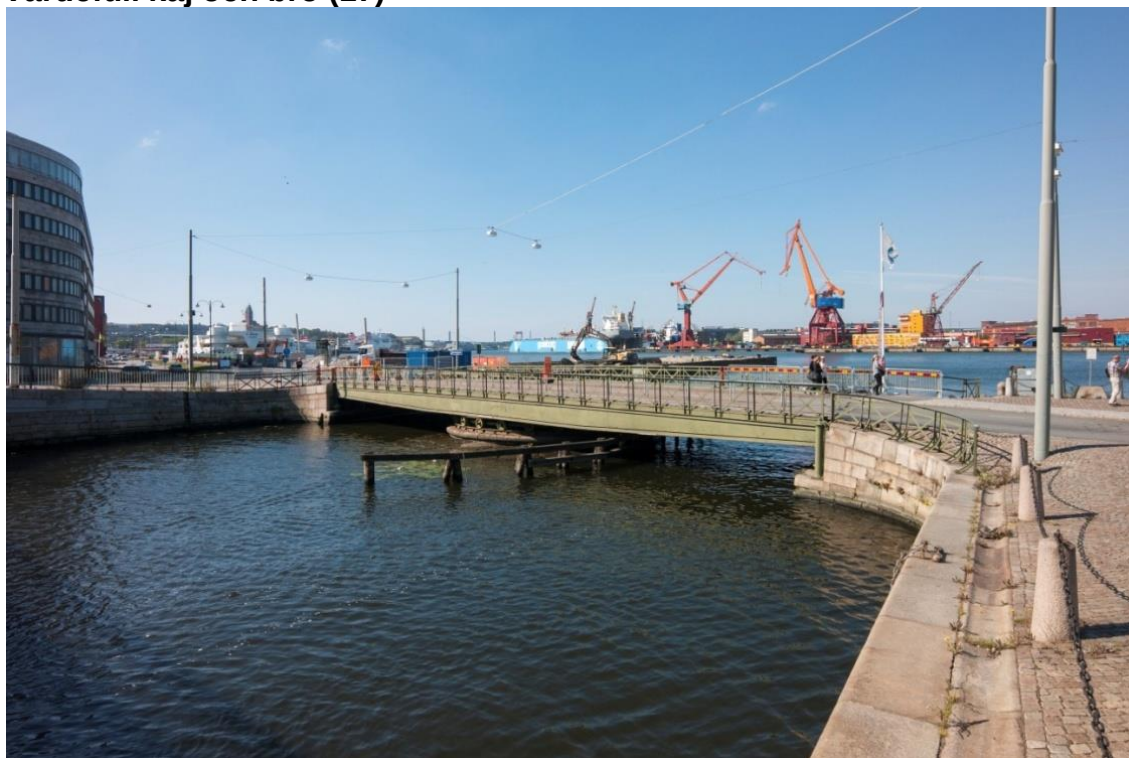
Tull- och Packhuset är tillsammans med övriga hus vid Packhusplatsen ett värdefullt minnesmärke över den göteborgska sjöfarten under perioden 1860-1960 och ett mycket viktigt inslag i hamnmiljön. Det är det mest representativa byggnadsverk som uppfördes för varuhanteringen på kajerna under den stora hamnutbyggnaden i senare hälften av 1800-talet. Som något av en ikonbyggnad i hamnstråket utgör den ett viktigt blickfång både från älven och från landsidan.

Byggnadskomplexet består av en huvudbyggnad i två till tre våningar mot älven uppförd 1864-66, en trevåningsbyggnad mot Packhusplatsen från 1925 och sammanbindande flyglar i en våning tillhörande den ursprungliga anläggningen på 1860-talet. Entréhallen är i 1920-talsstil och fasaderna är helt och hållet av gult tegel med naturstensdetaljer. Av stort intresse är att tillbyggnaden 1925 (arkitekt Karl M. Bengtsson) blev utförd i samma formspråk och material som den ursprungliga huvudbyggnaden (arkitekt F J Heilborn).

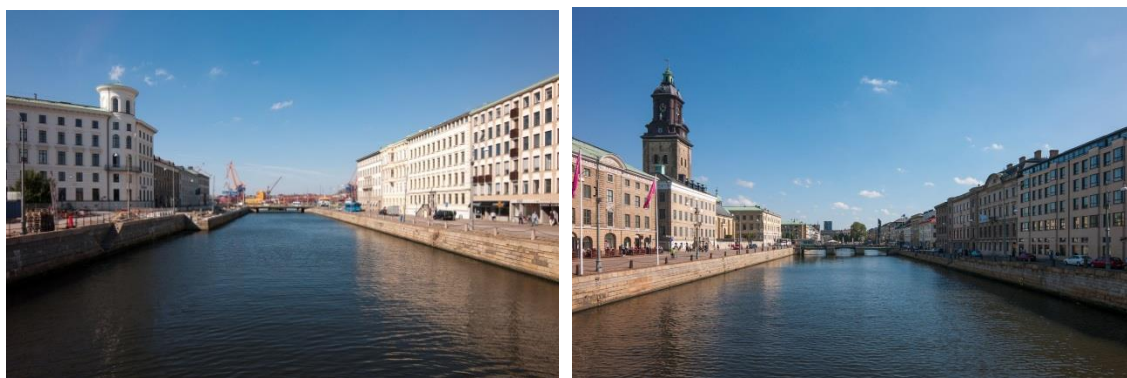
Känslighet för påverkan

Exteriört: Göteborgstegel, mönstermurning och sandstensdetaljer.

Värdefull kaj och bro (17)

Figur 44. Stora Bommens bro från 1860-talet.

Figur 45 och 46. Stora Hamnkanalen sedd från öster och från väster.

Kajerna längs älven är ett värdefullt minnesmärke över den göteborgska sjöfarten. Mötet med älven och tillgången till kajkanterna som promenadstråk är centralt för upplevelsen av hamnstaden. Stenpiren är den äldsta, anlagd 1845. Kajerna som i övrigt till stor del är från 1850- och 60-talen är klädda med natursten och har en gatukaraktär med gatsten och bohusgranit. Dessa är viktiga för upplevelsen av miljön. Kajerna illustrerar hur kanalernas slutna innerhamnar från mitten av 1800-talet ersattes med älvstrandens djuphamn.

Stora Hamnkanalens sidor är kantad med huggen natursten. Kajer, trappor, broar och andra detaljer är mycket viktiga för upplevelsen av miljön som var Göteborgs första hamn och en ursprunglig del i den holländskt inspirerade kanalstaden. Där Stora Hamnkanalen möter Stora Bommen finns Göteborgs äldsta bro, svängbron Stora brommens bro. Den är av järn och vilar på ett cirkelformat fundament av sten. Bron som

uppfördes 1860 för hamnbanans godsjärnväg och tillbyggdes 1894 för dubbelspår, har ett högt samhälls- och teknikhistoriskt värde. Med sin svängmekanism åskådliggör den Stora Hamnkanalens tidigare betydelse som vattenled under den yttre hamnens utbyggnad. Bron visar godsjärnvägens stora roll i hamnverksamheten och utgör en viktig del i områdets karaktär och berättarinnehåll.

Känslighet för påverkan

Stora Bommens bro från 1860, Stenpiren från 1845 samt 1800-talskajerna av natursten längs med älven och Stora Hamnkanalen.

Kvarteret 53 Residenset (18)

Inom Vallgraven 53:14, Wijkska huset, uppfört 1851-53.

Inom Vallgraven 53:15, Lilla Torget 2, uppfört 1986 (beskrivs ej vidare i texten).

Inom Vallgraven 53:16, Residenset, uppfört 1648-50 och Landsstatshuset, uppfört 1921.

Inom Vallgraven 53:17, Södra Hamngatan 5, uppfört 1805.

Wijkska huset (Inom Vallgraven 53:14) ingår i det värdefulla byggnadsstråket mot Stora Hamnkanalen. Byggnaden ritades 1850 och 1851 för kontor, lager och bostäder.

Inledningsvis var Victor von Gegerfelt arkitekt men han ersattes av A W Edelsvärd som ändrade Gegerfelts förslag. Huset var vid sin tillkomst ett av Göteborgs första i kontinental stil med hörntorn och stadens högsta privathus. Fasaden, i synnerhet tornpartiet, fick på 1920-talet en ändrad utformning som ansluter till de ursprungliga ritningarna av Gegerfelt och är ett viktigt och mycket karaktäristiskt blickfång i stadsrummet kring Stora Hamnkanalen. Fasaderna är mot Lilla Torget och Södra Hamngatan putsade med dekor i nyrenässans, ett av de första exemplen på denna stil i Göteborg. Gårdsfasaderna är av gult flensburgtegel. Byggnaden har delvis bevarade interiörer från 1920-talet, bland annat huvudtrapphus och delar av restauranglokalen.

Residenset (Inom Vallgraven 53:16) (se figur 47-49) uppfördes 1648 som privatbostad åt generalguvernör Lennart Torstensson och är Göteborgs äldsta kvarvarande bostadshus. Det Torstensonska palatset eller residenset är unikt då det var det enda stadspalats som kom att byggas utanför Stockholm under stormaktstiden.

Figur 47. Residenset, Inom Vallgraven 53:16.

Figur 48 och 49. Residenset, Inom Vallgraven 53:16.

Residenset inryms i en vinkelbyggnad i tre våningar. Fasaderna är slätputsade med dekorativa detaljer, bland annat fönsteromfattningar, lister och hörnkedjor. Mittaxeln där porten är placerad, betonas genom en portal i sandsten med en för 1600-talet karaktäristisk utformning. De exteriöra detaljerna är mycket värdefulla och känsliga.

I stensalen finns takmålningar från 1600-talet och i förmaket grisaillemålningar från 1700-talet. Beståndet av profant plafondmåleri från 1600-talet i Sverige är mycket litet, troligen knappt ett tiotal, så dessa målningar är mycket värdefulla. Andra värdefulla interiöra detaljer är en spiselomfattning från 1650-talet, kalkstensgolv från 16- och 1700-talet, kryssvälvda källare från 1600-talet, välbevarad fast inredning från 1860–1920 samt den fortfarande avläsbara planlösningen från tiden före Tessin. Detta är den enda profana 1600-talsinteriör som finns bevarad i Göteborg. Residenset är en av stadens mest värdefulla byggnader och skyddas som statligt byggnadsminne. Byggnaden är ett uttryck för residensstaden Göteborg och utgör ett synnerligen viktigt inslag i miljön vid Stora Hamnkanalen.

Landstatshuset (Inom Vallgraven 53:16) uppfördes 1921 i anslutning till Residenset. Landstatshuset är ett slätputsat trevåningshus i klassicistisk stil med rusticerad (murstenarnas framsida lämnas råhuggna och skjuter ut) bottenvåning. Inomhusmiljön är utformad med påkostade material och dekorativt måleri utförda av konstnärerna Carl Wilhelmsson och Bengt Dimming. Entréhallen har kryssvälvda tak.

Residenset med Landstatshuset är unikt och utgör ett omistligt inslag i miljön kring Stora Hamnkanalens yttre del. Till byggnadskomplexet hör en trädgårdsanläggning.

Södra Hamngatan 5 (Inom Vallgraven 53:17) ingår i det värdefulla byggnadsstråket mot Stora Hamnkanalen och är ett värdefullt inslag i stadsbilden. Det är ett av de förnämna handelshus som uppfördes längs Stora Hamnen efter de stora bränderna 1802-04. Byggnaden har fasader av gult tegel och naturstensklädd bottenvåning. Gården är omgiven av tre flyglar i fyra våningar. Mot Otterhällegatan ligger, sedan en del av kvarteret åt detta håll rivits, en tillbyggnad (gårdshus) från 1895 med fasad av rött tegel och fönsteromfattningar av gult tegel. Byggnaden har påkostad dekor i entrén.

Känslighet för påverkan

Exteriör: Mycket känslig exteriör med rik putsdekor, skulpturala byggnadsdelar och värdefulla stenhuggeriarbeten (bland annat 1600-talsportal).

Interiör: Kvarteret innehåller flera mycket värdefulla och känsliga interiörer från olika tidsepoker så som takmålningar, kalkstensgolv, spiselomfattning och kryssvälvda källare från 1600-talet, dekorativt måleri av namnkunniga konstnärer och välbevarad fast inredning samt stuckaturer från 1860–1920.

”Ahlbergska huset”, Otterhällan, Skräddaregatan 1-3 (19)

Inom Vallgraven 68 kvarteret Bergväggen, 68:29, uppfört cirka 1785.

Fastigheten är belägen invid arbetstunnel. Se även bilaga 1.

Skeppsbrohuset, Skeppsbrolplatsen 1 (20)

Inom Vallgraven 52:4, uppfört 1935 och 1969.

Se även bilaga 1.

Lilla Torget 3 och 4 Kvarteret 54 Alströmer (21)

Inom Vallgraven 54:10 och 54:9, uppförda 1811 på källare från 1600-talet.

Se även bilaga 1.

”Neptunhuset” Kvarteret 55 Neptunus (22)

Inom Vallgraven 55:1, uppfört 1850(1642).

Se även bilaga 1.

Kvarteret 64 Branten och Kvarteret 68 Bergväggen (65)

Inom Vallgraven 64:23, uppfört 1946, Inom Vallgraven 64:24, uppfört 1939 och 1951, Inom Vallgraven 64:27, uppfört 1927, Inom Vallgraven 64:28, uppfört 1980, Inom Vallgraven 68:7, uppfört uppfört 1991-93.

Kvarteren Branten och Bergväggen bildar en skärm av kontors- och bostadshus på berget Otterhällans nordvästra sida ut mot älven. Kontors- och bostadshusen tillkom 1939-1980. Skyskrapan Otterhall längst i söder uppfördes under 1920-talets slut. Inom Vallgraven 64:23 och 64:24 är utförda i tidstypisk funktionalistisk stil som kommer till uttryck i bland annat slätputsade fasader, ett geometriskt formspråk och balkonger med fronter av räfflad kopparplåt. De senare byggnaderna på fastigheterna Inom Vallgraven 64:28 och 68:7 är anpassad till den äldre bebyggelsens funktionalistiska formspråk. Skyskrapan Inom Vallgraven 64:27 från 1927 var länge Göteborgs högsta byggnad, i våningar räknat, och än idag är höghuset med sina gyllene takdetaljer ett iögonfallande inslag i stadsbilden. Delar av trapphusens ursprungliga inredning är bevarade. Fastigheterna är belägna invid arbetstunnel.

Känslighet för påverkan

Exteriör: Kopparklädd fasad, takarkitektur med akroterier klädda med bladguld.

Interiör: Bevarad interiör i trapphus.

Käppslängaren Kvarteret 61 (23)

Inom Vallgraven 61:1 Kungsgatan 10, uppfört 1908-09, 61:13 Lasarettsgatan 1, uppfört 1925.

Inom Vallgraven 601:26, Otterhällegatan 16 Västra Liden, uppfört cirka 1700, flyttat 1972.

(Drottning Kristinas jaktslott)

Se även bilaga 1.

Kvarteret 42 Luntantu, Kungshöjd (24)

Inom Vallgraven 42:1-8, uppförda 1903-1915.

Se även bilaga 1.

Kvarteret 41 Arsenalen, Kungshöjd (25)

Inom Vallgraven 41:1-13, uppförda 1904-1913.

Bostadshus uppförda under åren 1904-13. Göta artilleris arsenalsbyggnad som tidigare legat på platsen fungerade som inspiration för kvarterets enhetliga utformning åt söder enligt ett fasadkoncept av arkitekt Eugen Thorburn. Flera arkitekter inblandade i byggnadernas tillkomst. Tegelarkitektur omsluter kvarteret nästan helt. Fasaderna är välbevarade med säreget utformade tornavslutningar och dekor helt utförd i tegel. Flera av husen har en kraftig naturstenssockel. Kvarteret är beläget invid arbetstunnel.

Känslighet för påverkan

Exteriör: Specialtegel, stenhuggeriarbeten, skulpturala byggnadsdelar, reliefer.

Interiör: I lägenheterna finns vackra jugendstuckaturer. Trapphus med ursprungliga dekorglas. Trapphus och portgångar med väl bevarade takstuckaturer.

Kvarteret 36 Telegrafan, Kaserntorget (26)

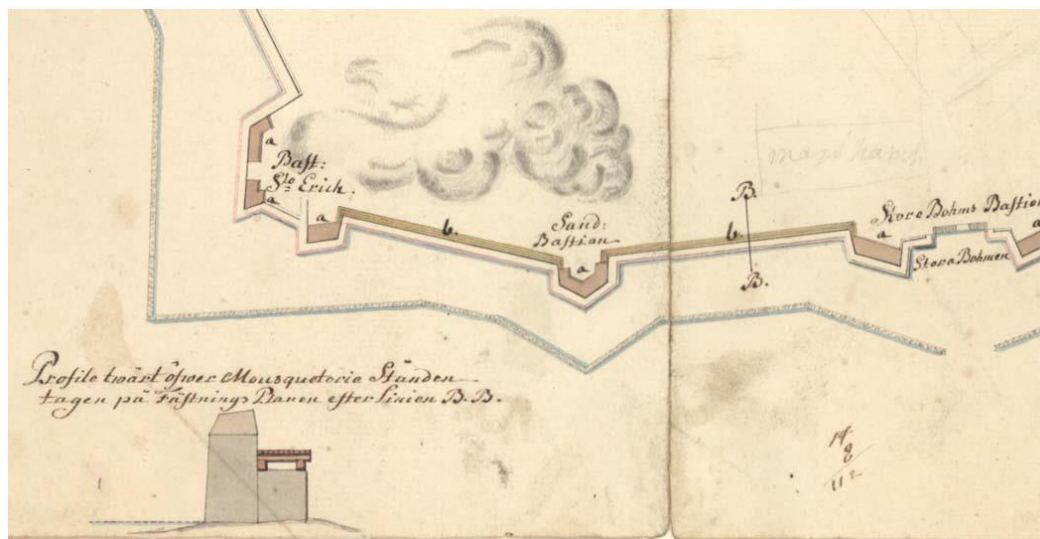
Inom Vallgraven 36:4, uppfört 1909 och 1946.

Se även bilaga 1.

Kurtinmur och bastionerna Sandbastionen och Stora Bommen (RAÄ Göteborg 216:1 f)

Befästningsverket finns fortfarande bevarat under mark utmed sjöfronten mellan Kvarnberget och Stora Bommens bastion vid inloppet till Stora Kanalen. Det är framförallt rustbäddar och några varv mur som finns kvar. Mellan de två större bastionerna finns en mindre bastion, Sandbastionen (se Figur 50). Lämningarna är en del av befästningsstråket som löper utmed älven och är därmed omistliga och unika med ett mycket högt vetenskapligt och kulturhistoriskt värde.

Utanför befästningsmurarna mot älven har pålspärr och sänkverk fortsatt i vattnet på samma sätt som vid Centralstationen och Lilla Bommen området. Dessa berörs inte av Västlänken. Flera arkeologiska undersökningar har utförts vilket resulterat i att förekomst och läge för Sandbastionen och kurtinmur på ömse sidor om denna, samt vinkeln mellan kurtinmur och Stora Bommens norra bastionsmur kunde konstateras.

Figur 50. Historisk karta SFP Göteborg nr. 183. 1743. Utsnittet kommer från en arbetskarta upprättad vid planerade förbättringar och renoveringar år 1743. Bilden visar hur strandmuren ovan mark en gång sett ut utmed dagens Skeppsbron. Till vänster syns stadsmuren i profil, rustbädden på vilken den vilar är inte synlig. Platsen är markerad B-B och ligger mellan Sandbastionen och Stora Bommen.

Masthamnen- Packhusplatsen (RAÄ Göteborg 216:1 g)

Stora Bommen var inlopp till Stora Hamnkanalen från älvsidan. Av en historisk karta upprättad 1644 framgår att det kan ha funnits en kaj vid nuvarande Packhusplatsen mellan Stora Hamnkanalen och Kvarnberget. Denna kaj bör ha följt samma sträckning som gatan omedelbart framför Broströmhuset. Senare kartor från 1655 och 1690 visar att man delvis har fyllt ut detta område och byggt strandmuren en bit ut i älven. Man har genom detta innanför sjömuren skapat en liten hamnbassäng i vinkel mot Stora Hamnkanalen innanför Stora Bommen.

Masthamnen skapades således på 1600-talet, ombyggdes på 1700-talet och igenlades på 1800-talet. Vid arkeologisk förundersökning påträffades sannolikt rester av muren som utgjort masthamnens kortsida efter ombyggnation på 1730-40 talet. Masthamnens längd efter ombyggnationen beräknas uppgå till knappa 150 meter och detta stämde väl överens med arkeologiska iakttagelser av mursten på mellan 143-149 meter ifrån Stora Kanalens murkant. I Masthamnen dokumenterades träpålar som kan ha varit förtöjningspålar till skeppen i hamnen, alternativt delar i en konstruktion eller en inhägnad för kronans virke. Platsen för Masthamnens östra längsgående mur har dokumenterats genom markradarundersökning som gav viktig kunskap om Masthamnens placering. En möjlighet är att masthamnen medvetet fyllts med

utrangerade mindre fartyg. Botten på Masthamnen kan också innehålla avsatta kulturlager från tiden den brukades som hamn.

Kronans Masthamn verkar i samklang med befästningsstråket som löper utmed älven och har därmed ett mycket högt vetenskapligt och kulturhistoriskt värde. Masthamnen symboliserar också sjöfartens betydelse för staden och den maritima influensen även historiskt sett.

Känslighet för påverkan

RAÅ Göteborg 216:1: Bevarade stadslager under mark. Fortifikationslämningar, inklusive hamn, under och ovan mark.

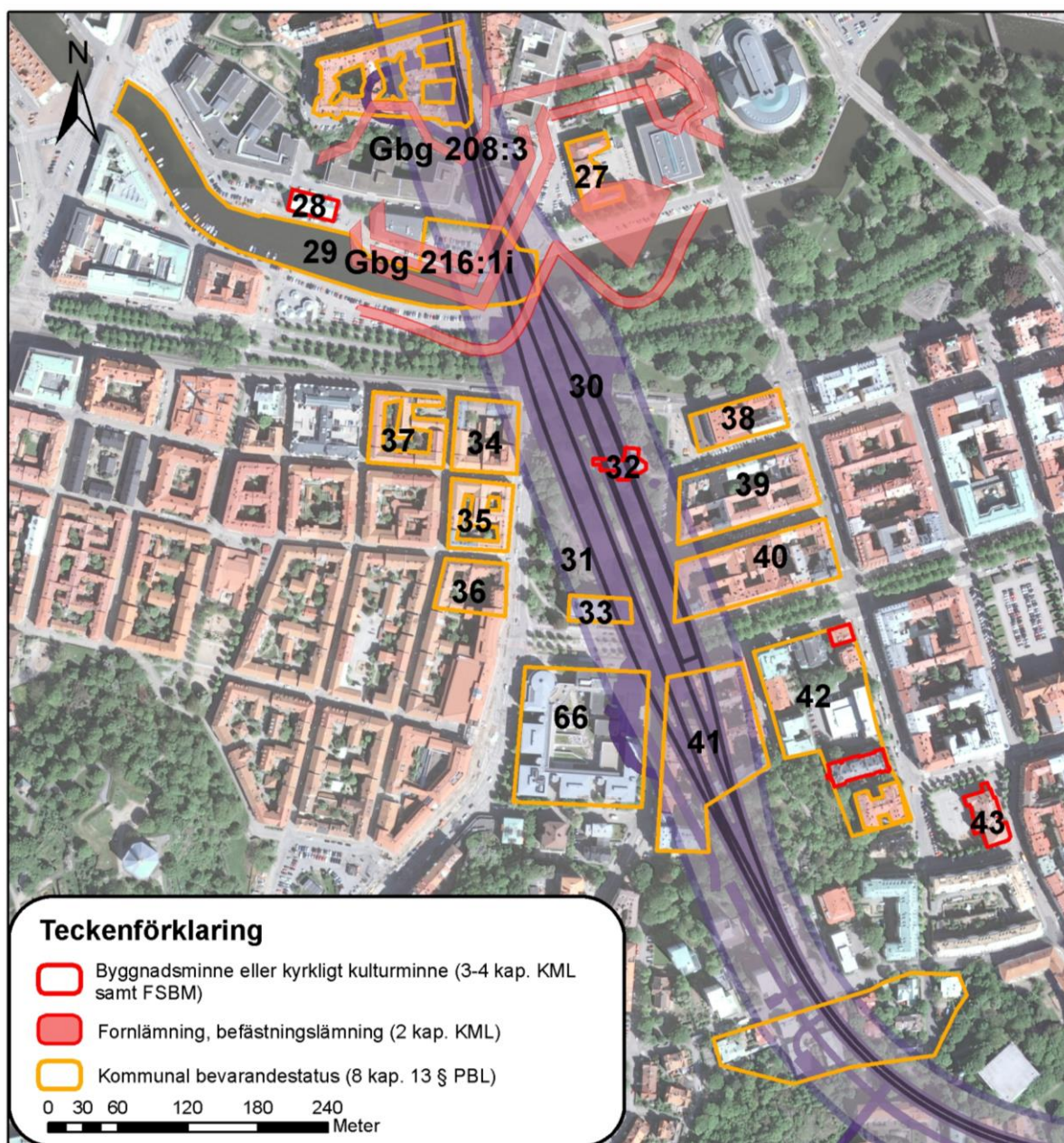
Stora Hamnkanalen (Göteborg 216:1 h)

Stora Hamnkanalen har alltsedan anläggandet på 1620-talet varit en central plats i staden. Här samlades staden viktiga byggnader och verksamheter och miljön omfattar ett koncentrat av kulturhistoriskt värdefulla byggnader, kajkanter, broar och statyer. Området i sin helhet har höga kulturhistoriska värden.

Den äldre kajmuren utmed Stora Hamnkanalen revs i samband med att kajen byggdes om åren 1847-48. Den gamla stenen återanvändes i bakmuren och utsidan ersattes av huggen sandsten med betäckning av granit. Rester av den gamla kajmuren kan finnas kvar innanför dagens kajmur. Under mark kan finnas lämningar efter anläggningar och verksamheter från stadens olika epoker.

9 Delsträcka 4: Station Haga

Delsträckan Station Haga ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården Göteborgs innerstad (O 2:1-5). Tre karaktärsområden berörs; "Staden inom vallgraven med parkbältet", "Haga–Masthugget" och "Vasastaden med omnejd". Kapitlet inleds med en områdesbeskrivning som innefattar övergripande introduktion, historik, kulturhistorisk värdering samt uttryck för riksintresset. Beskrivningen avgränsas av vallgraven och berör miljön i direkt närhet till Haga kyrkoplan samt vallgravsstråket.

Figur 51. Känsliga kulturmiljöer och objekt inom delsträckan Station Haga.

Områdesbeskrivning - Station Haga

Övergripande

Området var tidigare en del av Göteborgs befästningsstråk och här låg bastion Christina Regina. På platsen möts idag fyra kulturhistoriskt värdefulla och känsliga stadsrum: vallgravsstråket med Kungsparken och Nya Allén, Haga Kyrkoplan, Haga och Vasastaden (figur 52). De samspelar men har samtidigt egna starka karaktärer och bär på berättelser om stadens historia och utveckling. Platsen domineras av bebyggelse från 1800-talets andra hälft med tidstypisk gestaltning som illustrerar tidens ideal för såväl enkla arbetarbostäder i Haga, som pampiga borgarbostäder i Vasastaden och monumentala institutionsbyggnader i kyrkoparken. Men här möter även ett sammanhållet universitetsområde i söder, med byggnader från olika tider som illustrerar universitetsstadens framväxt och utveckling.

Figur 52. I området vid Station Haga möts kulturmiljöer med fyra olika karaktärer.

Historik

I områdets nordliga del ligger Vallgravsstråket som består dels av vallgraven, dels av parkbältet med Kungsparken och Nya Allén. Dagens vallgravsstråk var ursprungligen en del av Göteborgs befästning från stadens grundande i början av 1600-talet. Under fästningstiden låg bastion Christina Regina norr om vallgraven och dagens parkbälte utgjordes av en lågt sluttande jordvall, den så kallade fältvallen eller glacisen. Befästningarna revs under 1800-talets första hälft. 1823-27 planterades den cirka 1 800 meter långa Nya Allén och marken längs vallgraven blev på 1840-talet en del av Kungsparken. Nya Allén och Kungsparken utformades enligt samtida stilideal i Europas storstäder. Nya Allén utformades som en bred esplanad och Kungsparken anlades som en engelsk park med mjukt svängda grusgångar omgivna av grönska i fri placering.

Vallgraven behölls och på 1860-talet blev dess västra del uträtad till den mjukt svängda Rosenlundskanalen för att öka framkomligheten för fiskebåtar på väg in till fisketorget.

Haga är Göteborgs första förstad och enkla trähus för i huvudsak arbetare började uppföras här 1648. 1660 fastställdes en stadsplan för området som då låg mellan stadens befästningsgördel och Skansberget. Förstaden var delad i Östra respektive Västra Haga av den så kallade kaponjären (förbindelsen mellan stadsfästningen och Skansen Kronan) och var begränsad till området söder om nuvarande Haga Nygata. Efter befästningarnas rasering utvidgades Haga åt norr mot Nya Allén och kaponjären lämnade plats för nya kvarter. Under 1800-talets slut utökades Haga även österut. Förutom bostäder och ett par folkskolor fick då stadsdelen, främst i de nytilkomna kvarteren, många allmänna byggnader med sociala funktioner. Haga blev under denna period mycket tätt bebyggd, huvudsakligen med trähus och landshövdingehus. En omfattande bostadssanering av Haga inleddes på 1960-talet och avslutades över 30 år senare. Cirka en tredjedel av den äldre bebyggelsen är bevarad.

Vasastaden ingår i den stora plan för Göteborgs utvidgning som fastställdes 1866. Området var före planläggningen bebyggt med enklare trähus, landerier och relativt nya villor som revs för att göra plats för de nya bostadskvarteren. Stadsdelen har en tidstypisk stadsbyggnadsplan med rätvinkliga kvarter, några breda trädplanterade huvudgator ("allégator") och inslag av andra planteringar såsom förträdgårdar och parker. Vasastaden byggdes ut cirka 1870-1900 med stora stenhus avsedda för det välbärgade borgerskapet. Vasagatan med sin allé drogs fram mellan Södra Vägen i öster och Sprängkullsgatan i väster, där arbetarförstaden Haga begränsade borgarstaden. Viss förnyelse och komplettering har skett efter 1935 i spridda kvarter, men bebyggelsen är på många gatuavsnitt närmast intakt.

Haga kyrkoplan bildar en parkzon som ett eget kvarter mellan Haga och Vasastaden. Den anlades i samband med uppförandet av Hagakyrkan 1856-59 och var då begränsad till området precis i anslutning till kyrkan, söder om planteringen var platsen en oreglerad trafik korsning. Parken ingick som en öppen plats i 1866 års utbyggnadsplan och förde in grönska i kvarterstaden. Precis som Kungsparken är Haga kyrkoplan inspirerad av den engelska landskapsefterhärmande trädgårdsstilen och karaktäriseras av mjukt svängda grusgångar omgivna av gräsmattor, planteringar och fristående träd. Parken fick sin nuvarande utformning omkring 1900, då Gamla Stadsbiblioteket (nuvarande Samhällsvetenskapliga biblioteket) uppfördes, och utvidgades då fram till Vasagatan. Grusplanen i mitten används sedan parkens färdigställande 1900 av såväl skolor i grannskapet som allmänheten för lek och rekreation.

Tillsammans med Gamla Stadsbiblioteket bildar kvarteren söder och sydväst om Haga kyrkoplan ett sammanhållet universitetsområde med en lång kontinuitet i användning. Kvarteret söder om Haga kyrkoplan, kvarter Husaren, var tidigare bebyggt med friliggande institutionsbyggnader. Under 1900-talet har dessa succesivt ersatts med byggnader knutna till Göteborgs universitet. 1950 uppfördes Handelshögskolan efter ritningar av Carl Nyrén, under 1990-talet bebyggdes resten av kvarteret med lokaler för Handelshögskolan och 2009 tillkom en tillbyggnad på innergården. Under 1990-talet uppfördes även Campus Haga i kvarter Dragonen.

Kulturhistoriska värden

Området kring Haga Kyrkoplan är sammantaget ett kulturhistoriskt mycket värdefullt och känsligt stadsrum. Platsen berättar om Göteborgs utveckling genom mötet mellan olika utbyggnadsfaser och stadsplaner och har därmed ett högt stadsbyggnads- och stadsplanehistoriskt värde som är tydligt avläsbart i stadsrummet.

De arkeologiska lämningar som finns bevarade i området i form av befästningens yttre vallar, vallgravens tidigare sträckning samt bastion Christina Regina har ett mycket högt kulturhistoriskt och fortifikationshistoriskt värde. Lämningarna utgör en fysisk läsbar sammanfattning av Göteborgs historia som en av de bäst befästa handels- och sjöfartsstäderna i norra Europa. Som exempel på befästningslämningar byggda av en av Europas stormakter under 1600-talet är de unika ur ett internationellt perspektiv. Rosenlundskanalen berättar i sin nuvarande, utträtade form om tiden då kanalen var en av Göteborgs viktigaste hamnar och båttrafiken var prioriterad.

Haga kyrkoplan, Vallgravsstråket med Nya Allén och Kungsparken samt Vasagatan är representativa för de gröna stråk som var fundamentala i 1800-talets stadsplaner. De är till stor del oförändrade sedan tillkomsten och har ett stort trädgårds- och stadsbyggnadshistoriskt värde. Kungsparken utgör en tydlig gräns mellan den gamla befästa staden och 1800-talets stadsutvidgning och Haga kyrkoplan fungerar som en grön kil som markerar gränsen mellan arbetarstadsdelen Haga och den borgerliga stadsdelen Vasastaden. Kungsparken och Haga kyrkoplan har också höga kontinuitetsvärden då funktionen som rekreationsområden lever kvar. Flera av de stora och imponerande träden i Kungsparken, Haga kyrkoplan och alléerna är ursprungliga från tiden då områdena iordningställdes och representerar ett stort historiskt och miljömässigt värde.

Hagas bevarade äldre byggnader har var för sig stora värden och utgör sammantaget en unik kulturhistorisk miljö. Stadsplanen och den bevarade bebyggelsen speglar stadsdelens historia från 1600-talets mitt till 1900-talets början. Mot Haga Kyrkoplan vänder sig välbevarade kvarter med trä- och stenhus av olika ålder, främst landshövdingehus från 1880- och 90-talen. Bebyggelsens rika och konstnärliga utformning med dekorativa detaljer ger ett högt arkitektoniskt och arkitekturhistoriskt värde. Byggnaderna i Kvarteret 23 Dragonen, Kvarteret 28 Sabeln och Kvarteret 29 Bajonetten är representativa för arbetarstadsdelen Hagas bostadsbebyggelse mellan cirka 1880-95 och hör till de äldre landshövdingehusen i staden. I Haga finns också äldre trähus från 1860-talet representerade. Dessa har ett stort byggnadshistoriskt värde då de berättar om tiden innan landshövdingehusen. Bostadshusen och arbetarbostäderna i Haga ger sammantaget en bild av arbetarnas levnadsförhållanden och har därför ett stort socialhistoriskt värde.

Vasastaden är Sveriges mest välbevarade stenstadsmiljö och stadsplanehistoriskt intressant med en kvartersindelning och ett gatunät som är i det närmaste oförändrat. Den välbevarade stenstadsmiljön illustrerar den representativa sidan av 1800-talets stadsbyggande för de välbärgade invånarna. De palatsliknande bostadshusen har ett högt arkitektoniskt och arkitekturhistoriskt värde och utgör goda exempel på 1800-talets högborgerliga formspråk. Den påkostade arkitekturen åskådliggör att bostadsmiljön utformades speciellt för industri- och handelsaristokratin och har ett högt socialhistoriskt värde.

Universitetsområdets blandade bebyggelse ger uttryck för framväxten av universitetsstaden Göteborg och innehåller höga arkitektoniska och arkitekturhistoriska värden. Gamla Stadsbiblioteket utgör ett tidstypiskt exempel på det tidiga 1900-talets institutionsbyggnader med sitt monumentala och påkostade uttryck i friliggande läge. Handelshögskolans äldre del är ett exempel på påkostad 1950-talsfunktionalism i högkvalitativa material.

Uttryck för riksintresset

- 1600-talets stadsbyggande, med landets främsta exempel på holländskt inspirerad kanalstadsplan, med omgivande befästningsgördel och vallgrav och den regelbundet planerade förstaden Haga med sin enklare rutnätsplan.
- Mönstergilla arbetarbostäder i tegel i Haga och Annedal, och traditionella trähus blandade med stadsmässiga landshövdingehus.
- Bostadsbebyggelse för olika samhällsskikt och som uttryck för olika stilepoker, och anläggningar för idrott, rekreation och nöjesliv.
- Det tidiga 1800-talets stadsnydning med stadsarkitekt Carl W. Carlbergs nyklassicistiska stenstad inom vallgraven och det bälte av ny bebyggelse och planteringar som uppstod på det nedlagda fästningsområdet enligt Carlbergs plan 1808. Längs vallgravens insida kajgator, öppna platser och salutorg samt byggnadskvarter för bostäder och offentliga byggnader. Längs utsidan parker och gränsboulevarden Nya Allén.
- Det sena 1800-talets storstadsomdaning och utbyggnad med anläggningar, områden och bebyggelse som visar på ny samfärdsel teknik, spridningen av olika verksamheter och skilda sociala gruppers levnadsförhållanden.
- De stora utvidgningsområdena med planmönster, tät stenstadsbebyggelse, gator av olika bredd och karaktär, bestämda hushöjder, parker och trädplanteringar. Det mondäna Vasastaden - Lorensberg - Heden, med breda, trädplanterade huvudgator som Kungsportsavenyn och Vasagatan, de palatslika "parkkvarteren" och den storstadsmässiga, slutna kvartersbebyggelsen med institutioner insprängda bland hyreshusen.

Gamla Latin, Hvitfeldtsplatsen (27)

Inom Vallgraven 29:1, uppförd 1859-61.

Gamla Latin är en av de påkostade allmänna byggnader som uppfördes 1850-75 i den södra delen av staden inom Vallgraven på tidigare fästningsmark. Det före detta Sahlgrenska sjukhuset (senare "Sociala huset"), Engelska kyrkan och Fiskhallen ("Feskekôrka") ingår också i denna grupp. De har alla fasader i gult flensburgtegel ("göteborgstegel") och präglas av nyromansk eller nygotisk stil. Samtliga byggnader är uppförda på eller i nära anslutning till lämningar efter befästningsanläggningar.

Gamla Latin är en välbevarad skolbyggnad i nyromansk stil med stora rundbågade fönster, lisener (smala pelarreliefer) och friser (lister) med rundbågsmotiv, typisk för den tegelarkitektur som arkitekten H J Strömberg hade lärt av professor Brunius i Lund. Exteriören är välbevarad med undantag av ett par låga krenelerade torn (tinnar som bekröning av fasaden) på huvudfasadens mittparti som redan under 1800-talet togs bort.

Byggnaden har betydande byggnadshistoriska och socialhistoriska värden, både som enskilt byggnadsverk och som ingående i raden av allmänna byggnader som uppfördes längs vallgraven under 1800-talets andra hälft.

Känslighet för påverkan

Exteriört: Göteborgstegel.

Interiört: Entrén och den stora trapphallen var bevarade innan ombyggnaden för Pedagogen, nuvarande status är okänd.

Feskekôrka (28)

Kvarteret Fiskhallen 70:1, uppförd 1872-74.

Fisktorget och Fiskhallen ("Feskekôrka") ligger på Fiskkajen ut mot Rosenlundskanalen. Hallbyggnaden i nygotik med fasader av gult tegel och höga branta takfall är en av Göteborgs mest originella byggnader, ritad av den innovativa arkitekten Victor von Gegerfelt.

På långsidorna skjuter fasadens spetsbågiga fönsterpartier upp i plåttaket. Exteriören är välbevarad med smårutsindelade fönster och små spiror som betonar de spetsiga gavelpartierna. Interiören domineras av de stora spetsbågiga fönstren och takets delvis synliga gotiska träkonstruktion.

Känslighet för påverkan

Exteriört: Göteborgstegel och spröjsade stora fönsterpartier.

Rosenlundskanalen, fisktorget och Rosenlundsbron (29)

Fisktorget, kajen och Rosenlundsbron.

Figur 53 och 54. Rosenlundsbron och Rosenlundskanalen.

Kanalens sträckning från älvmynnningen till före detta Sahlgrenska sjukhuset (senare ”Sociala huset”) rätades ut på 1860-talet sedan befästningarna rivits. Rosenlundskanalen är samhällshistoriskt värdefull och dess kajanläggning med trappor och stensättning berättar om tiden då segelbåtar gick in till Fisktorget med sin last. Den uträtade sträckningen visar att framkomligheten för båtar var prioriterad på denna yttre del av den före detta vallgraven, då denna hade inlemmats i stadens hamnområde.

Rosenlundsbron i sitt nuvarande utförande härrör från 1990-talet men belysningsstolpar, murar och trappor liksom delar av fackverket är återanvända från den bro som hade anlagts för spårvägstrafik 1879.

Rosenlundskanalen/Vallgraven har ett stort upplevelsevärde genom att föra in vatten i stadsmiljön. Närvaro av vatten stärker Göteborgs karaktär av hamnstad.

Det rörliga folkliv kring olika handelsverksamheter som rådde kring sekelskiftet 1900 längs kajerna i Rosenlund och Pustervik, har idag till stora delar fått ge vika för nya trafiksystem och parkeringsplatser som skapat ett rörligt intryck utan folkliv. Rondellen och parkeringsytorna ger miljön en baksidesstämning.

Känslighet för påverkan

Kajer med stenarbeten, trappor och räcken samt Rosenlundsbron med dess äldre detaljer.

Nya Allén/Kungsparken (västra delen) (30)

Området omfattar ett utsnitt av Nya Allén och Kungsparken, från Haga Kyrkoplan till Vallgraven, och är en del av det före detta befästningsstråket.

Figur 55 och 56. Nya Allén och Kungsparken.

Figur 57 och 58. Korsningen Södra Allégatan/Sprängkullsgatan/Parkgatan och Nya Allén.

Nya Allén och Kungsparken är ett sammanhängande grönt bälte som utgör gräns för det ursprungliga stadsbebyggda området. Nya Allén är sedan 1800-talets början ett viktigt stråk, indelat i separata vägar för olika trafikslag genom fyra trädrader. En bred körbana i mitten för fordonstrafik omges av smala gångvägar. Alléns ursprungliga funktion som promenadstråk till fots, till häst eller i vagn uteslöt trafik med lastfordon. 1900-talets snabbt ökande bilism öppnade snart allén för allmän trafik och den har blivit en av Göteborgs hårdast trafikerade genomfartsleder för biltrafik. Park- och alléstråket längs vallgraven binder samman de centrala stadsdelarna.

Planen för området längs vallgraven fastställdes 1807 och följde rådande mode i Europas storstäder vilket gör det stadsplanehistoriskt intressant. Träden i allén, 1400 almar, började planteras 1823. Parken är anlagd 1859-61 i den rådande engelska stilen där de naturliga formerna hos gångvägarna liksom vegetationens urval var idealet och har därmed ett högt trädgårdshistoriskt värde. Parken skulle på konstgjord väg efterlikna ett naturligt landskap men har fått inslag av exotiska växter, statyer och annat som förhöjer upplevelsevärde. I området finns kraftiga, historiskt värdefulla träd av stor betydelse även i ett vidare miljöperspektiv.

Känslighet för påverkan

Hela grönområdet med den fyrradiga alléns samt Kungsparkens historiskt värdefulla träd.

Haga kyrkoplan (31)

Figur 59 och 60. Haga kyrkoplan mot väster med fasader i Haga.

Figur 61 och 62. Haga kyrkoplan. Bilden till vänster: Vy mot norr. Bilden till höger: Vy mot öster med Vasastadens fasader.

Området omfattar hela Haga Kyrkoplan, avgränsat av Vasagatan, Sprängkullsgatan, Södra Allégatan och Haga Kyrkogata.

Haga Kyrkoplan är en park med två friliggande institutionsbyggnader, Hagakyrkan och Gamla Stadsbiblioteket. Byggnaderna beskrivs separat (nr 32 och 33).

Parken anlades ursprungligen i samband med att Hagakyrkan uppfördes 1856-59 och begränsade sig då till den norra delen. I 1866 års utbyggnadsplan ingick området som en öppen, grön yta mellan de omkringliggande kvarteren. Grönytan kom att skilja den äldre arbetarstadsdelen Haga från den nya, borgerliga stadsdelen Vasastan. Parken anlades precis som Kungsparken i den fria engelska parkstilen med mjukt svängda grusgångar omgivna av prydliga gräsmattor och friliggande planteringar. När ett stadsbibliotek (nuvarande Samhällsvetenskapliga biblioteket) uppfördes i den södra delen 1897-1900 utvidgades parken åt söder och fick sitt nuvarande utseende.

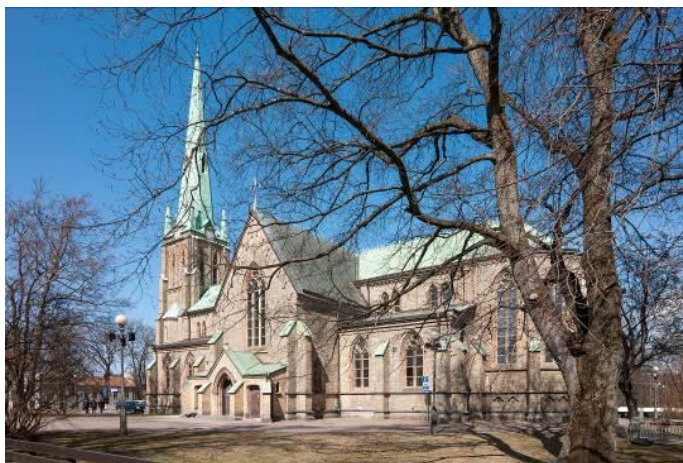
Som en del i utvidgningsplanen från 1866 där den förde in grönska i kvartersstaden och separerade stadsdelarna Haga och Vasastan är Haga kyrkoplan stadsplanehistoriskt intressant. Miljön är mycket väl bibehållen sedan sekelskiftet och utgör ett värdefullt ”grönt” inslag som har använts för lek och rekreation sedan dess. Kontinuiteten i användning är mycket värdefull och den välbevarade karaktären gör den trädgårdshistoriskt intressant. Viktiga komponenter är den strikt planlagda representativa parken i söder från 1890-talet, den engelska parken i norr som utgör en länk till Kungsparken samt de friliggande offentliga byggnaderna i en uttrycksfull tegelarkitektur.

Känslighet för påverkan.

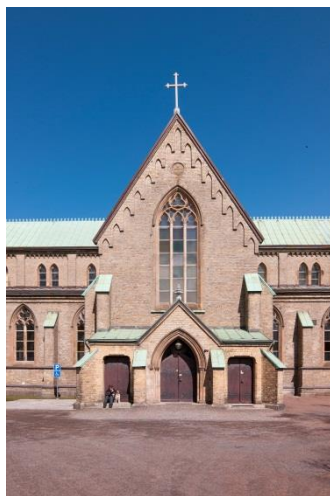
Den välbevarade parkmiljön med sin funktion som avdelare mellan stadsdelarna Haga och Vasastaden. Historiskt värdefulla träd

Hagakyrkan (32)

Haga 715:15, uppförd 1857-59.

Figur 63. Hagakyrkan.

Figur 64, 65, och 66. Hagakyrkan.

Hagakyrkan, ritad av Adolf Wilhelm Edelsvärd, byggdes 1857-59 för Hagaborna som ett annex till Domkyrkan och omkring den nya kyrkan anlades en park. Kyrkobyggnaden kom att präglas starkt av den engelska nygotiska kyrkoarkitekturen och blev dess genombrott i Sverige. Exteriört har kyrkan nygotikens spetsiga former men också kyrkorummet präglas av den nygotiska stilen genom den öppna takstolen och snickeriernas utformning. Hagakyrkan uppfördes i material som vid denna tid var ovanliga för kyrkobyggnader i Sverige. Kolonner tillverkades av tackjärn, tak lades av engelsk skiffer och till fasaderna importerades gult hårdbränt flensburgtegel. Portaler och fönsterdetaljer tillverkades av stenhuggare i Edinburgh.

Byggnadskroppen är utformad som en treskeppig basilika med västtorn, tvärskepp (tvärställd del på korsformig kyrka) med utbyggda vapenhus och ett smalare tresidigt kor

i öster. En sakristia uppfördes 1956-57 på kyrkans norra sida. Fasaderna är klädda med gult tegel på en sockel av huggen granit. Murarna genombryts av spetsbågiga portal- och fönsteromfattningar i sandsten och strävpelare (utvändig avlastande och ibland fristående pelare) och bågfriser (små utanpåliggande bågar). Det smala västtornet kröns av en smäcker hög spira flankerad av fialer. Kyrkans tak täcks med kopparplåt. Sockeln är av huggen granit med bakmurning av tegel. Sakristians grund är utförd av betong. Kyrkan är huvudsakligen uppförd direkt på Sprängkullens berggrund. I koret finns en valvmålning och glasmålningar av Albert Eldh.

Som ett uttryck för den engelska nygotiska kyrkoarkitekturens genombrott i Sverige har Hagakyrkan ett högt arkitekturhistoriskt värde och den är en viktig representant för A. W. Edelsvärds arbete. Kyrkan är också en av de första monumentalbyggnaderna som uppfördes utanför Göteborgs vallgrav och den är en mycket viktig del av miljön kring Haga kyrkoplan.

Känslighet för påverkan

Exteriör: Specialtegel och huggna sandstensdetaljer.

Interiör: Särskilt sårbara interiöra detaljer är värdefulla glasmålningar av Albert Eldh samt unika orglar.

Gamla Stadsbiblioteket (33)

Haga 715:32, uppfört 1897-1900.

Figur 67 och 68. Gamla stadsbiblioteket sett från söder och från sydost.

Figur 69 och 70. Interiör Gamla stadsbiblioteket och målning av Carl Wilhelmsson.

Gamla stadsbiblioteket (nuvarande Samhällsvetenskapliga biblioteket) är en omsorgsfullt utformad monumentalbyggnad. Den livfulla fasaden är i gulbrunt Siegersdorffertegel med inslag av kalksten från Yxhult. Kalkstenen användes bland annat

till en rikt utsmyckad takbarriär. Entrépartiet är utfört i marmor med elegant jugenddekor. En viktig del i arkitekturen är de välvda smårutsindelade fönstren i huvudvåningen. Byggnadens fasad speglar dess funktion då de två övre våningsplanen med små fönster var avsedda som magasin.

Interiören i huvudvåningen är utformad med omsorg, med vägg- och takpaneler samt valv i entrén. Den stora läsesalen har tidstypisk dekormålning och stora mässingskronor. På läsesalens fondvägg finns Carl Wilhelmssons stora målning "Bildningen besöker de små i samhället".

Gamla Stadsbiblioteket utgör ett exempel på det tidiga 1900-talets institutionsbyggande med sitt monumentala formspråk och friliggande läge i parkmiljö. Den omsorgsfullt utformade byggnaden är arkitekturhistoriskt intressant, ett värdefullt exempel på H. Hedlunds arbete och i byggnadsminnesklass.

Känslighet för påverkan

Exteriört: Stenhuggeriarbeten i kalksten och marmor, stora spröjsade fönsterfönster, keramiska dekorplattor.

Interiört: Byggnaden har värdefulla bevarade interiörer (paneler, dekormålade valv, måleri med mera).

Kvarteret 29 Bajonetten (34)

Haga 29:1, korsningen Södra Allégatan/Husargatan, uppfört 1888.

Haga 29:6, korsningen Sprängkullsgatan/Haga Östergata, uppfört 1864.

Haga 29:9, korsningen Södra Allégatan/Sprängkullsgatan, uppfört 1858-60 respektive 1894.

Figur 71 och 72. Haga 29:1

Figur 73 och 74. Hörnhuset Haga 29:9 och Sprängkullsgatan 3.

Figur 75 och 76. Haga 29:6.

Byggnaderna ligger i stadsdelen Haga som är Göteborgs första planlagda förstad och arbetarstadsdel och utgör en unik kulturhistorisk miljö. Bebyggelsen ger en bild av levnadsförhållanden och är därmed socialhistoriskt värdefulla. Kvarteret innehåller värdefulla bostadshus av trä och sten uppförda under 1800-talets senare hälft.

Landshövdingehuset hör till de äldre bevarade i staden. De är belägna på hörntomterna mot Södra Allégatan. På huset (Haga 29:1) i nordväst, uppfört 1888, betonas hörnet med ett elegant burspråk som har etsade fönster. Hörnhuset (Haga 29:9) mot Sprängkullsgatan byggdes 1894. Det har flera originella exteriördetaljer, bland annat mönstermurad bottenvåning i glaserat tegel och en ovanlig träarkitektur med nygotiska drag. Hörnet framhävs genom ett burspråk krönt av en kupol med lanternin. Detta tornprydda hus har en särskild roll i stadsbilden då det, när man närmar sig från nordost, markerar entrén till Haga.

Intill ligger ett lågt trähus och ett putsat stenhus byggda cirka 1860. Sprängkullsgatan 5 är av trä i två våningar med fasadbeklädnad av locklistpanel (panel med stående tunna lister som lock). Den delvis kringbyggda gården har kvar sin ursprungliga karaktär.

Stenhuset (Haga 29:6) i korsningen Sprängkullsgatan/Haga Östergata har putsade fasader och tidstypiskt utformade klassicistiska fönsteromfattningar.

Känslighet för påverkan

Exteriör: Burspråk med etsade välvda fönsterglas, glaserat tegel, specialtegel, mönstermurning, keramisk dekor, dekorativa trädetaljer och takarkitektur.

Kvarteret 28 Sabeln (35)

Haga 28:4, Sprängkullsgatan 7-13, uppförda 1886 respektive 1889, korsningen Haga Nygatan/Husargatan, uppfört 1892.

Figur 77. Haga 28:4, Sprängkullsgatan 7-13.

Figur 78 och 79. Haga 28:4, Sprängkullsgatan 7-13.

Byggnaderna ligger i stadsdelen Haga som är Göteborgs första planlagda förstad och arbetarstadsdel och utgör en unik kulturhistorisk miljö. Bebyggelsen ger en bild av levnadsförhållanden och är därmed socialhistoriskt värdefulla. Sprängkullsgatan 7-13 är en rad enhetligt utformade landshövdingehus i nyrenässansstil med rikt dekorerade fasader och brutna tak som har vindskupor och hörntorn. Detta är Hagas fasad utåt och byggnaderna är en viktig del i miljön kring Haga Kyrkoplan. Byggnaderna hör till de äldre bevarade landshövdingehusen i staden.

Sprängkullsgatan 13/Haga Nygata 26 bildar tillsammans med hörnet mittemot, Sprängkullsgatan 15/Haga Nygata 35, entré till huvudstråket genom Haga. Byggnaden

utgör tillsammans med de andra tornprydda hörnhusen Sprängkullsgatan 1 och 7 särskilt värdefulla landmärken i stadsbilden.

Haga Nygata 24/Husargatan 16 är ett fyra vånings stenhus som utmärker sig genom en särpräglad polykrom tegelarkitektur med glaserade formstenar i bland annat portalen samt cementinläggningar (gulmålade). Hörnet markeras av ett runt, tornkrönt burspråk.

Känslighet för påverkan

Exteriört: Specialtegel, mönstermurning, keramisk dekor, dekorativa trädetaljer och takarkitektur.

Kvarteret 23 Dragonen (36)

Haga 23:1, korsningen Haga Nygata/Husargatan, uppfört 1880.

Haga 23:24, korsningen Haga Nygata/Sprängkullsgatan, uppfört 1880.

Figur 80 och 81. Dragonen 23:24. Korsningen Haga Nygata/Sprängkullsgatan.

Byggnaderna ligger i stadsdelen Haga som är Göteborgs första förstad och arbetarstadsdel och utgör en unik kulturhistorisk miljö. Bostadshusen ger en bild av levnadsförhållanden och är därmed socialhistoriskt värdefulla. De två bevarade äldre bostadshusen i kvarteret är exempel på välbevarade landshövdingehus av tidig typ med sadeltak och återhållsam dekor och de hör till de äldsta i staden.

Dragonen 23:24 utgör tillsammans med Sprängkullsgatan 11 entré till huvudstråket genom Haga.

Känslighet för påverkan

Exteriört: Rusticering av puts och göteborgstegel. Putsdekor och dekorativa trädetaljer.

Kvarteret 30 Laddstaken (37)

Haga 30:1. På fastigheten ligger två byggnader.

Frälsningsarmén, Södra Allégatan 9, uppfört 1880.

Före detta Husarkasernen i korsningen Södra Allégatan/Husargatan, uppfört 1828.

Figur 82 och 83. De två byggnaderna på fastighet Haga 30:1.

Byggnaderna ligger i stadsdelen Haga som är Göteborgs första planlagda förstad och arbetarstadsdel och utgör en unik kulturhistorisk miljö. Bostadshusen ger en bild av levnadsförhållanden och är därmed socialhistoriskt värdefulla. På hörntomten Husargatan/Södra Allégatan ligger två trähus uppförda 1828 som kasern och stall för "Husarerna". "Kasernen" närmast Södra Allégatan är i två våningar med enkla panelklädda fasader och tegeltäckt sadeltak. "Stallet" har endast en våning och ett brant brutet tak som ger byggnaden en speciell karaktär. Grannhuset Södra Allégatan 9 är i tegel och byggdes 1880 som varietélokalen "Concert du Boulevard". Tegelhuset är uppfört i en för tiden ovanligt uttrycksfull tegelarkitektur, där fasadens uppbyggnad med stora välvda fönsterpartier i första våningen visar på dess ursprungliga funktion som underhållningslokal. Gatuhuset har brant tak med uppbyggt gavelmotiv som mittparti och flankerande plåtklädda pyramidtorn. Fasaden är av gult göteborgstegel med mönstermurning.

Byggnaderna visar på två olika typer av Hagabebyggelse, dels den enklare träbebyggelse som tidigare dominerade stadsdelen, dels den mer påkostade stenhusbebyggelse som växte fram längs Södra Allégatan under senare delen av 1800-talet. De har höga social- och byggnadshistoriska värden.

Känslighet för påverkan

Exteriört: Stora fönsterpartier, mönstermurning och takarkitektur.

Vasastaden, kvarteret 1 Alen (38)

Vasastaden 1:2 1879, 1:3 1879, 1:4, uppfört 1939.

Vasastaden 1:2 och 1:3 hör till de hus som byggdes under 1870-talet i Vasastaden. De putsade fasaderna präglas av tidstypisk nyrenässansdekor. Det dominerande läget mot Park- och Viktoriagatan gör byggnaden, ett symmetriskt utformat dubbelhus, till en mycket viktig del i stadsbilden. Karaktäristiskt är den klassiskt låga takformen med kraftig takgesims (olika sammansatta listkonstruktioner) och tempelgavlar (triangulärt format gavelparti) över hörnen. Särskilt värdefulla är också de stora portikerna (förhall med pelarburet tak).

Figur 84 och 85. Vasastaden 1:4.

Vasastaden 1:4 är ett typiskt "funkishus" som trots nya fönster med sin volym och sitt trapphus ger uttryck för 1930-talets ideal. Tillbyggnaden av bruntonat spegelglas är från år 1981. Byggnaden har ett väl synligt läge mot Haga Kyrkoplan och Parkgatan.

Känslighet för påverkan

Exteriört: Fasader med rik putsdekor.

Interiört: Välbevarade trapphus fanns vid tidigare inventering, nuvarande status är okänd.

Vasastaden, kvarteret 8 Boken (39)

Vasastaden 8:1 1870, 8:2 1869, 8:3 1868, 8:4 1876, 8:5 1875, 8:6 1873, 8:7 1873, 8:8 1873, 8:9 1873, 8:10 1874.

Figur 86 och 87. Haga Kyrkogata 4 Vasastaden 8:1.

Figur 88 och 89. Haga Kyrkogata 6, Vasastaden 8:10.

Kvarteret ingår i Vasastaden, Sveriges mest välbevarade stenstadsmiljö där kvartersindelningen och gatunätet är i det närmaste oförändrat. Stadsdelen är socialhistoriskt intressant och ger en god bild av levnadsförhållanden för de övre samhällsskikten kring slutet av 1800-talet och början av 1900-talet. Bostadshusen är stenhus i tre våningar och tillhör de äldsta i området Vasastaden-Lorensberg. Kvarteret bebyggdes sent 1860-tal till mitten av 1870-talet. Byggnaderna i kvarterets hörn präglas av nyrenässansens stilideal och har ljust putsade, rikt dekorerade fasader. Övriga byggnader har enklare fasader i gult tegel med inslag av röda tegelband. Kvarteren är en väsentlig del i den värdefulla miljön längs Vasagatan och kring Haga Kyrkoplan.

Känslighet för påverkan

Exteriört: Fasader med rik putsdekor och mönstermurning i tegel.

Interiört: Välbevarade trapphus fanns i flera av husen vid tidigare inventering, nuvarande status är okänd.

Vasastaden, kvarteret 9 Apeln (40)

Vasastaden 9:1 1877, 9:2 1980-tal, 9:4-5 1879, 9:6 1878, 9:7 1877, 9:8 1878, 9:9 1874, 9:10 1877, 9:11 1877, 9:12 1877, 9:13 1877, 9:14 1877, 9:15 1877.

Figur 90 och 91. Haga Kyrkogata 8 (Vasastaden 9:1) och 10 (Vasastaden 9:15).

Kvarteret ingår i Vasastaden, Sveriges mest välbevarade stenstadsmiljö där kvartersindelningen och gatunätet är i det närmaste oförändrat. Stadsdelen är socialhistoriskt intressant och ger en god bild av levnadsförhållanden för de övre samhällsskikten kring slutet av 1800-talet och början av 1900-talet. Kvarteret inrymmer stenhus i huvudsakligen tre till fyra våningar, i ett par fall är den fjärde våningen inrymd i ett högt mansardtak med stora kupor. Byggnaderna innehåller blandade funktioner, förutom flerfamiljshus finns bland annat Heymanska villan (Vasastaden 9:9), före detta

Coldinuordens föreningshus (Vasastaden 9:4-5) och bostadshus som byggts om för frikyrkliga samfund.

Bostadshusen som uppfördes på 1870-talet tillhör de äldsta i området Vasastaden-Lorensberg och flertalet är ritade av välkända arkitekter. Med undantag av ordenshuset på Bellmansgatan, som har nygotiska drag, präglas fasaderna av nyrenässans i olika varianter. Bland de rikt dekorerade putsfasaderna utmärker sig Heymanska villan (Vasagatan 16) som är ett tvåvåningshus med tre torn i hörnet mot Viktoriagatan, och hörnhuset vid Haga Kyrkogata (Vasagatan 2) med kraftigt runt kupolkrönt hörntorn. Hörnhuset vid Haga Kyrkogata har en fasad av rött tegel och ljus puts (arkitekt för båda hörnhusen var den kände A C Peterson). Mot Bellmansgatan finns även en i husraden avvikande enkel tegelfasad och i hörnet mot Haga Kyrkogata kvarterets högsta byggnad, ett putsat hus i fyra våningar med högt mansardtak (detta är ombyggt för vindsinredning). Kvarteret innehåller flera märkliga byggnader och utgör en väsentlig del i den värdefulla miljön längs Vasagatan och kring Haga Kyrkoplan.

Känslighet för påverkan

Exteriört: Fasader med rik putsdekor och mönstermurning i tegel, takarkitektur med torn med mera.

Interiört: Välbevarade trapphus och interiörer fanns i flera av husen vid tidigare inventering, Nuvarande status är okänd.

Handelshögskolan (66)

Haga 22:1, uppfört 1951 respektive 1992-93.

Handelshögskolan upptar hela kvarteret 22 Husaren och består av åtta byggnadskroppar tillkomna 1951, 1994 och 2009. Handelshögskolans äldre byggnad är ritad av Carl Nyrén och omfattar två delar med olika karaktär. Den västra är ett höghus i åtta våningar uppfört med fasadbeklädnad av Ekebergsmarmor, teakfönster och fönsterbröstningar av grönt opalglas. Den östra är i två våningar och har gatufasader av tegel. Tegellängans gårdsfasader har en mer öppen karaktär med glasade gallerigångar. För att bevara stadsrummets karaktär av park kring Haga kyrkoplan anlades vid uppförandet också en gräsklädd yta mellan tegellängan och omkringliggande gator. Genom sin tidstypiska utformning i högkvalitativ 1950-talsfunktionalism med gedigna material, enkla byggnadsvolymer och ett avskalat formspråk besitter Handelshögskolans äldre delar ett högt arkitekturhistoriskt värde. De berättar om 1950-talets arkitektoniska ideal och kombinationen med ett höghus och ett låghus är särskilt intressant.

Känslighet för påverkan

Exteriört: Fasadbeklädnad av Ekebergsmarmor.

Yttre miljö: Gräsytor mellan byggnad och gata.

Vasastaden, kvarteret 10 Enen (41)

Vasastaden 10:1 1892, 10:2 1893, 10:3 1893, 10:4 1892, 10:5 1893, 10:6 1897, 10:7 1895, 10:9 1878, 10:14 1901-02, 10:15 1894, 10:16 1894, 10:17 1893, 10:18 1893, 10:19 1893, 10:20 1893.

Figur 92 och 93. Hörnet Haga Kyrkogata/Vasagatan och längs med Haga Kyrkogata.

Kvarteret ingår i Vasastaden, Sveriges mest välbevarade stenstadsmiljö där kvartersindelningen och gatunätet är i det närmaste oförändrat. Stadsdelen är socialhistoriskt intressant och ger en god bild av levnadsförhållanden för de övre samhällsskikten kring slutet av 1800-talet och början av 1900-talet. Kvarteret präglas till större delen av tättbyggda stenhus med 1890-talets polykroma arkitektur i olika material som puts och tegel, samt inslag av järnsmide. Flera fasader har tidstypiska höga gavelpartier mot gatan. Dessa tomter är högt exploaterade med bebyggelse som har en typisk disposition för området och tiden med elegant bostadshus i fyra till fem våningar mot gatan. Fastigheterna har kopplade gårdar, några även kopplade bakgårdar. Mot Vasagatan är husen uppförda i fem våningar med kvartershörnet mot Haga Kyrkogata som ett särskilt viktigt inslag i stadsbilden. Dit hör även de putsade jugendfasaderna med inslag av rött tegel i kvarterets södra del, en fastighet i fyra till fem våningar mot Haga Kyrkogata och den så kallade Segerstedtska parken som består av rester av gamla villaträdgårdar. Grannfastigheten i öster har ett stort fristående hus i tre våningar mot Utsiktsplatsen och trappan i Nedre Fogelbergsgatan, ett extremt exempel på hyreshus i "villastil".

För flera av husen finns dokumenterade värdefulla interiörer, bland annat har Vasastaden 10:1 trapphus med heltäckande mönstermåleri och göteborgsmotiv från 1910-talet av A Toldnäss och Vasastaden 10:14 har trapphus i jugend med målerier, blyinfattade fönster och stuckaturer.

Känslighet för påverkan

Exteriört: Fasader med skulpturala byggnadsdelar, mönstermurningar, takarkitektur, blyinfattat glas med mera.

Interiört: Välbevarade trapphus och lägenheter fanns i kvarteret vid tidigare inventering, nuvarande status är okänd. Interiörer omfattade kakelugnar, stuckaturer, blyinfattade glasfönster med mera.

Vasastaden, kvarteret 12 Furan (42)

Vasastaden 12:1 1892, 12:2 1885-86, 12:4 1979, 12:5 1895-96, 12:8 1892, 12:9 1895, 12:10 1895, 12:11 1878 (om- och tillbyggt 1911), 12:16 1879, 12:17 1890, 12:18 1887, 12:19 1951, 12:20, 12:21.

Kvarteret ingår i Vasastaden, Sveriges mest välbevarade stenstadsmiljö där kvartersindelningen och gatunätet är i det närmaste oförändrat. Stadsdelen är socialhistoriskt intressant och ger en god bild av levnadsförhållanden för de övre samhällskikten kring slutet av 1800-talet och början av 1900-talet. Kvarteret skiljer sig från övriga slutna stenhuskvarter längs Vasagatan då det främst är bebyggt med fristående byggnader. Två hus längs vardera Nedre Fogelbergsgatan och Viktoriagatan är sammanbyggda i par, övriga sju är friliggande. Huvuddelen av kvarteret är uppfört under 1880- och 1890-talen och de flesta husen präglas av tidens livfulla blandarkitektur i puts och tegel, natursten samt dekorativa inslag av keramik, järnsmide och trä.

”Tomtehuset” från 1890 är ett villalikhnande bostadshus med unika fasadmålningar och en av Vasagatans karaktärsbyggnader. Det är sammanbyggt i ett entréparti med ett hus i fyra våningar som därutöver har mansardvåning och torn. Tillsammans är byggnaderna värdefulla personliga uttryck för arkitektursvängningen i 1880-talets slut, tillämpad av arkitekt Hans Hedlund för familjen S A Hedlunds räkning.

Viktoriagatan 15 är ett friliggande bostadshus i sten med en livlig fönster- och takarkitektur, den senare återställd 1995. Fasaderna har restaurerats i etapper. Trapphuset är mycket välbevarat och har bland annat bevarade och delvis restaurerade målerier från byggnadstiden.

Känslighet för påverkan

Exteriört: Fasader med fasadmåleri, skulpturala byggnadsdelar, mönstermurningar, blyinfattat glas, inmurade tegelreliefer, skulpturer, blyinfattade fönster med mera.
Interiört: Välbevarade trapphus och interiörer fanns på flera håll vid tidigare inventering. Nuvarande status okänd.

Vasastaden, kvarteret 14 Linden, Nya Elementarläroverket för flickor (43)

Vasastaden 14:1, uppfört 1888.

Byggnaden ingår i Vasastaden, Sveriges mest välbevarade stenstadsmiljö där kvartersindelningen och gatunätet är i det närmaste oförändrat. Stadsdelen är socialhistoriskt intressant och ger en god bild av levnadsförhållanden för de övre samhällskikten kring slutet av 1800-talet och början av 1900-talet. Byggnaden är i tre våningar och präglas av nyrenässansens symmetriska stilideal. Fasaderna är av rött tegel med putsdekor och band av gult tegel. Sadeltaket är plåttäckt. Skolgården omges av järnstaket och en rad hamlade träd.

Huvudtrapphuset utsmyckades med målningen ”Svenska kvinnan genom seklen” som utfördes av Carl Larsson. Målningarna är utförda ”Al secco”, på torr puts med mineralfärger. Exteriören och interiören har i huvudsak oförändrad karaktär och trapphuset med sina väggmålningar är genom restaureringsinsatser mycket välbevarat.

Känslighet för påverkan

Exteriört: Fasader med skulpturala byggnadsdelar, mönstermurningar et cetera.
Interiört: Välbevarade trapphus och interiörer. Carl Larsson-måleri på puts i huvudtrapphuset.

Skans, Bastion Kung Karl (RAÄ Göteborg 208:3)

Lämningen är närmast triangulär och utgörs av en rest av en bastion. Sidorna åt sydväst och sydöst är kallmurade. Norra sidan är omgjord efter sentida gatudragning. Bastionen är en rest av en av de tre mindre bastioner som låg som ett befästningsvärn av sten över de tre lägre belägna jordverken med bastionerna Hållgårdsbastionen, Regeringen och Christina Regina.

Känslighet för påverkan

RAÄ Göteborg 208:3: Bevarad fortifikationslämning, skans, främst ovan mark.

Bastion Christina Regina, vallgrav och fältvall (RAÄ Göteborg 216:1 i)

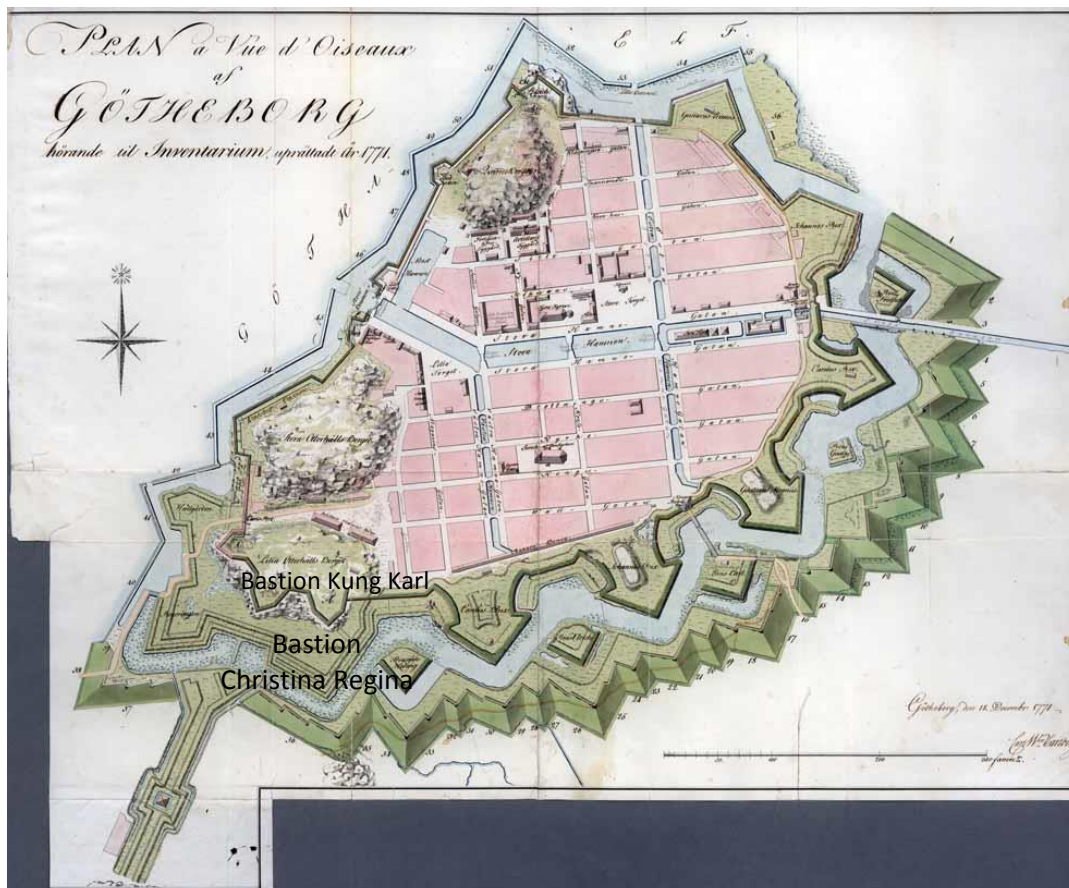
Station Haga är placerad genom bastion Christina Regina vid Rosenlundsplatsen, över vallgraven, genom fältvallen och in i förstaden Haga. I området syns Otterhälleverken uppe på Kungshöjd, vilket ökar upplevelsen av befästningen på ett mycket pedagogiskt sätt. Direkt öster om bastion Christina Regina är ravelinen Prinsessan Hedvig belägen och i övrigt är området till stor del en utfyllnad av vallgraven mellan bastionerna Carolus Dux och Christina Regina. Under fästningstiden utgjorde dagens parkområde fältvallen (en lågt sluttande jordvall framför vallgraven, se figur 94). Vallen var uppbyggd av jord- och lermassor och hölls på plats mot vallgraven med vertikalt ställda pålar utmed kanten mot vattenspegeln. Fältvallens parkområde har under lång tid ansetts värdefull och har inte påverkats av stadsplanering i Göteborg. Det har tillåtits bibehålla sin funktion som park och alléstråk och därmed har också fältvallen bevarats under mark.

Befästningslämningarna i området, med lämningar över och under mark, har ett mycket stort kulturhistoriskt och pedagogiskt värde, dessutom ett mycket stort vetenskapligt värde, inte minst av vikt för fortifikationshistorisk forskning. Varje del är lika värdefull och ingår i en försvarsanläggning som är unik och omistlig.

En arkeologisk förundersökning, utförd i maj 2014, resulterade i att mycket välbevarade lämningar kunde dokumenteras av bastion Christina Regina och yttre befästningsverk i fältvallen. Rustbädden till bastionen dokumenterades. En dendrokronologisk datering av timmer från rustbädden gav fällningsår 1637-1638. På andra sidan vallgraven i park och allé stråket påträffades murlämningar efter banketten, vilken är en del av fältvallen. Vallgravens sträckning rätades ut på 1800-talet men lämningar efter föregångaren kan finnas kvar. Vid undersökningen i maj påträffades också de södra landfästena från Husarbron. Husarbron uppfördes 1835 och var en välvd stenbro med vindbrygga vilken förband Fisketorget med Haga. Detta visar att området bara fylts igen när Rosenlundkanalen rätades ut på 1860-talet. Det antyder att den gamla vallgravskanten ligger kvar intakt under dagens utfyllnadsmassor. Husarbron revs 1864 och i samband med detta uppfördes Rosenlundsbron.

Känslighet för påverkan

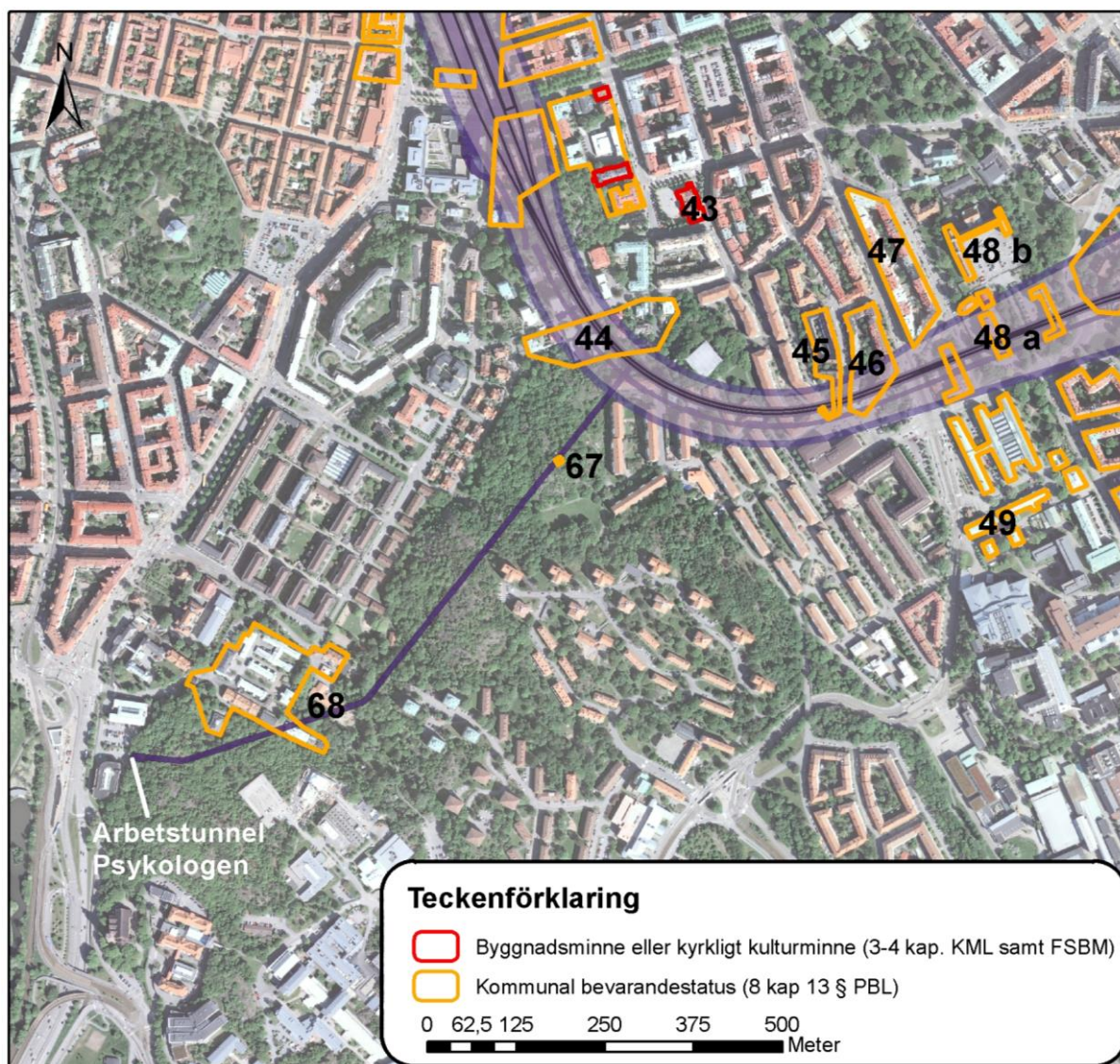
RAÄ Göteborg 216:1: Bevarade stadslager under mark. Fortifikationslämningar, inklusive hamn, under och ovan mark.

Figur 94. Göteborg 1771, karta signerad C W Carlberg. Den lägre befästningslinjen med bland annat Christina Regina syns i sydvästra delen av befästningen. Befästningsverket omfattar bastioner och kurtiner. I vallgraven utanför kurtinerna ligger tenaljer och raveliner som extra skydd. Framför vallgraven syns en jordvall, fätvallen. Från de lågt liggande delarna av befästningen går en kaponjärgrav ut mot Skansen Kronan (ej i bild).

10 Delsträcka 5: Haga – Korsvägen

Området sträcker sig från Föreningsgatans villaområde i Vasastaden till Vasa sjukhus och nytt stationsläge Station Korsvägen. Delar av det beskrivna området ligger inom riksintresset för kulturmiljövården Göteborgs innerstad (O 2:1-5). Här berörs karaktärsområdet "Vasastaden med omnejd/stenstaden". Västlänken går inom huvuddelen av området i tunnel förlagd i berg. Kulturmiljön berörs därför inte av direkt fysisk påverkan och beskrivningarna har lagts i bilaga 1.

Figur 95. Känsliga kulturmiljöer och objekt inom delsträckan Haga till Korsvägen.

Vasastaden, Föreningsgatans villaområde (44)

Vasastaden 10:9, 11:1, 11:6, 11:7, 11:8, 11:9, 11:10, 11:11, 11:14, 31:1, 31:2, 31:4, 31:5, 31:6, 31:7, 33:1. 10 kvarteret 9, 11 kvarteret Lönnen 1, 6-11, 14-16 och 31 kvarteret Idegranen 6. Området uppfördes 1878-1880.

Se även bilaga 1.

Landala Vattentorn (67)

Landala 709:2, uppfört 1892.

Fastigheten är belägen invid arbetstunnel. Se även bilaga 1.

Före detta Epidemisjukhuset (68)

Annedal 717:5, uppfört 1884-86, 1896, 1906, 1917 och 1920.

Området är beläget invid arbetstunnel. Se även bilaga 1.

Vasastaden, kvarteret 22 Pilträdet (45)

Vasastaden 22: 23, uppfört 1880-tal, 22:22 och 22:3 uppförda 1915-25.

Se även bilaga 1.

Vasastaden, kvarteret 24 Syrenen (46)

Vasastaden 24:1 , 24:2, 24:3, 24:4, 24:5, 24:6, 24:7, 24:8, 24:9, 24:10, 24:11, uppfört 1915 - 1920.

Se även bilaga 1.

Vasastaden, kvarteret 27 Rönnen (47)

Vasastaden 27:1 , 27:2 , 27:3 , 27:4 , 27:5 , 27:6 , 27:7 , 27:8 , 27:9 , 27:10 , 27:11 , 27:12, 27:13 , 27:14 , 27:15 , 27:16 , 27:17 , 27:18 , 27:19 , 27:20, uppfört 1909-11.

Se även bilaga 1.

Vasastaden, kvarteret 26 Platanen, Landalaskolan (48a)

Vasastaden 26:3, uppförd 1890.

Se även bilaga 1.

Vasastaden, kv. 1 Tre Kronor, kv. 2 Kärnan, kv. 3 Bohus (48b)

Lorensberg 1:9.1 Hvitfeldtska gymnasiet, uppfört 1915-19, 1:9.2 Götabergsskolan, uppförd 1903-06, 1:9.3 före detta Handelsinstitutet, uppfört 1913.

Se även bilaga 1.

Vasa sjukhus (49)

Johanneberg, 31 kvarteret Talltitan 8, uppfört 1884-88.

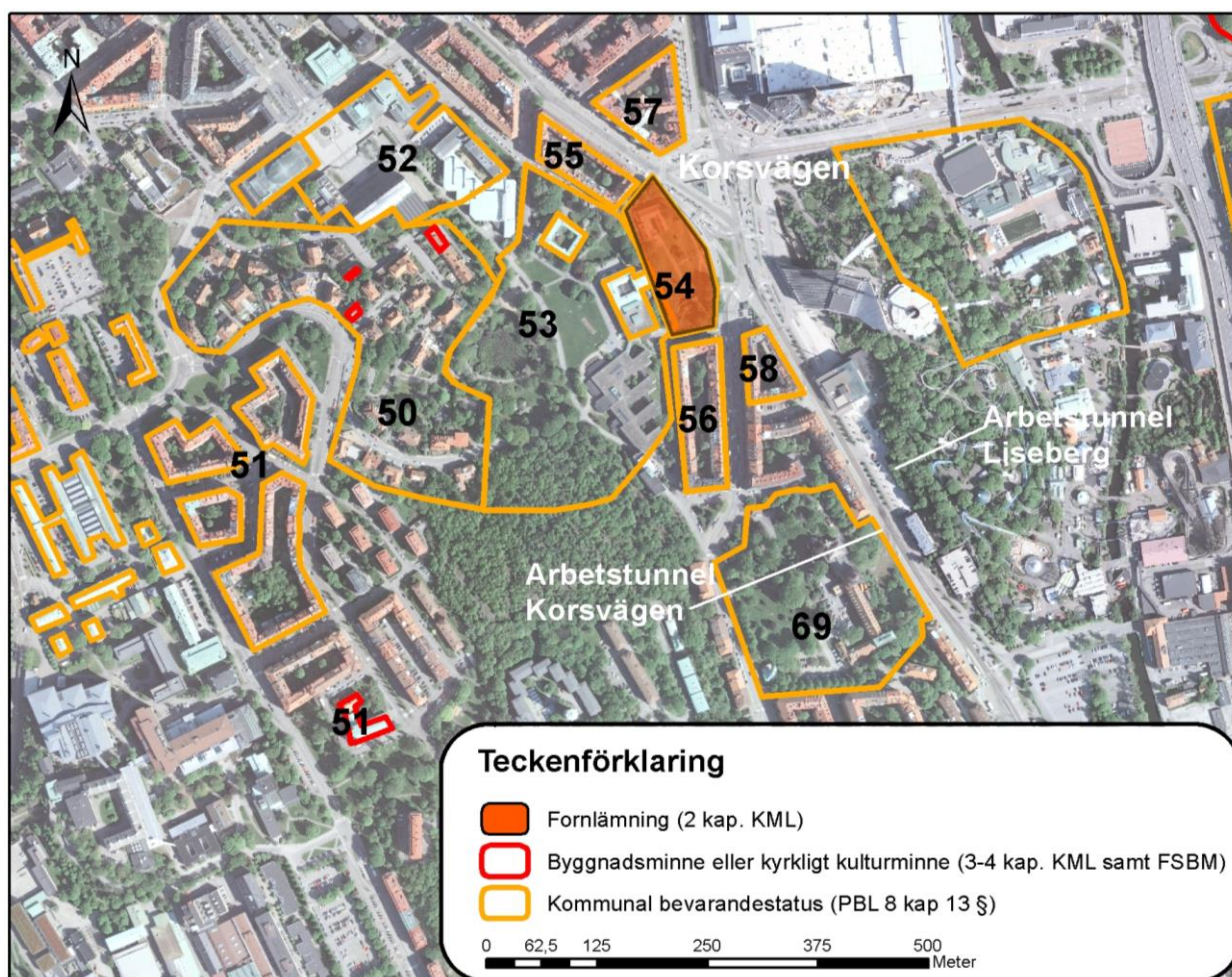
Se även bilaga 1.

11 Delsträcka 6: Station Korsvägen

Området sträcker sig från Lorensbergs villaområde till Lisebergs nöjesfält.

Delar av det beskrivna området ligger inom riksintresset för kulturmiljövården Göteborgs innerstad (O 2:1-5). Här berörs karaktärsområdet "Vasastaden med omnejd/stenstaden". De delar av området Station Korsvägen som omfattas av riksintresset är kvarteret Turmalinen i stenstaden, kvarteren Drottningholm, Skokloster och Stenskvättan samt Lorensbergs villastad inom Lilienbergs stadsplan, Nedre Johanneberg, Götaplatsen, Johannebergs landeri samt gatunätet.

Kapitlet inleds med en områdesbeskrivning som innefattar övergripande introduktion, historik, kulturhistorisk värdering samt uttryck för riksintresset. Beskrivningen utgår från ett område som i söder avgränsas av kvarteret Stenskvättan (nr. 58) och väster av Lorensbergs villaområde (nr. 50). I övrigt följer områdesbeskrivningen delsträckans avgränsning.

Figur 96. Känsliga kulturmiljöer och objekt inom delsträckan Station Korsvägen.

Områdesbeskrivning - Station Korsvägen

Övergripande

Vid Korsvägen möts tre stadsdelar, Johanneberg, Heden och Lorensberg. Korsvägen präglas av funktionerna trafikapparat och kollektivtrafikpunkt. Det är en händelserik plats där tre olika stadsbyggnadstyper möts. Västra delen av området präglas av stenstadskvarter med höga arkitektoniska anspråk i gedigna material samt av Johannebergs landeri med äldre bebyggelse och parkmiljö. Den östra delen präglas av evenemangsstråkets storskaliga publika institutioner. Från Renströmsparken sträcker sig ett grönt bälte över till Lisebergs nöjesfält. Åt söder ansluter flera stora vägar och platsen saknar tydliga avgränsningar. Gatu- och spårvägsnätet skapar en triangulär platsbildning som har en lång tradition tillbaka.

Historik

Området kring Korsvägen har ingått i Göteborgs stad sedan dess grundande men var fram till 1800-talet ett utkantsområde som arrenderades ut till landerier, det vill säga bebyggda jordbruksfastigheter på stadens mark. Johannebergs landeri anlades under slutet av 1700-talet och är bevarat med både bebyggelse och trädgård. Lisebergs landeri härrör från samma tid och mangårdsbyggnader från både 1700- och 1800-talet finns kvar på det nuvarande nöjesparksområdet. Sedan 1700-talet har Korsvägen varit en betydelsefull vägkorsning då den södra infartsvägen till Göteborg (Södra vägen) delades och Örgrytevägen anslöt från öster. Namnet Korsvägen är känt sedan denna tid. Spårvägen har haft sin sträckning hit sedan 1880-talet. Vid den tiden var staden inom vallgraven fullt utbyggd och flera nya centrala bostadskvarter uppfördes på marken utanför. Området norr om korsningen (nr. 57) planlades för borgerlig bostadsbebyggelse i stenstadskvarter och byggdes ut mellan åren 1890-1930. Kring sekelskiftet 1900 var behovet av fler bostadsområden fortfarande stort och nya områden började planeras, däribland områdena väster och söder om korsvägen (nr. 50, 55, 56 och 58) vars plan, ritad av stadsingenjör Albert Lilienberg, fastställdes 1917. Dessa områden var tydligt inspirerade av de nya stadsplaneringsidealen kring början av 1900-talet som bland annat innebar ett mer oregelbundet och konstnärligt gatumönster samt terränganpassad bebyggelse. Utbyggnaden genomfördes cirka 1913-1935.

I samband med Göteborgs jubileumsutställning 1923 skedde stora förändringar i området och idag synliga spår är bland annat Liseberg, Svenska Mässan, Näckrosdammen och Götaplatsen. Efter utställningen anlades Renströmsparken som etappvis har kommit att ramas in av institutionsbyggnader, främst knutna till universitetet. Före detta Hovrätten uppfördes 1948, Universitetsbibliotekets äldsta del byggdes 1951 och på 1980-talet tillkom Universitetsbiblioteket tillbyggnad och Humanistiska fakultetens komplex. Svenska Mässan har under 1900-talet utökats successivt och på 1990-talet myntades begreppet "Evenemangsstråket" för stråket längs Skånegatan–Korsvägen–Södra vägen. I detta ingår Liseberg (1923), Nya Ullevi (1958), Svenska Mässan (1923), Hotel Gothia Towers (1984), Scandinavium (1971), Universeum (2001), Världskulturmuseet (2004) och Filmstaden Bergakungen (2006).

Kulturhistoriska värden

Korsvägen är ett av Göteborgs äldsta vägsål och knutpunkter där kommunikationsmönstret fortfarande finns kvar. Ur ett kommunikationshistoriskt perspektiv är Korsvägen mycket värdefull då platsen präglas av en lång historisk kontinuitet som berättar om trafikens

framväxt och stadens expansion. Gatu- och spårvägsnätet skapar här en triangulär platsbildning som har en lång tradition. Johannebergs och Lisebergs landerier har ett mycket högt kulturhistoriskt värde och särskilt Johannebergs landeri med sin tillhörande trädgård gör det möjligt att föreställa sig områdets tidigare, betydligt lantligare karaktär då brukandet av donationsjorden spelade en viktig roll för stadens försörjning. Johannebergs landeri utgör en unik lämning från landeritiden eftersom det är det enda landeriet som ligger så välexponerat i Göteborgs stadslandskap. Trädgårdsanläggningen har också ett stort arkeologiskt och hortologihistoriskt värde då kulturlagerrester finns i marken.

Korsvägen har ett stort stadsbyggnadshistoriskt värde då flera tidslager möts på platsen och ger en tydlig bild av hur staden har expanderat och vuxit fram. Historiska lager från 1600-talet fram till 2000-talet finns representerade på platsen. Viktigt att bevara är därför den öppna karaktären på Korsvägen som ger fri sikt åt alla väderstreck och de olika historiska lagren. Ett särskilt intressant möte i miljön är det mellan det sena 1800-talets rutnätsstad i norr och 1900-talets terränganpassade stadsplan i söder. I Albert Lilienbergs plan från 1917 skulle ojämnheter inte längre utplånas och föras in i ett rutnät utan istället bevaras för att skapa nivåer och oregelbundenhet i stadsrummet. Stadsbyggnadshistoriskt värdefull är även Götaplatsen som en av sin tids mest monumentala stadsbyggnadsprojekt. Både bostadskvarteren och Götaplatsen har även höga socialhistoriska värden då de berättar om samhällets sociala uppdelning och ger en god bild av levnadsförhållanden och kultur- och bildningsidealen hos de övre samhällsskikten. Båda dessa miljöer rymmer även höga arkitekturhistoriska värden genom de tidstypiska, påkostade och välbevarade byggnaderna ritade av flera kända arkitekter. Det gäller även före detta Hovrätten och Universitetsbiblioteket i Renströmsparken som utgör goda exempel på omsorgsfullt utformade institutionsbyggnader från 1940- respektive 1950-talet. De bär också på berättelser om sin tids arkitekturideal såväl som om utvecklingen av Göteborg som universitetsstad.

Göteborgs jubileumsutställning är än idag Sveriges största utställning genom tiderna och de spår som finns bevarade har därmed ett högt kulturhistoriskt värde. Viktiga spår är delar av Lisebergs nöjespark, Renströmsparken med Näckrosdammen samt Götaplatsen.

Uttryck för riksintresset

- Spridda rester av donationsjordarnas landerier.
- Det sena 1800-talets storstadsomdaning och utbyggnad med anläggningar, områden och bebyggelse som visar på ny samfärdsel teknik, spridningen av olika verksamheter och skilda sociala gruppers levnadsförhållanden.
- Kommunaltekniska anläggningar som vattentorn och spårvägarna.
- De stora utvidgningsområdena med planmönster, tät stenstadsbebyggelse, gator av olika bredd och karaktär, bestämda hushöjder, parker och trädplanteringar.
- Det mondäna Vasastaden - Lorensberg - Heden, med breda, trädplanterade huvudgator som Kungsportsavenyn och Vasagatan, de palatslika "parkkvarteren" och den storstadsmässiga, slutna kvartersbebyggelsen med institutioner insprängda bland hyreshusen.

- 1900-talets stadsbyggande och fortsatta utvidgning av staden, med de inledande decenniernas terränganpassade, oregelbundna planmönster, men även fullföljande av rutnätsstaden.
- Bostadsbebyggelse för olika samhällskikt och som uttryck för olika stilepoker, och anläggningar för idrott, rekreation och nöjesliv.
- Övre Vasastaden-Lorensberg med institutionskomplex i parkmiljö och stenstadskvarter med inslag av landshövdingehus.
- Götaplatsen med omgivande kulturinstitutioner. Lorensbergs villastad och nedre Johannebergs slutna hyreshuskvarter.

Lorensbergs villaområde (50)

Lorensberg kvarteret 10 Koberg, 11 Läckö, 12 Skaraborg, 13 Gälakvist, 14 Visingsborg, 15 Näs, 17 Munkeboda. Området uppfördes 1913-25.

Figur 98 och 99. Dicksonsgatan 1 sett från Renströmsparken och Dicksonsgatan 2-12 sett från Renströmsparken.

Villaområdet uppfördes 1913-25 enligt en mycket omsorgsfullt genomarbetad stadsplan i nationalromantisk anda. Stadsplanen är ett av Göteborgs främsta exempel på 1910-talets stadsplanekonst och de enskilda byggnaderna visar på tidens mest påkostade bostadsbyggande. Området som helhet har ett mycket högt kulturhistoriskt värde. Villaområdet omfattar ett trettiotal exklusiva villor, radhus med trädgårdar omgivna av murar med mera. Viktiga inslag som bidrar till det höga värdet är alla exklusiva detaljer. Det gäller dels byggnadernas utsmyckning i form av portaler och fasaddetaljer av natursten, mönstermurning på tegelfasader och skorstenar, smäckra spröjsade fönster och rikt dekorerade trädörrar, dels gårdsmiljöernas och gatubildens detaljer som till exempel omsorgsfullt utförda murar och eleganta smidesarbeten. Trappanläggningar, planteringar, buskar och träd ingår som viktiga delar i miljön. Flera av byggnaderna har också välbevarade interiörer med bland annat väggpaneler, snickerier, parkettgolv, blyspröjsade fönster, stuckaturer och öppna spisar. Miljön som helhet är mycket väl bibehållen och ett förstklassigt exempel på den stadsbyggnadskonst som slog igenom på 1910-talet. I villaområdet finns fyra statliga byggnadsminnen.

Känslighet för påverkan

Exteriört: Byggnaderna är rikt dekorerade med exklusiva detaljer. Bland annat bly- och träspröjsade fönster, portaler, stenhuggeriarbeten och mönstermurning.

Interiört: Välbevarade interiörer finns dokumenterade med bland annat väggpaneler, snickerier, stuckaturer och öppna spisar.

Yttre miljö: Välbevarad helhetsmiljö där bland annat planteringar, murar, trappanläggningar och smidesarbeten är viktiga inslag.

Nedre Johanneberg (51)

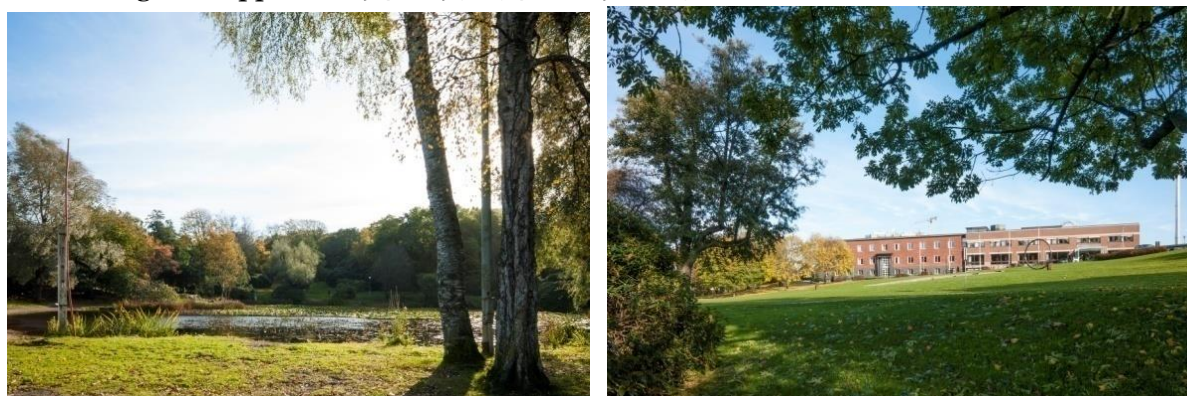
Johanneberg kvarteret 1 Näktergalen, 2 Taltrasten, 3 Bofinken, 4 Göken, 5 Tofsmesen, 7 Grönsiskan, 8 Entitan och 29 Lappmesen (Johannebergskyrkan), uppförda 1924-40.
Se även bilaga 1.

Götaplatsen med mera (52)

Konstmuseet Lorensberg 9:3, uppfört 1923, Konsthallen Lorensberg 9:4, uppfört 1923, Stadsteatern Lorensberg 30:2, uppförd 1934, Konserthuset Lorensberg 31:1, uppfört 1935, Poseidon, uppförd 1931.
Se även bilaga 1.

Lorensberg kvarteret 21 Gripsholm, Renströmsparken, före detta Hovrätten och Universitetsbiblioteket (53)

Lorensberg 21:1 Uppförda 1948, 1951-54 och 1982-85.

Figur 100 och 101. Näckrosdammen och Renströmsparken.

Området där Renströmsparken med Näckrosdammen är belägen tillhörde under 1800-talet landerierna Lyckan, Johanneberg och Götaberg. Inför Jubileumsutställningen 1923 omskapades området helt. Näckrosdammen anlades, planteringar genomfördes och flertalet stora utställningspaviljonger anlades. Efter utställningen revs paviljongerna och Renströmsparken anlades. Näckrosdammen blev ett inslag i parken. Under 1900-talet har Renströmsparken fått en inramning av institutionsbyggnader, främst med anknytning till Universitetet. Renströmsparken är en del i det värdefulla stråket med parker, platser och friliggande byggnader som sträcker sig från Vasaplatsen via Vasaparken, Götaplatsen och Lorensbergsparken till Renströmsparken. Stråket präglas av påkostade allmänna byggnader vid representativa platser eller i parkmiljö. De enskilda byggnaderna har alla tidstypisk och mycket omsorgsfullt utformad arkitektur. Renströmsparken har ett parkhistoriskt värde som en naturligt formad stadspark i den romantiska, naturefterhärmande traditionen. Värdefulla är också spår efter jubileumsutställningen 1923, Sveriges största utställning genom tiderna.

Före detta Hovrätten uppfördes 1948 och består av tegelbyggnader i två till tre våningar som omger en sluten gård. Entréhallen har ett stort glasparti mot gården och golven är av kalksten. Före detta Hovrätten är ett värdefullt exempel på 1940-talets byggande med gedigna material och sparsam utsmyckning.

Figur 102 och 103. Före detta Hovrätten.

Figur 104 och 105. Universitetsbiblioteket. Tillbyggnaden från 1982-85 till höger på den högra bilden.

Universitetsbiblioteket uppfördes ursprungligen som en ersättning för "Stadsbiblioteket" vid Haga. Den äldre delen av universitetsbiblioteket är uppförd 1951-54 efter ritningar av Ärland Noreen. Språkskrapan byggdes på 1960-talet och på 1980-talet tillkom en tillbyggnad till Universitetsbiblioteket samt Humanistiska fakultetens byggnadskomplex. Bibliotekets ursprungliga huvudentré togs bort och istället sattes ett glasparti in. Mötet mellan Humanistens röda och Språkskrapans gula tegel har en genomtänkt utformning.

Före detta Hovrätten och Universitetsbiblioteket är särskilt intressanta som goda exempel på omsorgsfullt utformade institutionsbyggnader från 1940- respektive 1950-talet. De bär på berättelser om sin tids arkitekturideal såväl som om utvecklingen av Göteborg som universitetsstad och har höga arkitekturhistoriska och kulturhistoriska värden.

Känslighet för påverkan

Exteriör: Stort glasparti, kolonner, skulpturala byggnadsdelar.

Yttre miljö: Välbevarad park sedan 1923 med tydligt gräsklätt parkrum, Näckrosdammen, stora äldre träd och planteringar.

Johannebergs landeri och park (54)

Lorensberg 22:1, 22 kvarteret Sparreholm, uppfört 1700-tal och 1920-tal.

Fornlämning Johannebergs landeris park- och trädgårdsanläggning (fornlämningsnummer väntas från Riksantikvarieämbetet, Forsök)

Figur 106 och 107. Johannebergs landeri sett från öst och från nordöst.

Figur 108 och 109. Johannebergs landeri sett från söder och från nordväst.

Johannebergs landeri har givit namn åt stadsdelen Johanneberg. Ett landeri var en avgränsad mark som tillhörde staden och som låg utanför det bebyggda stadsområdet. Magistraten, den styrande myndigheten med statlig representation, fördelade arrendena på stadens mark. Syftet med att inrätta landerier var att ge möjlighet för stadens invånare att bruka jorden. Städernas befolkning var beroende av sitt självhushåll med jordbruksprodukter vid sidan om hantverk, handel och förvaltning. Landerierna arrenderades ut till personer med bostad i staden. Därmed kunde familjens tomtmark inne i staden användas till annat än byggnader för djurhållning och förråd. Besittningsrätten kunde säljas, däremot inte marken som var stadens. Landerierna kom att i stor utsträckning arrenderas av stadens styrande skikt och framstående köpmän. Arrendatorerna bodde på landet främst sommartid.

Johannebergs landeri nyttjades som odlingsmark på 1700-talet och en mangårdsbyggnad och två flyglar uppfördes i slutet av århundradet. Under 1800-talets andra hälft länkades mangårdsbyggnaden samman med den östra flygeln och det var troligen då byggnaden fick sitt nuvarande utseende. Vid den här tiden hade landet också en anslutande trädgård uppdelad i en nedre och övre terrass, där frukt- och grönsaksodling bedrevs. Landiets västra flygel ersattes med en ny 1921 inför Göteborgs jubileumsutställning 1923. Några år senare drogs Eklandagatan fram och en del av trädgården försvann. Vid den här tiden gjordes också den nedre trädgården om till park. I dag består Johannebergs landeri av huvudbyggnaden samt flyglar kring en nästan sluten gård, trädgården på den övre terrassen samt den nedre parkdelen. Norr om byggnaderna, från Södra vägen, löpte förr infartsvägen till landet. Här finns idag tre lindar, två bokar och en ask som alla troligen härrör från

1800-talets första hälft. Även åt öster, ner mot Korsvägen, står två äldre träd: en ask och en hästkastanj. Landeriets vinkelbyggnad som är av trä har en glasad veranda mot Korsvägen. Såväl exteriört som interiört är byggnaderna välbevarade med detaljer från framför allt sent 1800-tal men även från tidigt 1800-tal, 1700-tal och 1920-talet. Landeriet har en värdefull kullerstensbeläggning på gården. Viktiga inslag i miljön är trapparrangemanget i natursten norr om landeriet och trapporna i söder med sina smäckra järnräcken.

Under våren 2014 utfördes en arkeologisk utredning vid landeriet och park- och trädgårdsanläggningen gavs då fornlämningsstatus. Den påföljande förundersökningen visade att sluttningarna och terrasserna mot Korsvägen bland annat har odlingslämningar och trädgårdsanläggningar bevarade under mark. Fynd i jordlagren daterar lämningarna från 1600-talet och framåt. Fynd gjordes av bland annat holländska fajanser, kinesiskt 1700-talsporslin, kritpipsskaft, matrester och en kakelugnsskärva.

Johannebergs landeri med anslutande trädgård och park har ett högt kulturhistoriskt värde och är ett oersättligt inslag i miljön kring Korsvägen. Landeriet utgör i sammanhanget en unik rest från landeriepoken eftersom det är det enda landeri som ligger så väl exponerat i Göteborgs stadslandskap. Anläggningen vittnar om hur stadens marker användes under äldre tider. Det finns endast ett fåtal bevarade manbyggnader kvar från denna epok, vilket gör de kvarvarande landerierna särskilt betydelsefulla och viktiga att bevara. Landeriparken samt det gröna stråket mellan Renströmsparken och Liseberg gör det möjligt att föreställa sig hur Johannebergs landeri en gång låg i en betydligt lantligare miljö. Landeriets park och trädgård som tidigare var mycket större, har redan reducerats till sin yta och är därför särskilt känsliga för ytterligare intrång och förminskning. Eftersom byggnaden ligger kvar i ursprungligt läge har omgivande park och trädgård också ett stort arkeologiskt och hortologihistoriskt värde då kulturlagerrester finns i marken.

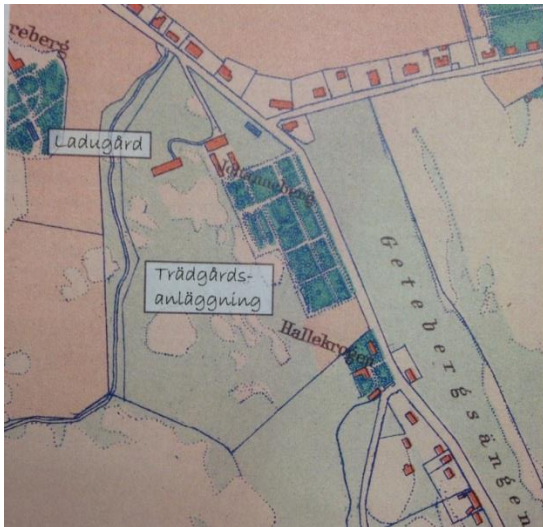
Känslighet för påverkan

Exteriört: Trädetaljer, fönster, glasveranda.

Interiört: Välbevarade interiörer, kakelugn.

Yttre miljö: Gårdsplan med kullerstensbeläggning, återstående delar av parken med trädgård och nedre parkdel med en kort allé, grupper av höga, äldre träd, trapparrangemang och murar av natursten. Park och trädgård är känsliga för intrång och förminskning.

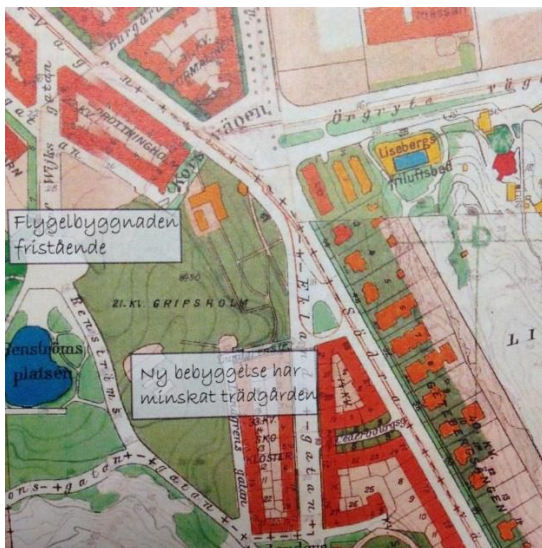
Fornlämning: Park- och trädgårdsanläggning ovan och under mark.

Figur 110. Landeriets utveckling. Karta 1820. Johannebergs landeris trädgårdsanläggning som den såg ut kring år 1820 syns i mitten av bilden. Landeriet ligger i ett landeritätt jordbruksområde utanför stadskärnan.

Figur 111. Karta 1890. På 1890 års karta ser man hur trädgårdsanläggningen har ökat i omfattning och breder ut sig söderut. Området runt om domineras inte längre av jordbruksmark utan har nu börjat bebyggas med friliggande villor.

Figur 112. Karta 1923. 1923 har karaktären i området ändrats drastiskt och flera stora stenstadskvarter har uppförts. I och med den nya bebyggelsen och Jubileumsutställningen 1923 har trädgårdsanläggningens minskat i omfång.

Figur 113. Fotografi 2013. Johannebergs landeri som det ser ut idag. Landerimiljön med bebyggelse och trädgårdsanläggning är i stort sett oförändrad sedan 1920-talet och är idag det enda spåret av områdets tidigare funktion som jordbruksmark och försörjning åt stadens befolkning.

Lorensberg, Kvarteret 23 Drottningholm (55)

Lorensberg 23:1 1924, 23:2 1923, 23:3 1926, 23:4 1927, 23:5 1924, 23:6 1915, 23:7 1915, 23:8 1916, 23:9 1924, 23:10 1924.

Figur 114 och 115. Kv. Drottningholm

Kvarteret ingår i det område kring Korsvägen som planlades av Albert Lilienberg 1917. Bebyggelsen visar på de nya idealen inom stadsplaneringen kring sekelskiftet 1900 med oregelbundet gatunät och mer terränganpassad bebyggelse och är stadsplanehistoriskt intressant. Kvarteret Drottningholm innefattar påkostade bostadshus uppförda 1915-25. De är uppförda i sex våningar med branta tegeltäckta sadeltak och fasader av rött tegel. Vanliga detaljer är rustikmurade bottenvåningar och hörnkedjor. Flera av husen har naturstensportaler eller andra dekorativa detaljer av sten och i många entréer är den ursprungliga interiören med dekormålning kvar vilket gör dem arkitekturhistoriskt intressanta. Trappanordningen i söder vid Johannebergs landeri är ett värdefullt inslag tillsammans med rester av gångvägens allé som åskådliggör den gamla landeriuppfartens förbindelse mellan södra landsvägen och huvudbyggnadens port.

Känslighet för påverkan

Exteriört: Stenhuggeriarbeten, mönstermurning.

Interiört: Husen har bevarade interiörer.

Lorensberg, Kvarteret 33 Skokloster (56)

Lorensberg 33:1-7, 33:12-15, 33:18-22, 33:25-26. Byggår på enskilda fastigheter saknas. Ingår i område utbyggt 1890-1930.

Figur 116. Kv. Skokloster.

Kvarteret ingår i det område kring Korsvägen som planlades av Albert Lilienberg 1917. Bebyggelsen visar på de nya idealen inom stadsplaneringen kring sekelskiftet 1900 med oregelbundet gatunät och mer terränganpassad bebyggelse och är stadsplanehistoriskt intressant. Kvarteret är utformat som ett storgårdskvarter i 1920-tals klassicistisk stil med byggnader uppförda under åren 1926-1929. Byggnaderna är sex våningar höga och har tidstypiska mycket välstuderade tegelfasader i rött tegel med murad dekor. Interiörerna är delvis bibehållna. I många entréer är den ursprungliga interiören med dekormålning kvar. De påkostade och välbevarade exteriörerna och interiörerna gör kvarteret arkitekturhistoriskt intressant. Kvarteret ansluter till trädgården vid Johannebergs landeri.

Känslighet för påverkan

Exteriört: Stenhuggeriarbeten, mönstermurning.

Interiört: Husen har bevarade interiörer.

Heden, Kvarteret 31 Turmalinen (57)

Heden 31:1 1908, 31:2 , 31:3 1910, 31:4 1911, 31:5 , 31:6 , 31:7 1911, 31:8 1910, 31:9 1909. Byggår på vissa enskilda fastigheter saknas. Ingår i område utbyggt 1890-1930.

Figur 117 och 118. Kv. Turmalinen. Den breda fasaden ut mot Korsvägen tillhör nr 7.

Kvarteret ingår i ett område som planlades på 1880-talet för tät bostadsbebyggelse i slutna stenstadskvarter. Rutnätsplanen är välbevarad och illustrerar 1800-talets stadsbyggnadsideal samt stadens expansion åt söder. De påkostade och omsorgsfullt utformade bostadshusen var avsedda för det välbeställda borgerskapet och har ett socialhistoriskt värde då de ger en god bild av levnadsförhållandena i de övre samhällsskikten. Byggnaderna har även ett högt arkitekturhistoriskt värde då de utgör välbevarade exempel på högborgerligt bostadsbyggande kring sekelskiftet 1900. Längs med Södra Vägen finns hus utformade i utpräglad jugendstil (Heden 31:1,8 och 9). Typiska karaktärsdrag är fasader klädda med ljus slätputs, mjukt avrundade former, dekor i svag relief och tak täckta med glaserat tegel, skiffer eller plåt. Utefter Skånegatan präglas bebyggelsen av nationalromantiska stilideal (Heden 31:3-7). Typiska karaktärsdrag är fasader av rödbrunt tegel, sparsam dekor till exempel mönstermurningar och brutna tak täckta med enkupigt tegel. Vanligt förekommande är också burspråk i flera våningar.

Känslighet för påverkan

Exteriört: Putsdekor, reliefplattor, skulpturala byggnadsdelar, stenhuggeriarbeten.

Interiört: Bevarade interiörer vid tidigare inventering, nuvarande status okänd.

Johanneberg, Kvarteret 14 Stenskvättan (58)

Johanneberg 14:1 1930, 14:2 1930, 14:3 1930, 14:4 1931, 14:5 1929, 14:9 1928, 14:12 1927, 14:17 1932, 14:18 1931, 14:19 1928, 14:20 1929, 14:21 1931, 14:22 1934, 14:23 1934, 14:24 1935, 14:25 1928, 14:26 1928, 14:27 1928.

Byggnaden är belägen invid arbetstunnel. Se även bilaga 1.

Carlanderska Sjukhemmet (69)

Johanneberg 14:36, uppfört 1924-27.

Carlanderska sjukhemmet tillkom genom en donation av två medlemmar i familjen Carlander och uppfördes åren 1924-27 i nationalromantisk och 1920-talsklassicistisk stil. Arkitekt var A. Bjerke. Sjukhemmet byggdes på det före detta landeriet Karlsbergs tomt och placerades så att större delen av landeriparken med stora lövträd kunde behållas. När Carlanderska sjukhemmet stod klart 1927 var det ett mycket välutrustat och elegant sjukhus som omfattade flera påkostade interiörer. Både byggnadernas exteriör och delar av interiörerna är idag trots vissa förändringar välbevarade. Anläggningen som helhet inklusive parken är ett mycket intressant exempel på tidens donationsanda och ambitionen att skapa en tekniskt väl fungerande sjukvårdsanstalt som också har en estetiskt tilltalande miljö.

Känslighet för påverkan

Exteriört: Takarkitektur, utskjutande entré med kolonner och balustrad.

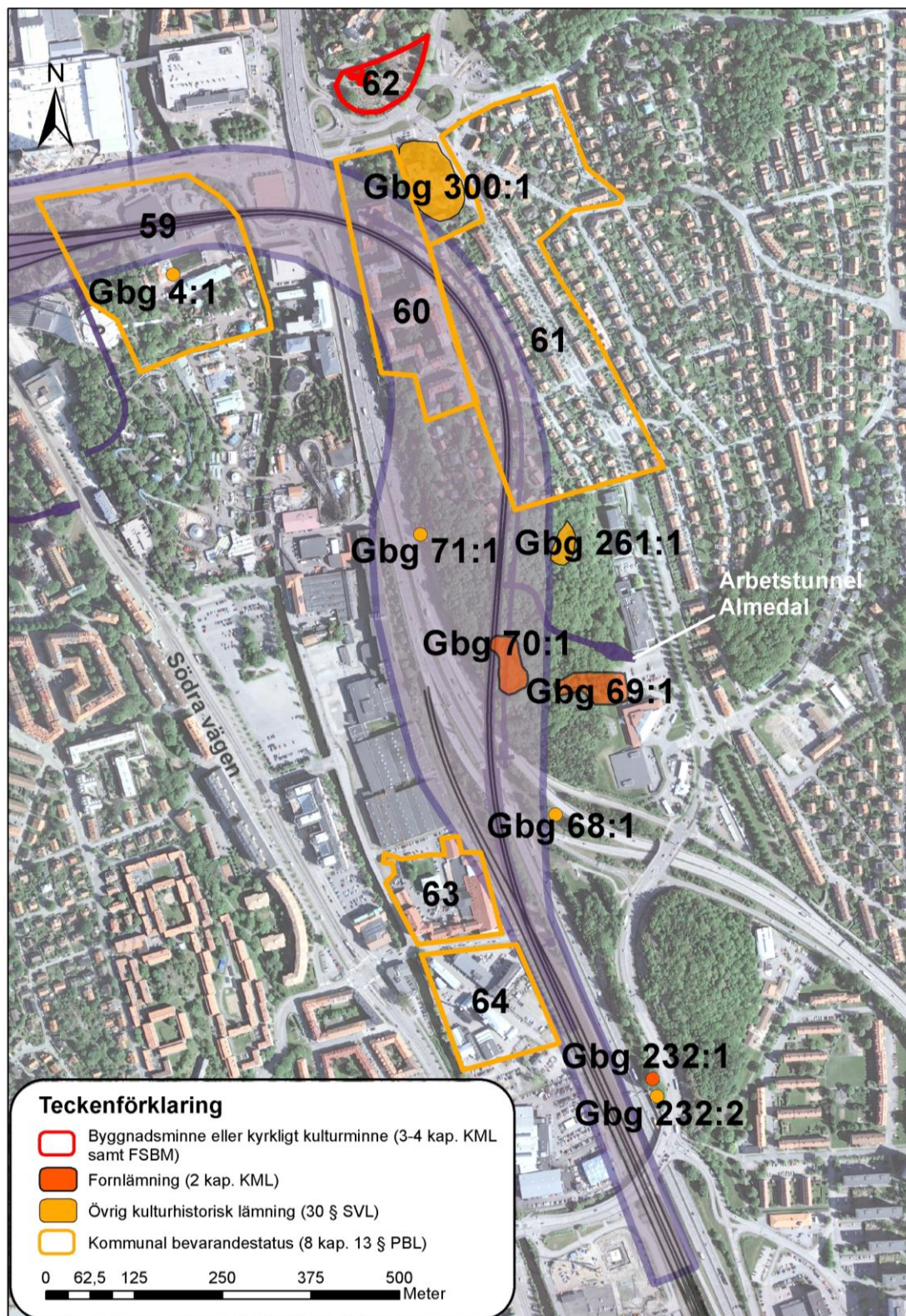
Interiört: Välbevarade interiörer med påkostade detaljer, bland annat en hall med kolonner.

Yttre miljö: Parkmiljön med bevarade äldre lövträd från Karlsbergs landeri.

12 Delsträcka 7: Korsvägen – Almedal

Delsträckan innefattar området från Liseberg till Almedals fabriker.

Lisebergs nöjespark (59) kommer att beröras av större schaktningsarbeten och ges därför en områdesbeskrivning innehållandes historik och kulturhistorisk värdering i början av kapitlet.

Figur 119. Känsliga kulturmiljöer och objekt inom delsträckan Korsvägen till Almedal.

Områdesbeskrivning - Lisebergs nöjespark (59)

Heden 40:38

Övergripande

Lisebergs ursprungliga område motsvarar i huvudsak före detta landeriet Liseberg. Det sträcker sig från Korsvägen/Geteberget i väster till Mölndalsån i öster. Nöjesfältets huvudentré med sina två välkända torn vänder sig mot Örgrytevägen. Ett litet stycke in ligger det ursprungliga nöjesfältets centrala del. Det omfattar två gamla landeribyggnader och spegeldamm med omgivande byggnader som till sitt uttryck är från 1920-talet. Byggnaderna är till delar från samma tid. Området kring spegeldammen är en särskilt karaktäristisk del inom Liseberg. Ett mycket viktigt inslag är också entrétornen. Viktiga delar i miljön längs Örgrytevägen är Getebergets park med sina äldre höga träd och danspalatset Rondo samt Mölndalsån med en bro och anslutande stensatta kanter mot sydost.

Historia

Liseberg var i början av 1800-talet ett landeri med bostadshus, ekonomibyggnader, en stor trädgård mot Mölndalsån och en park på Geteberget. I samband med jubileumsutställningen 1923 iordningställdes området som nöjesfält. Det gamla entréläget mot Örgrytevägen behölls och landeriets två bostadshus byggdes om till värdshus och kontor. Framför den gamla huvudbyggnaden anlades en damm och runt om uppfördes lätta eleganta träbyggnader i klassicistisk stil. Övriga delar av den gamla trädgården fylldes med nöjesattraktioner av olika slag medan parken bevarades. Väster om entrén placerades några byggnader som tillhörde utställningen, bland annat Forssjögården (idag kallad Rosa villan) och en kvarn. En ryggåsstuga tillkom 1929. År 1940 kompletterades entrén med sina två torn.

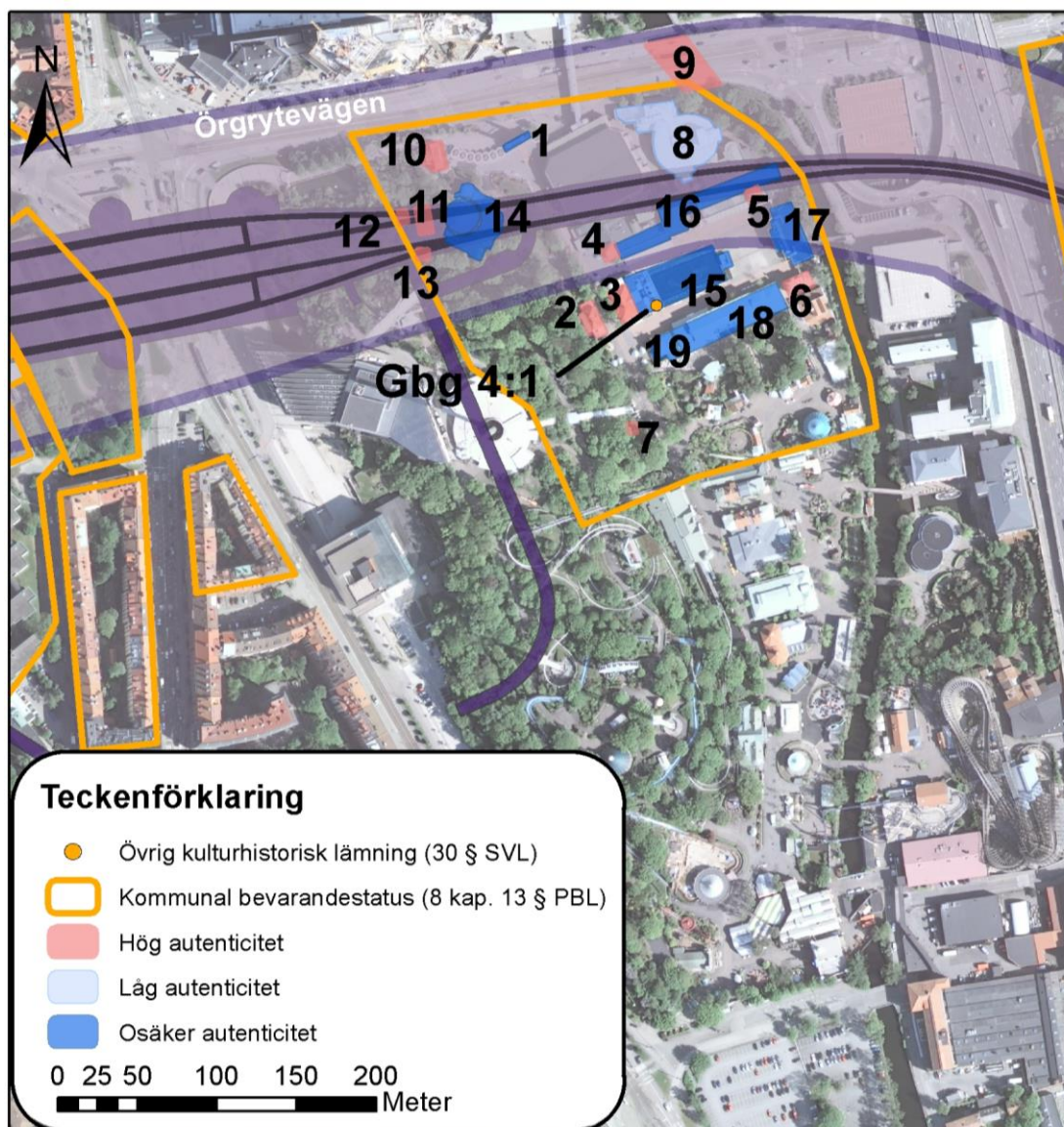
Kulturhistoriska värden

Liseberg har ett högt kulturhistoriskt värde och finns upptaget i kommunens bevarandeprogram. De grova gamla träden är särskilt betydelsefulla då de visar på en lång kontinuitet. I parken finns ett flertal statyer med högt kulturhistoriskt värde.

På platsen skildras tre viktiga epoker. Liseberg är ett av Göteborgs mest kända landerier med byggnader från 1700-talet och en omsorgsfullt anlagd park från 1800-talet, och det är en mycket intressant kvarleva efter den storslagna satsning som gjordes i samband med jubileumsutställningen 1923. Sedan dess har Liseberg fungerat som en unik nöjespark och mötesplats med lång kontinuitet och höga lokal- och samhällshistoriska värden.

Stora delar av bebyggelsen på Liseberg har genomgått transformationer i omgångar men den ursprungliga arkitektoniska idén, ett slags platsspecifik "Lisebergsklassicism" har hela tiden varit vägledande när byggnader ersatts eller förändrats. Inom nöjesparken finns en mer tillåtande inställning till att skapa kopior och kulisser än i världen utanför. Trots de förändringar som kontinuerligt skett har de ursprungliga stråken och den allra första strukturen hela tiden bevarats i den nordöstra delen sedan parken öppnades år 1923. Detta gäller undantaget Lisebergshallen, som tillkom år 1980. Idag är det svårt att avgöra i hur hög utsträckning de respektive byggnaderna förändrats, men flera byggnader bedöms ha kvar mycket av sin ursprungliga karaktär och har ett högt kulturhistoriskt värde. Huvudstråket från entrén vid Örgrytevägen förbi landeribyggnaderna och söderut har genom parkens olika epoker behållit sin sträckning.

Nedan redogörs för de kulturhistoriskt värdefulla byggnader i Lisebergs nöjespark som berörs av Västlänken.

Figur 120. Känsliga kulturmiljöer och objekt på Liseberg. Numreringen på bilden motsvarar den i texten. Byggnader markerade med rosa har en hög autenticitet (äkthet), byggnader markerade med mörkblått har en osäker autenticitet eller är sentida kopior och byggnader markerade med ljusblått har en hög autenticitet endast vad gäller stomme och utbredning. Värde ligger främst i byggnadens bruk och människors minne av detta.

Figur 121. Lisebergs huvudentré.

1. Lisebergs huvudentré utgör ett viktigt blickfång i stadsbilden. Huvudentrén fick sitt nuvarande utseende år 1940. I samband med bygget av Lisebergshallen uppstod sättningar och huvudentrén ersattes år 1980 med en kopia.

Figur 122 och 123. Landeriet, den äldsta landeribyggnaden.

2. Landeriet som är Lisebergs äldsta byggnad, är ett timrat före detta bostadshus uppfört vid 1700-talets mitt. Byggnaden ändrades sannolikt någon gång kring år 1800 och blev kontor i samband med öppnandet av nöjesparken år 1923. Byggnadens klassicistiska karaktär är välbevarad sedan sekelskiftet 1800. Kontoret har enligt uppgift en källare. I byggnaden finns värdefulla interiörer som till exempel kakelugnar och väggpaneler.

Figur 124 och 125. Vårdshuset, Lisebergs landeris huvudbyggnad från 1801.

3. Vårdshuset. Landeriets huvudbyggnad uppfördes år 1801. Sannolikt ritades det av C W Carlberg eller J F Weinberg. Byggnaden inreddes till värdshus i samband med nöjesparkens öppnande år 1923. Byggnadens klassicistiska karaktär är välbevarad sedan sekelskiftet 1800. Byggnaden brandskadades på 1970-talet och ingrepp i byggnadens timrade stomme har gjorts på senare år.

Figur 126. Det östra hörntornet vid spegeldammen.

4-6. Hörntornen som markerar området kring spegeldammen fanns på plats vid invigningen av jubileumsutställningen och dess nöjespark år 1923. Östra tornet genomgick en renovering år 1977 och är sedan 1998 q-märkt i detaljplan. Södra tornet (19) är en kopia av det ursprungliga tornet på samma plats. De övriga tre tornen har kvar sin ursprungliga prägel och utgör väsentliga delar i strukturen kring spegeldammen.

7. Lusthusets ålder är oklar, men det är sannolikt uppfört i timmer under 1800-talets första hälft. Det inreddes till postkontor år 1960 och står numera tomt. Byggnaden utgör en av tre byggnader som bevarats sedan landeritiden.

Figur 127 och 128. Rondo.

8. Rondo. Dansrotundan stod klar 1939. År 1956 byggdes den om och fick namnet Rondo. Den rundade planformen med ett utskjutande närmast rektangulärt entréparti mot norr har i stor utsträckning bibehållits ända sedan år 1939. In mot gården syns en välbevarad glasfasad, sannolikt från år 1956, med spröjs i ädelträ.

9. Bro över Mölndalsån. Undersåsbron är en stålbalksbro med ingjutna ornament utförd 1929 med granitpelare och dekorativa järnräcken.

Figur 129 och 130. Forssjögården vid Lisebergs entré.

10. Forssjögården uppfördes i samband med utställningen år 1923. Den ingick i utställningen och inreddes av NK. Byggnaden uppfördes av monteringsfärdiga delar från Forssjö Trävaruaktiebolag i Katrineholm och användes som bostad till 1970-talet. Idag kallas den Rosa villan och är inredd som kontor.

Figur 131. Kindstugan.

11. Kindstugan. Ryggåsstuga från 1780-talet som tillsammans med den intilliggande loftboden flyttades till parken 1929 från Älvshult i Kinds härad. Tjänar som samlingslokal för

Kindgillet i Göteborg. Möjligen kan detta vara kommunens enda bevarade ryggåsstuga vilket ger den ett högt kulturhistoriskt värde. Stugan har en värdefull interiör med bland annat en murad spis.

Figur 132 och 133. Kvarnen.

12. Kvarnen kom till platsen i samband med utställningen 1923. Ursprunget är okänt.

13. Loftbod. Denna magasinsbyggnad flyttades tillsammans med Kindstugan till parken år 1929 från Älvshult i Kinds härad. Liksom ryggåsstugan härstammar den från 1780-talet.

Figur 134 och 135. Lisebergsteatern.

14. Lisebergsteatern var ursprungligen en anläggning som kallades Planetariet, en attraktion som invigdes år 1944. 1948 byggdes den om och fick sitt nuvarande namn. Den randiga takkupolen har funnits sedan planetarietiden. På senare tid har flera mindre och lägre kupoler byggts ihop med den ursprungliga

15. Spegeldammen och byggnaderna omkring den har utgjort ett kärnområde på Liseberg ända sedan utställningen år 1923. Dammen har i flera omgångar försetts med ny teknik i form av fontäner och belysning under årens lopp, men huvudkaraktären är densamma som under utställningstiden.

Figur 136 och 137. Huvudrestauranten.

16. Huvudrestauranten byggdes i samband med jubileumsutställningen år 1923 och hette ursprungligen Tivolirestauranten. Den har byggts om och till i omgångar, men den ursprungliga karaktären och dekoren finns ändå kvar i hög utsträckning. Det uppskjutande mittpartiet har till exempel kvar sin ursprungliga prägel, men är numera endast en kuliss.

Figur 138. Stora scenen.

17. Stora Scenen. Det har funnits en scen på denna plats ända sedan 1923, och den kallades ursprungligen Friluftsscenen. Den har omgestaltats ett flertal gånger. Den nuvarande scenen, som tillkom omkring år 1999, formgavs huvudsakligen med utgångspunkt från fasadritningen över kongresshallen, som tidigare låg söder om spegeldammen (och som brann ned på 1970-talet).

18. "Evert Taubelängan". Denna länga uppfördes i slutet av 1970-talet som ersättning för den då nedbrunna kongresshallen.

19. Sydvästra tornet. Det ursprungliga tornet på denna plats brann ned på 1970-talet. Det nuvarande tornet är en kopia som i stort sett har samma utseende som det första.

Känslighet för påverkan

Exteriört: Dekorativa trädetaljer, torn, takarkitektur, stora glasade partier, kvarnen.

Interiört: Välbevarade interiörer, bland annat kakelugn och väggpaneler. Kindstugan har värdefull interiör med bland annat en murad spis.

Bö, Jakobsdalsgatan (60)

Bö, kvarteren 32 Valthornssnäckan, 33 Skålsnäckan, 34 Midasörat och del av 35 Pärlmusslan. Området uppfördes 1928-32.

Se även bilaga 1.

Bö, Sankt Sigfridsgatan (61)

Bö, kvarteren 36 Toppsnäckan, 38 Knivslidan, 39 Blåmusslan, 40 Skedmusslan, 41 Borrsmusslan, 42 Hjärtmusslan, 43 Sjöharen. Området uppfördes 1922-28.

Se även bilaga 1.

Örgryte gamla kyrka (62)

Bö 108:1, troligen uppförd 1200-tal.

Se även bilaga 1.

Före detta Lyckholms bryggeri (63)

Skår 40:5, uppfört 1880-1950-talet.

Lyckholms bryggeri omfattar en komplett grupp med bryggeribyggnader uppförda runt en gård. Området som helhet har stora industrihistoriska, socialhistoriska och arkitekturhistoriska värden.

Bryggerikomplexet omfattar ett tiotal byggnader uppförda i en till fem våningar. Fasaderna är i huvudsak av rött eller gult tegel och har mönstermurning eller annan utsmyckning. Taken är täckta med röd plåt.

Flera av byggnaderna har karaktärsstarka exteriörer och i några av byggnaderna finns teknikhistoriskt intressanta detaljer kvar. Direktörsvillan (1891, arkitekt A C Peterson) i nyrenässans är mycket påkostad och innehöll kontor och bostadslägenhet för J W Lyckholm. Villans interiör med mycket rik utsmyckning är väl bevarad och delvis unik. I närheten av villan byggdes samtidigt ett bostadshus av trä med små lägenheter för bryggeriets arbetare vid en separat kringbyggd gård.

Känslighet för påverkan

Exteriört: Mönstermurning, specialtegel, skulpturala byggnadsdelar, putsdekor, skorsten.

Interiört: I anläggningen finns välbevarade och påkostade interiörer med bland annat stuckaturer, paneler och figurativt måleri.

Före detta Almedals fabriker (64)

Skår 57:4. Byggår på enskilda fastigheter saknas.

I området som tidigare var Almedals fabriker finns ett tiotal äldre byggnader. Idag utgör tegelbyggnaderna och den delvis bevarade fabriksskorstenen ett industrihistoriskt värdefullt inslag i miljön längs Mölndalsån och minner om den tid då Mölndalsån var en industrimiljö. Anläggningen är också ett intressant komplement till "Lyckholms Bryggeri".

Känslighet för påverkan

Exteriört: Mönsternurning, skorsten.

Fyndplats (RAÄ Göteborg 4:1)

Fyndplats för slagen flinta med ungefärligt läge markerat. Registrerad som övrig kulturhistorisk lämning. Området ligger inom bebyggt område inom Lisebergs nöjesfält. Enligt tidigare fynduppgifter har bearbetad flinta, ett spån och en skärva med tillknackning hittats vid tidigare tillfälle. Anmärkningarna i fornminnesregistret skrevs in i omgångar från slutet av 1980-talet till sent 1990-tal.

Känslighet för påverkan

Eventuella stenålderslämningar under mark.

Örgryte stom (RAÄ Göteborg 300:1)

Se även bilaga 1.

Fyndplats (RAÄ Göteborg 71:1)

Se även bilaga 1.

Fyndplats (RAÄ Göteborg 261:1)

Se även bilaga 1.

Boplats (RAÄ Göteborg 70:1)

Se även bilaga 1.

Boplats (RAÄ Göteborg 69:1)

Fornlämningen Göteborg 69:1 är en av två kända boplatser i parken norr om Kallebäcksmotet. Fynd av slagen flinta har daterat platserna till jägarstenålder. Vid en arkeologisk förundersökning hösten 2013 avgränsades fornlämning Göteborg 69:1 i förhållande till en planerad servicetunnel, se figur 119. Fornlämningen berörs inte direkt av den planerade servicetunneln, men fornlämningsområdet påverkas framför allt i byggskedet. Förutom sitt kulturhistoriska värde har Göteborg 69:1, tillsammans med sin omgivning, ett högt pedagogiskt värde. Detta då topografin bidrar till att det är lätt att avläsa var man bodde och lätt att förstå hur landskapet såg ut för 7000 år sedan.

Känslighet för påverkan

Stenåldersboplats under mark.

Fyndplats (RAÄ Göteborg 68:1)

Ungefärligt läge för fyndplatsen av en flintpilspets, antikvariskt bedömd och registrerad som övrig kulturhistorisk lämning. Fyndplatsen är troligen helt förstörd då ytan består av en trafikplats med på- och avfarter.

Känslighet för påverkan

Eventuella stenålderslämningar under mark.

Vägmärke (RAÄ Göteborg 232:1)

Lämningen består av en milsten i gnejs. Milstenen är påträffad vid schaktning och omplacerad 1979 enligt länsstyrelsens beslut.

Minnesmärke (RAÄ Göteborg 232:2)

Lämningen består av en minnessten i granit. Minnesstenen sattes upp med vägverkets symbol och inskription till minne av motorvägen E6 anläggande.

Känslighet för påverkan

Minnessten ovan mark.

13 Förklaringar - ord och begrepp

1920-talsklassicism, nordisk strömning inom arkitektur.

Akroterion, skulpturalt, dekorativt element placerat ovanför gavelfältens hörn, krön eller gesimser. Huvudmotivet är ofta en bladform.

Ankarjärn, en stång av metall som används som förankring i murverk av dragstag eller bjälklag.

Ankarlut, avslutningen på ankarjärnet.

Bastion, en framskjuten del av fästningsvallen på äldre befästningar. Bastionen är öppen in mot fästningen, och med fyra sidor brutna i vinklar bildar den en spets. Artilleriet som var uppställt på bastionen kunde därigenom beskjuta terrängen framför fästningens huvudvall, kurtinen, och angränsande bastioner.

Blindbåge, en blindbåge läggs på väggen och har ett dekorativt syfte. Vanligtvis brukar man använda bågar för att avgränsa en muröppning, vilket inte gäller för blindbågar.

Boplats, anger plats där man under förhistorisk tid vistats och där föremål, råämnen för bearbetning, byggnadslämningar och/eller avfall lämnats kvar på marken.

Brutet tak, vinklat takfall.

Bröstning, vägghpanel.

Burspråk, liten utbyggnad i fasad. Kan vara i flera våningar.

Bytomt/gårdstomt, lämningstyp. Anger lämningar efter skattlagd eller mantalsatt bebyggelse.

Bågfris, liten utanpåliggande båge.

Fial, dekorativt spetsigt miniatyrtorn.

Flank, sidan på en bastion.

Frescomålning, muralmålning på fuktig kalkputs.

Fris, skulpterat eller målat fält som löper horisontellt under taket på en vägg.

Fritrappa, utvändig trappa.

Fyndplats, lämningstyp. Fyndplats för enstaka eller fåtal föremål från förhistorisk tid, medeltid eller äldre historisk tid.

Fönsteromfattning, byggnadskonstruktion runt fönster.

Gavelrösten, övre del av gavel.

Gaveluppbyggnad, uppbyggt gavelparti.

Herm, nedåt avsmalnande stenpelare prydd med huvud eller byst.

Hörnkedja, vertikal byggnadskonstruktion som markerar hörnen på en byggnad.

Intarsiainlägg, platta utsmyckningar gjorda av bitar av olika färgade träslag.

Jugend, stilart inom arkitektur, formgivning, konsthantverk från 1890 till omkring 1920. Jugendstilen var ingen enhetlig stil utan kan sägas vara ett samlingsbegrepp för en rad olika stiluttryck som samtidigt uppkom på olika platser. Även kallad Art Nouveau.

Kaponjär, en förbindelsegång som också användes som skyttegrav. Avsedd för försvar av en fästningsgrav.

Klassicism, stilriktning som efterliknar den grekiska och romerska klassiska konsten.

Knippepelare, pelare med flera förbundna kolonner.

Kontrefor, strävpelare som stöder murverket.

Korsarmar, tvärarmar på korsformig kyrkobyggnad.

Krenelerade torn, avslut på tornbyggnad med tinnar och mellanrum.

Kurtin, del av huvudvallen i en befästning. Kurtinen förbinder två bastioner.

Kvaderhuggen, rektangulärt, rätvinkligt, hugget stenblock.

Lisen, smal, enkel pilaster (pelarreliefer) som inom den romanska stilen används för att pryda och indela fasadernas ytor.

Listverk, konstruktioner av lister.

Lockpanel, träpanel med överlappande stående brädor.

Locklistpanel, träpanel med tunna lister som lock.

Magistraten, styrande myndighet.

Nyrenässans, historiserande stilriktning inom arkitektur och konsthantverk i slutet av 1800-talet.

Pilaster, utskjutande väggpelare utformad som en kolonn med bas och kapitäl.

Portik, förhall med pelarburet tak.

Profilerad taklist, profilerad list mellan tak och vägg.

Pålspärr, pålar nedslagna i rad i vatten en bit utanför befästningsmurarna som spärr mot ovälkomna fartyg.

Ravelin, ett vinkelformat utanverk framför huvudvallen. Ravelin förekom framför allt vid bastionssystemet för att skydda huvudvallen mot direkt anfall.

RAÄ-nummer, varje lämning i Fornminnesinformationssystemet (FMIS) har ett RAÄ-nummer som består av ett sockennamn och ett löpnummer. RAÄ står för Riksantikvarieämbetet.

Relief, utskjutande, dekorativt element på en plan yta.

Rustbädd, äldre typ av grundförstärkning, kännetecknad av korsvis anordnade lager av virke som underlag för murverk

Rusticerad, murstenarnas framsida lämnas råhuggna och skjuter ut. Rusticering kan även åstadkommas med hjälp av puts som då ska efterlikna sten.

Skalmur, murad in- och utsida med en kärna fylld av sten, grus, tegelspill eller liknande.

Slätputs, puts med slät yta.

Sockel, den som bas markerade nederdelen av en byggnad, framhävd till exempel genom kraftigare material eller genom att skjuta ut framför byggnadens övriga murliv. Avskild del som finns underst på en byggnad.

Spritputs, puts med ojämnheter i form av grus eller sten som ger ytan karaktär.

Stadslager, lämningstyp. Kulturlager i miljöer av stadskaraktär.

Strävpelare, utvändig avlastande och ibland fristående pelare.

Stucco lustro, kalkmålningsteknik som ger en glänsande yta. Används ofta för att imitera marmor.

Sänkverk, tråkistor med stenfyllning en bit utanför befästningsmurarna och pålsparren. Samma funktion som pålspärr.

Takfot, del av ett yttertak som skjuter utanför väggen.

Takryttare, tornliknande takprydnad.

Takstuckatur, dekoration av gips på innertak.

Tandsnittslist, listornament i form av en rad tättsittande och oregelbundet ordnade kubformer på listens undersida. Ursprungligen ett element i de joniska och korintiska kolonnordningarna.

Tempelgavlar, triangulär övre del av gavel.

Tenalj, en något inåtvinklad vall eller låg försvarsmur.

Tornhuv, oftast huvformat tak på tornbyggnad.

Trapplopp, trappa.

Tunnputs, putsteknik.

Tvärskepp, tvärbyggnad på en korsformig kyrkobyggnad.

Valmat tak, ett tak som har takfall även mot husets kortsidor.

Viste, anger lokal med minst två lämningar vilket är ett resultat av bosättning.

Värn, befästningsskydd

14 Referenser

Tryckta källor och litteratur

Ask, V., Roos, J., Waern, K., Englund, M. (2013) *Fördjupad kulturmiljöbeskrivning för Centralen med hamnstråket* (2013-09-10), *Skansen Lejonet* (2013-06-12), *Haga Kyrkoplan med omgivning* (2013-09-25), *Korsvägen med omgivning* (2013-06-12), *Antikvarisk fördokumentation Johannebergs landeri* (2013-09-06), *Handelshögskolan* (2013-06-12) Göteborgs stadsbyggnadskontor.

Bramstång Plura, Carina (2014) *Johannebergs landeris park och trädgårdsanläggning*, RAÄ UV Väst. UV Rapport 2014:73, Arkeologisk utredning.

Bramstång Plura, Carina (2014) *Gullberget och skansen Lejonet*, RAÄ UV Väst, UV Rapport 2014:52, Arkeologisk förundersökning.

Bramstång Plura, Carina & Kjellin, Anders, *Kurtinmur, Bohus bastion och Masthamnen på Packhusplatsen*, RAÄ UV Väst, 2014. UV Rapport 2014:xx, Arkeologisk förundersökning.

Järnvägsutredning Västlänken en tågtunnel under Göteborg, underlagsrapport kulturmiljö. BRVT 2006:03:08. 2006 02 09

Hallén, Åsa & Reuter Metelius, Anna (red.) (2011). *Vårdprogram Kv Residenset, Göteborg 0001*. Göteborg: Statens fastighetsverk

Herklint Red. (1992) *Göteborg Kulturmiljöer av riksintresse*, Länsstyrelsen i Göteborg och Bohuslän, ISBN 91-630-1463-7. Länsstryckeriet i Göteborg

Holmström, S. (2013) *PM preliminär antikvarisk bedömning med referens till preliminärt utkast Västlänken Station Haga*, Göteborgs stad, 2013-04-09

Kjellin, Anders (2014) *Gullbergs vallar. En kompletterande förundersökning och dokumentation av vallar kring Gullberget*, RAÄ UV Väst, 2014. UV Rapport 2014:xx, Arkeologisk förundersökning.

Lönnroth G. Red. (2003) *Hus för Hus i Göteborgs stadskärna*. ISBN 91-89088-12-3. Kungälv

Lönnroth G. (1999) *Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse i Göteborg - ett program för bevarande, del I och II*, Red, Göteborgs Stadsbyggnadskontor, ISBN 91-89088-04-2

Nieminen, Johannes (2013) *Avgränsande förundersökning av fornlämning Göteborg 69*, RAÄ UV Väst

RAÄ, Fornminnesregistret (FMIS).

Riksintressen Västra Götaland - Göteborg och Bohus län, RAÄ publicerat på webbplatsen: www.raa.se 2009-09-09

Situationsplan reviderad järnvägskorridor augusti 2012.

Svensson, Pia (2014) *Johannebergs landeri, Göteborg*, RAÄ UV Väst. UV Rapport 2014:98, Arkeologisk förundersökning.

Värdetexter avseende områden i Göteborg och Bohus län med kulturmiljövärden av riksintresse enligt 2 kap 6 § NRL. Länsstyrelsens webbplats
<http://www.lansstyrelsen.se/vastragotaland/Sv/Pages/sokresultat.aspx?k=O+l%c3%a4n+1997-08-18> RAÄ 1997-08-18

Wennberg, Tom (2014) *FU Haga/Rosenlund*, Göteborgs stadsmuseum

Åström, Gillis (red.) (2008) *Vårdprogram Lorensbergs villastad* 0064, 0063, 0062 & 0098.
Göteborg: Statens fastighetsverk

Kartor och fotografier

Figur 1: Trafikverket.

Områdeskartor, figur 2, 3, 7, 8, 13, 22, 25, 51, 95, 96, 119, 120: EnviroPlanning AB.

Figur 6: Göteborgs stadsbyggnadskontor.

Figur 4, 5, 23, 24, 50, 94: Bramstång Plura, C. Rapport arbetsmaterial.
Riksantikvarieämbetet UV Väst. 2012-12-12.

Figur 52: Nordström, K. 2013.

Figur 110, 111, 112, 113: Antiquum.

Alla fotografier av kulturmiljö ovan mark är tagna av Rafael Palomo, Metro Arkitekter.

Övriga källor

Arkeologiska undersökningar utförda inom Göteborg RAÄ 216.

Begravningslag (1990:1144)

Förordning (2013:558) om statliga byggnadsminnen

Kulturmiljölag (1988:950)

Miljöbalk (1998:808)

Plan- och bygglag (2010:900)

Skogsvårdslag (1979:429)

Platsbesök inom utredningsområdet.

Detaljplaner via Infovisaren Göteborg stad.

Plan och profilritningar. Rektifierad historisk karta över Göteborg, som bygger på kunskap från utförda arkeologiska undersökningar och historiska uppgifter.

Muntliga källor: Staffan Sedenmalm, Lars Jacobzon, Jan Ottander och Mats Herklint.

Bilaga 1. Bebyggelse som ej berörs av schakt – fullständig beskrivning

Delsträcka 3: Centralen – Haga

”Ahlbergsska huset”, Otterhällan, Skräddaregatan 1-3 (19)

Inom Vallgraven 68 kvarteret Bergväggen, 68:29, uppfört cirka 1785.

”Ahlbergsska huset” är ett bostadshus i två våningar med fasad av oputsat gult tegel. Taket är valmat och täckt med plåt och tegel. Huset omsluter en liten gård belagd med kullersten. Ingången markeras genom en hög fritrappa. Exteriören är välbevarad sedan byggnadstiden, liksom det inre trapphuset. Även rumsindelningen i källare och bottenvåning och vissa inredningsdetaljer som till exempel kakelugnar är väl bevarade. Troligen uppfört efter anvisningar av stadsarkitekten C.W. Carlberg omkring år 1785, och ett av Göteborgs få bevarade bostadshus från 1700-talets slut. Fastigheten är belägen invid arbetstunnel.

Känslighet för påverkan

Exteriört: Göteborgstegel, stenhuggeriarbeten.

Interiört: I interiören är trapphuset välbevarat liksom husets kakelugnar.

Skeppsbrohuset, Skeppsbroplatsen 1 (20)

Inom Vallgraven 52:4, uppfört 1935 och 1969.

Figur 139. Inom Vallgraven 52:4.

Byggnaden består av två delar och är en typisk “funkisbyggnad” som utgör en del av miljön kring Stora Hamnkanalens yttre del. Kontorshuskomplexet i två delar innehåller hotell, restaurang, butiker med mera. Mot Skeppsbroplatsen är det ett sjukvåringshus i vinkel med rundat hörn mot Stenpiren. Fasaderna av ljusa naturstensplattor har långa fönsterband. Huset mot Lilla Badhusgatan har fasader av gråvita betongelement.

Känslighet för påverkan

Exteriört: Fasad av naturstensplattor.

Lilla Torget 3 och 4 Kvarteret 54 Alströmer (21)

Inom Vallgraven 54:10 och 54:9, uppfört (1600-tal) 1811.

De båda byggnadsminnena i kvarteret Alströmer 9 och 10, (Lilla Torget nr 3 och 4) omfattar de två stenhusen i tre våningar mot gatan och deras gårdsflyglar. Husen är uppförda 1811 på de murade källargrunderna, troligen från 1600-talet, som blev kvar efter stadsbranden 1804.

Byggnaden Lilla Torget 3 är ett trevåningshus med ljus slätputsad fasad och rusticerad bottenvåning. Tillsammans med en vidbyggd flygel längs Magasinsgatan och gårdsflygel mot söder omger Lilla Torget 3 en helt kringbyggd gård som överglasats vid en ombyggnad på 1980-talet. Gårdsfasaderna består av slätputsade tegelväggar. Källaren har kryssvalv och är äldre än huset.

Trevåningshuset Lilla Torget 4 har en ljus slätputsad fasad i nyklassicistisk stil med dekor i nyrenässans. I paradvåningen en trappa upp är det ”Pompejanska” rummet välbevarat med väggmålningar och även trapphuset är välbevarat.

Känslighet för påverkan

Exteriör: Rik putsdekor, kolonner, stenhuggeriarbeten, skulpturala byggnadsdelar.

Interiör: Källaren har kryssvalv och är äldre än huset. Värdefulla väggmålningar och reliefer.

”Neptunhuset” Kvarteret 55 Neptunus (22)

Inom Vallgraven 55:1, uppfört (1642) 1850.

Kvarteret har uppkallats efter Hotel Neptun som tidigare låg i kvarteret. Byggnadens historia går tillbaka till 1640-talet. På tomten byggdes ett kronomagasin 1642. Rester av detta kan finnas kvar i husets stomme. Kvarteret består av en enda byggnad som nu inrymmer kontor och verksamheter. Här omsluter fyra längor det numera inglasade. Mot Ekelundsgatan är huset i två våningar och mot övriga gator i tre våningar. Bottenvåningens fasader är slätputsade och övervåningarna är spritputsade (puts med ojämnheter, stenar till skillnad från slätputsad).

Byggnaden har fått sitt nuvarande utseende efter flera om och tillbyggnader.

Känslighet för påverkan

Exteriör: Stenhuggeriarbeten, äldre murverk.

Käppslängaren Kvarteret 61 (23)

Inom Vallgraven 61:1 Kungsgatan 10, uppfört 1908-09, 61:13 Lasarettsgatan 1, uppfört 1925. Inom Vallgraven 601:26, Otterhällegatan 16 Västra Liden, uppförd cirka 1700 och flyttat 1972.

På Kungsgatan 10 uppfördes ett bostads- och kontorshus 1909. Fasaderna är av mörkt tegel med mönstermurning tillsammans med natursten och specialtegel som dekor i nationalromantisk stil.

På Lasarettsgatan 1 uppfördes 1925 ett bostadshus med verksamheter i de nedrevåningarna. Tidstypiska drag är den släta röda murytan där även tegelfogarna rödfärgats. Dekoren är klassicistiskt enkel med bland annat en tandsnittslist (murteknik där halva tegelstenarna ligger mot varandra) som ligger under takfoten.

På Västra Liden ligger ett friliggande hus i en våning som kallas ”Drottning Kristinas jaktstall”. Huset är uppfört runt år 1700 och har gul putsat fasad, brutet tegeltäckt tak och inredd vind.

Känslighet för påverkan

Exteriör: Specialtegel.

Kvarteret 42 Luntantu, Kungshöjd (24)

Inom Vallgraven 42:1-8, uppförda 1903-1915.

Byggnaderna är uppförda som bostadshus mellan 1903-15 i fem till sex våningar med butikslokaler i bottenvåningen mot Kungsgatan. I fasadernas formspråk finns tre olika stilperioder representerade.

Tillsammans omger byggnaderna två gårdsrum. I kvarteret finns ursprungliga fönster bevarade med nationalromantikens smårutsindelning. I trapphusen finns blyinfattade fönster med färgade glas. I ett av husen finns en entréhall med välvt tak och dekormålning. I övrigt saknas kunskap om inomhusmiljön i byggnaderna.

Känslighet för påverkan

Exteriör: Putsdekor, mönstermurning, keramiska plattor, specialtegel, ursprungliga fönster.

Kvarteret 36 Telegrafan, Kaserntorget (26)

Inom Vallgraven 36:4, uppfört 1909 och 1946.

Femvåningshus uppfört i tre etapper. Den äldre delen mot Kungsgatan och Kaserntorget uppfördes 1909-1912 som lokaler för Kungliga Telegrafverket efter ritningar av Hans Hedlund. På plan 4 ska den automatiska telefonstationens apparater varit placerade. Den äldre delen mot Kungsgatan och Kaserntorget har fasader av huggen granit och rött tegel i nationalromantisk stil. Tornantydningar, omsorgsfullt utförda stenhuggeriarbeten och detaljer i koppar, glaserat taktegel och spröjsade fönster är typiska drag.

Känslighet för påverkan

Exteriör: Specialtegel, stenhuggeriarbeten, skulpturala byggnadsdelar.

Delsträcka 5: Haga - Korsvägen

Vasastaden, Föreningsgatans villaområde (44)

Vasastaden 10:9, 11:1, 11:6, 11:7, 11:8, 11:9, 11:10, 11:11, 11:14, 31:1, 31:2, 31:4, 31:5, 31:6, 31:7, 33:1. 10 kvarteret 9, 11 kvarteret Lönne 1, 6-11, 14-16 och 31 kvarteret Idegranen 6. Området uppfördes 1878-1880.

Detta är ett av Göteborgs äldsta villaområden. Området längs Föreningsgatan bebyggdes med villor 1878-80. Dryga tiotalet byggnader finns fortfarande kvar och några har ursprunglig karaktär och utgör värdefulla exempel på den fornnordiska träarkitekturen som bland annat skapades av arkitekten V. von Gegerfelt.

Särskilt välbevarade fasader har Föreningsgatan 11 (Vasastaden 11:1) med en bred dekorerad gavel och långsträckt balkong, Föreningsgatan 25 (Vasastaden 33:1) som har en liknande gavel och Föreningsgatan 12 och 23 (Vasastaden 10:9 och 11:8) med gavelrösten (övre delen av gaveln) i mindre format.

Före detta Småbarnsskolan (Vasastaden 31:6) visar hur 1800-talets imiterande stilarkitektur användes för att ge allmänna byggnader en speciell prägel. Byggnaden har också ett högt socialhistoriskt värde.

Känslighet för påverkan

Exteriör: Fasader med skulpturala byggnadsdelar, mönstermurningar etcetera.

Interiör: Välbevarade interiörer har funnits vid tidigare inventeringar, nuvarande status okänd.

Landala Vattentorn (67)

Landala 709:2, uppfört 1892.

Vattentorn uppfört 1892 enligt ritning av arkitekt A C Peterson. Tornets arkitektur anknyter till medeltida försvarsanläggningar. Fasaderna är av rött tegel med bandmönster av natursten. Fönstren är rundbågade och byggnadens övre hörn markeras med miniatyrorn. Det före detta vattentornet är ett värdefullt exempel på 1890-talets fantasifulla tegelarkitektur och den tidens ambitioner att ge de tekniska anläggningarna en värdig och ofta monumental form. Det utgör också ett viktigt inslag i stadsbilden.

Känslighet för påverkan

Exteriör: Mönstermurning, takarkitektur.

Före detta Epidemisjukhuset (68)

Annedal 717:5, uppfört i omgångar åren 1884-86, 1896, 1906, 1917 och 1920.

På en bergsplatå i södra Annedal ligger Göteborgs före detta epidemisjukhus som uppfördes 1884-86 efter ritningar av arkitekt A C Petersson. Anläggningen var modern för sin tid och omfattade kontor, tvättstuga, två sjukhuspaviljonger, en isoleringspaviljong, stall och bårhus. Bebyggelsen var helt i tegel förutom portvaktsstugan vid entrén som uppfördes i trä. Ett par träpaviljonger från Möllerska plantaget flyttades också till området och placerades i den norra delen. Genom åren har ett flertal byggnader tillkommit. 1896 uppfördes en observationspaviljong i sten, 1906 två träpaviljonger ritade av O Dymling, 1917 ännu en observationspaviljong och 1920 ett landshövdingehus med personalbostäder. Epidemisjukhuset är en komplett sjukhusmiljö som ingår i en ovanligt välbevarad institutionsmiljö från 1800-talet och början av 1900-talet. Epidemisjukhuset har ett högt kulturhistoriskt och medicinhistoriskt värde. Området är beläget invid arbetstunnel.

Känslighet för påverkan

Exteriör: Trädetaljer, mönstermurning.

Vasastaden, kvarteret 22 Pilträdet (45)

Vasastaden 22: 23 uppfört 1880-tal, 22:22 och 22:3, uppförda 1915-25.

Vid Kapellplatsen står ett landshövdingehus från 1880-talet (Vasastaden 22:23). Byggnaden har bottenvåning av tunnputs och övervåningar med liggande och stående slät träpanel där fönsteromfattningar och listverk betonar fasaden. Fastigheten (Vasastaden 22:23) är sammanbyggt med ett landshövdingehus uppfört 1915-1929 med spritputsad bottenvåning och övervåningar av stående locklistpanel.

Två byggnader, landshövdingehus (Vasastaden 22:22) och ett trevåningshus i tegel (Vasastaden 22:3), präglas av nationalromantikens ideal. De har bottenvåningar av rött tegel, övervåningar klädda med brun eller röd lockpanel (träpanel av omlottliggande stående brädor) och branta tegeltäckta sadeltak. Burspråk av trä är viktiga fasaddetaljer.

Terrasseringar, naturstensmurar och trappor, liksom förträdgårdar och uppvuxna träd är viktiga inslag i miljön.

Känslighet för påverkan

Exteriör: Stenhuggeriarbeten.

Vasastaden, kvarteret 24 Syrenen (46)

Vasastaden 24:1 , 24:2, 24:3, 24:4, 24:5, 24:6, 24:7, 24:8, 24:9, 24:10, 24:11, uppfört 1915 - 1920.

Kvarterets omsorgsfullt utformade stenhus som sammanbyggs med delvis unika landshövdingehus är av stort kulturhistoriskt intresse. I den värdefulla miljön ingår delvis terrasserade förträdgårdar omgärdade av naturstensmurar och staket.

Bostadshuset mot Kapellplatsen (Vasastaden 24:7) är av sten och gult tegel och uppförd i 1920-tals klassicism. Mot torget finns stora halvkolonner och en kraftfullt betonad takfot.

Längs Erik Dahlbergsgatan ligger landshövdingehus uppförda cirka 1915-20 (Vasastaden 24:1,8,9,10,11), som i huvudsak präglas av nationalromantikens ideal. Burspråk av trä är viktiga fasaddetaljer.

Mot Aschebergsgatan finns bostadshus i tegel i fem till sex våningar uppförda 1915-1930 (Vasastaden 24:2-6). Byggnaderna är utformade i nationalromantikens anda. Fasaderna har burspråk och ibland mönstermurning i fasadytan.

Känslighet för påverkan

Exteriör: Stenhuggeriarbeten och murar.

Vasastaden, kvarteret 27 Rönnen (47)

Vasastaden 27:1 , 27:2 , 27:3 , 27:4 , 27:5 , 27:6 , 27:7 , 27:8 , 27:9 , 27:10 , 27:11 , 27:12, 27:13 , 27:14 , 27:15 , 27:16 , 27:17 , 27:18 , 27:19 , 27:20, uppförda 1909-11.

Husen är av sten i fem till sex våningar och präglas av jugendstilen. De har slätputsade mjukt avrundade fasader och ingen eller sparsam dekor. Taken är brutna och täckta med plåt eller tegel. Karaktäristiska detaljer är fönster delvis indelade med spröjsar, entréer med bågformade omfattningar och fasaddekor i svag relief. I byggnaden mot Kapellplatsen (Vasastaden 27:12) är entréhallen dekorerad med målningar av konstnären Joël Mila.

Känslighet för påverkan

Exteriör: Putsdekor, stenhuggeriarbeten, mönstermurning

Interiör: Målningar i entréhall, i övrigt ej utrett.

Vasastaden, kvarteret 26 Platanen, Landalaskolan (48a)

Vasastaden 26:3 uppförd 1890.

Landalaskolans huvudbyggnad uppfördes som folkskola 1890 efter ritningar av A C Peterson. Byggnaden är i fyra våningar med valmat, plåttäckt sadeltak. Sockelvåningen (våning i gatuplan) har fasad av gråsvart tegel. Övriga delar av fasaden är utförda i rött tegel och har dekorband av mörkgrått tegel. Huvudentrés originaldörr är av trä med glasat övre parti. Till skolan hör en vaktmästarbostad i samma stil som huvudbyggnaden. Gården omges av järnstaket och några träd. Landalaskolan är en mycket typisk "folkskola" från 1800-talets slut.

Känslighet för påverkan

Exteriör: Mönstermurning, skulpturala fasadelement.

Vasastaden, kv. 1 Tre Kronor, kv. 2 Kärnan, kv. 3 Bohus (48b)

Lorensberg 1:9.1 Hvitfeldtska gymnasiet, uppfört 1915-19, 1:9.2 Götabergsskolan, uppförd 1903-06, 1:9.3 före detta Handelsinstitutet, uppfört 1913.

De tre skolbyggnaderna ingår i det mycket karaktärsstarka och värdefulla stråk av offentliga byggnader som sträcker sig åt sydöst från Vasaplatsen till Vasa sjukhus.

"Götabergsskolan", kvarteret 2 Kärnan, består av huvudbyggnad och gymnastikhus och är uppförd i nationalromantisk stil. Byggnaderna har tegelfasader med mönstermurning, kraftiga listverk, torn krönta uppbyggnader på taket och ursprungliga fönster och dörrar. Skolan omges av ett järnstaket och en trädrad. Byggnaderna tillsammans med anslutande murar, trappor, trädtrader och park utgör en värdefull miljö.

Före detta Handelsinstitutet, kvarteret 3 Bohus, har exteriör och interiör präglad av nationalromantiska ideal. Tegelbyggnaden har tidstypiska och omsorgsfullt utformade detaljer, till exempel takryttare (tornliknande takprydnad), infällda stuprännor och en dricksfontän av granit. Byggnaden har kvar sina ursprungliga fönster. Byggnaden ligger på ett höjdparti och omges delvis av planteringar och park. Murar och portaler är av granit.

Hvitfeldtska gymnasiet, kvarteret 1 Tre Kronor, består av flera byggnadsdelar i tegel. Huvudbyggnaden har ett dekorerat entréparti och hörntorn. Bland övriga värdefulla detaljer märks ett burspråk krönt med en balkong, en urtavla och "vällingklocka". Andra typiska detaljer är ankarjärnen (inlagt järn som håller ihop olika byggnadsdelar) i fasaden och kontreforerna (strävpelare som stöder murverket) på östra fasaden. Entréhallen har ursprunglig utsmyckning och aulan med Carl Larssons målning "Ute blåser sommarvind" är bevarad. Skolan har ett fritt och högt läge, är omgiven av park och har en skolgård avgränsad med stenmurar.

Känslighet för påverkan

Exteriör: Specialtegel, stenhuggeriarbeten, mönstermurning, skulpturala byggnadsdelar.
Interiör: 50 m² stor Carl Larssonmålning i aulan.

Vasa sjukhus (49)

Johanneberg, 31 kvarteret Talltitan 8, uppfört 1884-88.

Vasa Sjukhus omfattar cirka åtta stenhus i två till tre våningar som har putsade fasader och relativt enkel dekor, med bland annat hörnkedjor och fönsteromfattningar. Byggnaderna är delvis symmetriskt grupperade kring en centralt placerad plantering. Före detta administrationsbyggnaden har en mer påkostad utformning och bildar ett viktigt blickfång i öster. Inom området finns också två byggnader med gulbruna tegelfasader i sekelskiftesstil och "portvaxtsstugan" i nationalromantisk stil med väggar av grov granit och "knuttimrad" överdel. Bostadshuset för personalen ligger i utkanten av området, på en terrass. Det är i 4 våningar och har slätputsade fasader i stram 1920-talsklassicism. Sjukhusområdet som helhet har höga arkitektoniska, socialhistoriska och upplevelsemässiga värden.

Känslighet för påverkan

Exteriör: Putsdekor, mönstermurning.

Delsträcka 6: Korsvägen

Nedre Johanneberg (51)

Johanneberg kvarteret 1 Näktergalen, 2 Taltrasten, 3 Bofinken, 4 Göken, 5 Tofsmesen, 7 Grönsiskan, 8 Entitan och 29 Lappmesen (Johannebergskyrkan).

Området omfattar bostadshus av sten i fem till sju våningar (1924-37) och Johannebergskyrkan (1940). Bostadshusen är individuellt utformade i detalj men har ett relativt enhetligt utseende med gatufasader av mörkt rödbrunt handslaget tegel. Socklar och delar av bottenvåningarna är av natursten (granit). Bostadshusen har glasade entrédörrar av trä, ofta med elegant utformade snickeridetalljer och påkostade naturstensomfattningar. De senaste åren har delar av bebyggelsen ändrats, bland annat genom byte av fönster och dörrar.

Känslighet för påverkan

Exteriört: Specialtegel, stenhuggeriarbeten, skulpturala byggnadsdelar.

Interiört: Vid tidigare inventeringar har här funnits välbevarade trapphus, nuvarande status okänd.

Götaplatsen med mera (52)

Konstmuseet Lorensberg 9:3, uppfört 1923, Konsthallen Lorensberg 9:4, uppfört 1923, Stadsteatern Lorensberg 30:2, uppförd 1934, Konserthuset Lorensberg 31:1, uppfört 1935, Poseidon, uppförd 1931.

Götaplatsen är stadsbyggnadshistoriskt värdefull som en av sin tids mest enhetliga och monumentala stadsbyggnadsprojekt. Platsbildningen är i princip intakt sedan 1930-talet. Götaplatsen med sina representativa byggnader för kultur och bildning är av särskilt värde från arkitekturhistorisk och lokalhistorisk synpunkt. De enskilda byggnaderna har alla en tidstypisk och mycket omsorgsfullt utformad arkitektur ritad av kända arkitekter.

Konstmuseet uppfördes 1923 efter ritningar av Sigfrid Ericson och Arvid Bjerke och är arkitekturhistoriskt och stadsbyggnadshistoriskt mycket intressant. Det är uppfört i tre till fyra våningar med fasader av gult tegel. Placerat på Götaplatsens översta terrass bildar byggnaden med sina sju höga välvda muröppningar en monumental avslutning på Kungsportsavenyn. Konstmuseet innehåller flera välbevarade interiörer.

Konsthallen ritades också av Sigfrid Ericson och Arvid Bjerke. Den ligger på en lägre terrass och har fasader av gult tegel. Exteriören får sin speciella prägel genom tre blindbågar (dekorbåge) utsmyckade med skulpterade bronslejon.

Konstmuseet och Konsthallen med anslutande naturstensterrasser och trappor är ett utomordentligt värdefullt inslag i Göteborgs stadsbild.

Stadsteaterns byggnadsvolym är oregelbunden med tre våningar mot Götaplatsen och ett högre scenhus mot Johannebergsgatan. Byggnaden uppfördes 1934 efter ritningar av Carl Bergsten och är arkitekturhistoriskt värdefull. Entréfasaden har en originell utformning som delvis präglas av detaljer i 1920-tals klassicism. En rad kolonner är infogade i andra våningens stora fönsterparti och två skulpturer av Ivar Johnsson bär entréns skärmtak. Entrédörrarna av glas och stål har dekorativt rundade detaljer. Huvudentrén omfattar en rymlig vestibul och två trapphus med vardera två fribärande trapplopp (trappa). Foajén har ett högt fönsterparti och på en av väggarna finns en frescomålning (muralmålning på fuktig kalkputs) av Tor Bjurström.

Konserthuset ritades av Nils Einar Eriksson och uppfördes 1935 i en blandning av 1920-talsklassicism och funktionalism. Det är uppfört i två våningar och har förhöjt välvt kopparklätt tak över stora konsertsalen. Entréfasaden är klädd med ljus marmor och har en övervåning som domineras av foajéns stora fönsterparti med anslutande naturstenskolonner. Hela interiören präglas av exklusiva material och mycket omsorgsfull utformning. Foajén har väggar utförda i stucco lustro (kalkmålningsteknik) och två konstverk. I Stenhammarsalen är väggarna delvis klädda med mahogny och läktarbarriären har en rik utsmyckning i intarsia. Konserthuset är ett av Göteborgs mest värdefulla byggnadsverk från sin tid.

Känslighet för påverkan

Exteriört: Valv, stenhuggeriarbeten, skulpturala byggnadsdelar, terrasser.

Interiört: Byggnaderna runt Götaplatsen har värdefulla interiörer, såsom måleri och exklusiva material.

Johanneberg, Kvarteret 14 Stenskvättan (58)

Johanneberg 14:1 1930, 14:2 1930, 14:3 1930, 14:4 1931, 14:5 1929, 14:9 1928, 14:12 1927, 14:17 1932, 14:18 1931, 14:19 1928, 14:20 1929, 14:21 1931, 14:22 1934, 14:23 1934, 14:24 1935, 14:25 1928, 14:26 1928, 14:27 1928.

Figur 140. Kv. Stenskvättan.

Kvarteret ingår i det område kring Korsvägen som planlades av Albert Lilienberg 1917. Bebyggelsen visar på de nya idealen inom stadsplaneringen kring sekelskiftet 1900 med oregelbundet gatunät och mer terränganpassad bebyggelse och är stadsplanehistoriskt intressant. Byggnaderna i kvarteret Stenskvättan är sex till sju våningar höga och grupperade kring en sluten gård. Gatufasaderna är av rödbrunt tegel. De äldre husen har 1920-talsdekor medan de yngre har fasader präglade av funktionalistisk stil. Den välbevarade arkitekturen gör kvarteret arkitekturhistoriskt intressant. Byggnaden är belägen invid arbetstunnel.

Känslighet för påverkan

Exteriört: Mönstermurning, stenhuggeriarbeten.

Delsträcka 7: Korsvägen-Almedal

Bö, Jakobsdalsgatan (60)

Bö, kvarteren 32 Valthornssnäckan, 33 Skålsnäckan, 34 Midasörat och del av 35 Pärlmusslan. Området uppfördes 1928-32.

Bebyggelsen ger exempel på påkostad tegelarkitektur, präglad av sen 1920-talsklassicism. Kvarteren har en oregelbunden utformning och omfattar slutna eller halvslutna gårdar. Byggnaderna är i fem till sex våningar med fasader av rött eller gult tegel. Mot gatorna finns gedigna detaljer i 1920-talsstil, till exempel kopparklädda burspråk, balkonger med smidesräcken och dekorativa portaler av konststen eller natursten. Husen har valmade sadeltak täckta med varierande material och fönstren är utformade med mittpost utan spröjsar eller indelade i sex rutor. Längs vissa kvarterssidor finns förträdgårdar och gårdarna har planteringar.

Känslighet för påverkan

Exteriört: Stenhuggeriarbeten, burspråk, specialtegel.

Bö, Sankt Sigfridsgatan (61)

Bö, kvarteren 36 Toppsnäckan, 38 Knivslidan, 39 Blåmusslan, 40 Skedmusslan, 41 Borrmusslan, 42 Hjärtmusslan, 43 Sjöharen.

Huvudstråket är den breda raka S:t Sigfridsgatan som i huvudsak omges av radhuslängor med enhetlig karaktär. I övriga omfattar kvarteren en blandning av radhus, villor och parhus. Byggnaderna är av trä och har i huvudsak stående fasadpanel och arkitekturen präglas av 1920-talsklassicism.

Villorna och parhusen är i en och en halv till två våningar och har raka eller brutna sadeltak täckta med tegel. Takkupor med varierande utformning förekommer. Typiska detaljer är fönster indelade i sex rutor och entrédörrar av trä med dekorativa omfattningar.

Områdets stadsplan är tidstypisk och bebyggelsen har i huvudsak bevarad 1920-talskaraktär. S:t Sigfridsgatan är ett ovanligt enhetligt och väl bibehållet exempel på 1920-talets radhus och utgör en viktig del av Göteborgs stadsbild.

Känslighet för påverkan

Exteriört: Dekorativa trädetaljer.

Örgryte gamla kyrka (62)

Bö 108:1.

Kyrkoanläggningen med sin tydliga placering utgör ett viktigt blickfång i det omgivande stadslandskapet. Kyrkan är i grunden en romansk sockenkyrka och innehåller medeltida murverk i långhusets västra del. Kyrkan är i huvudsak uppförd med tjocka gråstensmurar. Den har tvärskepp, ett kor med tresidig avslutning och ett kraftigt västtorn med en karaktäristisk avrundad tornhuv (torntak).

Fasaderna är kalkputsade och byggnaden har tegeltäckta sadeltak. Karaktären har främst danats av 1700-talets ombyggnader. Kyrkan ligger på berg och kyrkogården sträcker sig ner mot den kulverterade Delsjöbäcken. Kyrkans äldre murar är skalmurar (murade ytskikt med en kärna av sten, grus, lera o dyl.) i gråsten som, sannolikt i efterhand, är förstärkt med tegel. Koret och tornet är uppförda i natursten, medan de båda korsarmarna i tvärskeppet är murade i tegel. Omgärdande murar, grindar och uppvuxna lövträd är värdefulla för kyrkomiljön.

Interiören präglas av 1700- och det tidiga 1800-talens ideal. Det uttrycks bland annat genom korsplanen, måleriet och den äldre träinredningen. Huvuddelen av inredningen tillkom under perioden 1700–1817. Takmålningen i rokokon har ett mycket högt konstnärligt värde. Bänkindelningen är bevarad med bänkar som når till bakre delen av kyrkan.

Känslighet för påverkan

Exteriör: Murverk, valv, skulpturala byggnadsdelar.

Interiör: Kyrkan har värdefull interiör, bland annat takmålning i rokokon.

Yttre miljö: Begravningsplats, omgärdande murar, grindar samt äldre träd.

Örgryte stom (RAÄ Göteborg 300:1)

Lämningen är registrerad som bytomt och gårdstomt med namnet Örgryte stom. Inprickningen är gjord utifrån 1774 års karta akt 21. Äldsta belägg är från 1485 (Örgryte socken). Det på kartan markerade området är till större delen bebyggt. Platsen är inte antikvariskt besökt och anmärkningarna i fornminnesregistret skrevs in i omgångar från slutet av 1980-talet till sent 1990-tal.

Känslighet för påverkan

Eventuella bebyggelselämningar under mark.

Fyndplats (RAÄ Göteborg 71:1)

Fyndplats för slagen flinta med ungefärligt läge inprickat. Registrerad som övrig kulturhistorisk lämning. Området ligger i anslutning till järnväg. Vid besiktning på 1970-talet kunde ingen flinta ses i ytan. Platsen är inte antikvariskt besökt och anmärkningarna i fornminnesregistret skrevs in i omgångar från slutet av 1980-talet till sent 1990-tal.

Känslighet för påverkan

Eventuella stenålderslämningar under mark.

Fyndplats (RAÄ Göteborg 261:1)

Fyndplats för 24 stycken flintor, en kvarts och en annan okänd bergart. Fynden är inlämnade till Göteborgs stadsmuseum år 1975. Platsen är inte antikvariskt besökt och anmärkningarna i fornminnesregistret skrevs in i omgångar från slutet av 1980-talet till sent 1990-tal.

Känslighet för påverkan

Eventuella stenålderslämningar under mark.

Boplats (RAÄ Göteborg 70:1)

Boplatsen är delundersökt år 1972 inför exploatering av del av ytan. Områden som inte skulle beröras av exploatering undersöktes inte vid detta tillfälle. Fynd gjordes av redskap och avfall från flintproduktion och skärvor av ornerad keramik. Allmän datering är gjord till sten-, brons- och järnålder. Platsen är inte antikvariskt besökt och anmärkningarna i fornminnesregistret skrevs in i omgångar från slutet av 1980-talet till sent 1990-tal.

Känslighet för påverkan

Stenåldersboplats under mark.

Bilaga 2. Gällande bestämmelser

Sävenäs lokstation (1)

Lokstallarna upptas under "övrigt" i det kommunala bevarandeprogrammet. Lokstallarna har kulturhistoriska värden, särskilt ur industrihistorisk synpunkt.

Skansen Lejonet – Gullberget (2)

Skansen Lejonet ingår i riksintresse för kulturmiljö Göteborgs innerstad (O 2:1–5) och omnämns i motiveringen som ett uttryck för 1600- och 1700-talens fästnings- och kanalstad.

Skansen Lejonet med befästning är registrerad som fornlämning RAÄ Göteborg 135:1. För eventuella ingrepp i området krävs länsstyrelsens tillstånd enligt 2 kap. KML.

Skansen Lejonet är statligt byggnadsminne enligt FSBM. Byggnadsminnet omfattar själva byggnadsverket och hela fastigheten Gullbergsvass 703:4 (se figur 8). För byggnadsminnet finns ett upprättat vårdprogram från 1993. En ny värdebeskrivning färdigställs under 2014. Särskilda bestämmelser gäller vid förändring av byggnadsminnet i enlighet med FSBM. Förutom skydd för stentornet anges i skyddsbestämmelserna att området runt byggnaden inte får bebyggas och att det ska vårdas och underhållas så att områdets karaktär bibehålls.

Hela fastigheten 703:4 ingår i det kommunala bevarandeprogrammet.

Stampen, kvarteret 20 Halmstad, Spinnhuset, Gullbergsbrohemmet (3)

Byggnadsminne (2011), skydd enligt 3 kap. KML. Fastigheten ingår i det kommunala bevarandeprogrammet.

Mosaiska begravningsplatsen (4)

Begravningslag (1990:1144) gäller. Fastigheten ingår i det kommunala bevarandeprogrammet.

Fornlämning Gamlestaden (RAÄ Göteborg 218:1)

Registrerad fornlämning Göteborg 218:1 med skydd enligt 2 kap. KML.

Bergslagsbanans station (5)

Fastigheten är byggnadsminne (2008), med skydd enligt 3 kap. KML. Fastigheten ingår i det kommunala bevarandeprogrammet.

Centralstationen (6)

Centralstationen är byggnadsminne (2001), med skydd enligt 3 kap. KML. Byggnaden ingår i det kommunala bevarandeprogrammet. Ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården Göteborgs innerstad (O 2:1–5).

Hasselbladska kvarteret, Kvarteret 33 Lilla Bommen (7)

Fastigheterna omfattas av skydd i detaljplan (q) med rivnings- och förvanskningförbud samt skydd för kulturhistoriskt värdefulla interiörer. Byggnaderna ingår i det kommunala bevarandeprogrammet. Ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården Göteborgs innerstad (O 2:1–5).

Sänkverk – vid Göta älvbrons södra fäste (RAÄ Göteborg 216:1 a)

Sänkverken tillhör Göteborgs befästning och ingår i fornlämning RAÄ Göteborg 216:1 med skydd enligt 2 kap. KML. Ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården Göteborgs innerstad (O 2:1–5).

Pålspärr (RAÄ Göteborg 216:1 b)

Pålsparren tillhör Göteborgs befästning och ingår i fornlämning RAÄ Göteborg 216:1 med skydd enligt 2 kap. KML. Ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården Göteborgs innerstad (O 2:1–5).

Bastion Gustavus Primus (RAÄ Göteborg 216:1 c)

Bastionen ingår i fornlämningen RAÄ Göteborg 216:1 med skydd enligt 2 kap. KML. Ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården Göteborgs innerstad (O 2:1–5).

Kanalmur vid Östra Hamnkanalen (RAÄ Göteborg 216:1 d)

Ingår i fornlämningen RAÄ Göteborg 216:1 med skydd enligt 2 kap. KML. Ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården Göteborgs innerstad (O 2:1–5).

Kurtinmur mellan bastionerna Gustavus Primus och Sankt Erik (RAÄ Göteborg 216:1 e)

Ingår i fornlämningen RAÄ Göteborg 216:1 med skydd enligt 2 kap. KML. Ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården Göteborgs innerstad (O 2:1–5).

Masthamnen-Packhusplatsen-Stora hamnkanalen

Hela området kring Masthamnen–Packhusplatsen–Stora Hamnkanalen ligger inom riksintresset för kulturmiljövården Göteborgs innerstad (O 2:1–5). Karaktärsområde ”Staden inom vallgraven med parkbältet” berörs. Stora Hamnkanalen och Masthamnen ingår i fornlämning RAÄ Göteborg 216:1 och omfattas av skydd enligt 2 kap. KML. Området ingår i bevarandeprogrammet.

Sankt Eriksgatan 4 Kvarteret 32 Ljusstöparen (8)

Ingår i det kommunala bevarandeprogrammet. Ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården Göteborgs innerstad (O 2:1–5).

Sankt Eriksgatan 3 Kvarteret 31 Mätaren (9)

Ingår i det kommunala bevarandeprogrammet. Ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården Göteborgs innerstad (O 2:1–5).

Kvarteret 29 Kvarnberget (10)

Ingår i det kommunala bevarandeprogrammet. Ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården Göteborgs innerstad (O 2:1–5).

Nordstaden kvarteret 28 Navigationsskolan (11)

Skyddsbestämmelse (q) med rivningsförbud i detaljplan och skydd för exteriör, invändiga trapphus och entréhall (1995). Fastigheten ingår i det kommunala bevarandeprogrammet. Ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården Göteborgs innerstad (O 2:1–5).

Hertziahuset. Kvarteret 21 Kruthuset (12)

Ingår i det kommunala bevarandeprogrammet. Ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården Göteborgs innerstad (O 2:1–5).

Före detta "Transatlantic", Kvarteret 20 Franska Tomten (13)

Byggnaderna ingår i det kommunala bevarandeprogrammet. Ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården Göteborgs innerstad (O 2:1–5).

Före detta "Broströmia", Packhusplatsen 5-6 (14)

Nordstaden 13:7 är byggnadsminne, skyddas enligt 3 Kap. KML. Byggnaderna ingår i det kommunala bevarandeprogrammet. Ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården Göteborgs innerstad (O 2:1–5).

Kajskjul 8 (15)

Skyddsbestämmelse (q) med rivningsförbud i detaljplan. Byggnaden ingår i det kommunala bevarandeprogrammet. Ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården Göteborgs innerstad (O 2:1–5).

Före detta Tull- och Packhuset, Casino Cosmopol (16)

Skyddsbestämmelse (q) med rivningsförbud i detaljplan. Byggnaden ingår i det kommunala bevarandeprogrammet. Ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården Göteborgs innerstad (O 2:1–5).

Värdefull kaj och bro (17)

Ingår i det kommunala bevarandeprogrammet. Ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården Göteborgs innerstad (O 2:1–5).

Kvarteret 53 Residenset (18)

Wijkska huset (53:14) omfattas av skydd (q) i detaljplan med rivningsförbud samt skydd för exteriör och interiör.

Residenset (53:16) är statligt byggnadsminne enligt FSBM. Ett gemensamt vårdprogram är framtaget för Residenset och Landstadshuset (hus A). Stadsplan 1951.

Landstadshuset (53:16) är statligt byggnadsminne enligt FSBM. Ett gemensamt vårdprogram är framtaget för Residenset och Landstadshuset (hus A). Stadsplan 1951.

Södra Hamngatan 5 (53:17) omfattas av skydd (q) i detaljplan med rivningsförbud samt skydd för exteriör och interiör.

Byggnaderna ingår i det kommunala bevarandeprogrammet och ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården Göteborgs innerstad (O 2:1–5).

"Ahlbergska huset", Otterhällan, Skräddaregatan 1-3 (19)

Byggnaden är klassad som byggnadsminne, med skydd enligt 3 Kap. KML och ingår i det kommunala bevarandeprogrammet. Ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården Göteborgs innerstad (O 2:1–5).

Skeppsbrohuset, Skeppsbrolatsen 1 (20)

Ingår i det kommunala bevarandeprogrammet. Ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården Göteborgs innerstad (O 2:1–5).

Lilla Torget 3 och 4 Kvarteret 54 Alströmer (21)

Byggnaderna klassades som byggnadsminne 1979 och 1980, skyddade enligt 3 Kap. KML och ingår i det kommunala bevarandeprogrammet. Ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården Göteborgs innerstad (O 2:1–5).

"Neptunhuset" Kvarteret 55 Neptunus (22)

Skyddsbestämmelse (q) med rivningsförbud i detaljplan.

Ingår i det kommunala bevarandeprogrammet. Ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården Göteborgs innerstad (O 2:1–5).

Kvarteret 64 Branten och Kvarteret 68 Bergväggen (65)

Ingår i det kommunala bevarandeprogrammet och ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården Göteborgs innerstad (O 2:1–5).

Käppslängaren Kvarteret 61 (23)

Byggnaderna ingår i det kommunala bevarandeprogrammet. Ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården Göteborgs innerstad (O 2:1–5).

Kvarteret 42 Luntantu, Kungshöjd (24)

Ingår i det kommunala bevarandeprogrammet. Ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården Göteborgs innerstad (O 2:1–5).

Kvarteret 41 Arsenalen, Kungshöjd (25)

Ingår i det kommunala bevarandeprogrammet.

Kvarteret 36 Telegrafan, Kaserntorget (26)

Byggnadsminne 1993, skydd enligt 3 kap. KML. Ingår i det kommunala bevarandeprogrammet. Ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården Göteborgs innerstad (O 2:1–5).

Kurtinmur och bastioner mellan Sankt Erik och Stora Bommen (RAÄ Göteborg 216:1 f)

Ingår i fornlämningen RAÄ Göteborg 216:1 med skydd enligt 2 kap. KML. Ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården Göteborgs innerstad (O 2:1–5).

Masthamnen- Packhusplatsen (RAÄ Göteborg 216:1 g)

Stora hamnkanalen ingår i fornlämningen RAÄ Göteborg 216:1 med skydd enligt 2 kap. KML. Ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården Göteborgs innerstad (O 2:1–5).

Gamla Latin, Hvitfeldtsplatsen (27)

Skyddsbestämmelse (q) med rivningsförbud i detaljplan. Ingår i det kommunala bevarandeprogrammet. Ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården Göteborgs innerstad (O 2:1–5).

Feskekörka (28)

Byggnadsminne (2013), skyddad enligt 3 kap. KML. Fastigheten ingår i det kommunala bevarandeprogrammet. Ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården Göteborgs innerstad (O 2:1–5).

Rosenlundskanalen, fisktorget och Rosenlundsbron (29)

Befästningen i form av murar tillhörande Christina Regina, äldre sträckning av vallgraven liksom fältvallen, det vill säga grönområdet utanför vallgraven, ingår i fornlämning RAÄ Göteborg 216:1 och omfattas av skydd enligt 2 kap. KML. Området ingår i det kommunala bevarandeprogrammet. Ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården Göteborgs innerstad (O 2:1–5).

Nya Allén/Kungsparken (västra delen) (30)

Området är del av före detta befästningsstråket och ingår i fornlämningen RAÄ Göteborg 216:1 med skydd enligt 2 kap. KML. Ingår i det kommunala bevarandeprogrammet. Ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården Göteborgs innerstad (O 2:1–5).

Haga Kyrkoplan (31)

Haga kyrkoplan är kyrkotomt enligt 4 kap. KML. En kyrkotomt är ett område kring en kyrkobyggnad som hör samman med byggnadens funktion och miljö och som inte är begravningsplats.

Områdets norra del är del av före detta befästningsstråket och ingår i fornlämningen RAÄ Göteborg 216:1 med skydd enligt 2 kap. KML.

Haga Kyrkoplan ingår i det kommunala bevarandeprogrammet och ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården Göteborgs innerstad (O 2:1–5).

Hagakyrkan (32)

Kyrkan skyddas enligt 4 kap. § 3 KML och får inte på något väsentligt sätt ändras utan tillstånd av länsstyrelsen.

Ingår i det kommunala bevarandeprogrammet och ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården Göteborgs innerstad (O 2:1–5).

Gamla Stadsbiblioteket (33)

Ingår i det kommunala bevarandeprogrammet och ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården Göteborgs innerstad (O 2:1–5).

Kvarteret 29 Bajonetten (34)

Q (Kulturresevat) i Stadsplan.

Cirka 45 byggnader i Haga, utöver de som är skyddade som byggnadsminnen, samlades av länsstyrelsen i ett program för utredning om byggnadsminnesförklaring. Haga 29:1, 29:6 och 29:9 ingår i detta program.

Ingår i det kommunala bevarandeprogrammet och ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården Göteborgs innerstad (O 2:1–5).

Kvarteret 28 Sabeln (35)

Q (Kulturresevat) i Stadsplan.

Ingår i det kommunala bevarandeprogrammet och ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården Göteborgs innerstad (O 2:1–5).

Kvarteret 23 Dragonen (36)

Q (Kulturresevat) i Stadsplan.

Ingår i det kommunala bevarandeprogrammet och ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården Göteborgs innerstad (O 2:1–5).

Kvarteret 30 Laddstaken (37)

Q (Kulturresevat) i Stadsplan.

Ingår i det kommunala bevarandeprogrammet och ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården Göteborgs innerstad (O 2:1–5).

Vasastaden, kvarteret 1 Alen (38)

Skyddsbestämmelse (q) med rivningsförbud i detaljplan (gäller ej tillbyggnaden från 1981).

Ingår i det kommunala bevarandeprogrammet och ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården Göteborgs innerstad (O 2:1–5).

Vasastaden, kvarteret 8 Boken (39)

Skyddsbestämmelse (q) med rivningsförbud i detaljplan.

Ingår i det kommunala bevarandeprogrammet och ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården Göteborgs innerstad (O 2:1–5).

Vasastaden, kvarteret 9 Apeln (40)

Skyddsbestämmelse (q) med rivningsförbud i detaljplan.

Ingår i det kommunala bevarandeprogrammet och ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården Göteborgs innerstad (O 2:1–5).

Handelshögskolan (66)

Ingår i det kommunala bevarandeprogrammet och ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården Göteborgs innerstad (O 2:1–5).

Vasastaden, kvarteret 10 Enen (41)

Skyddsbestämmelse (q) med rivningsförbud i detaljplan.

Ingår i det kommunala bevarandeprogrammet och ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården Göteborgs innerstad (O 2:1–5).

Vasastaden, kvarteret 12 Furan (42)

Fastigheterna 12:8 Viktoriagatan 15B och 12:17 ”Tomtehuset” är klassade som byggnadsminnen med skydd enligt 3 kap. KML.

Skyddsbestämmelse (q) med rivningsförbud i detaljplan.

Ingår i det kommunala bevarandeprogrammet och ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården Göteborgs innerstad (O 2:1–5).

Vasastaden, kvarteret 14 Linden, Nya Elementarläroverket för flickor (43)

Byggnadsminne, skyddad enligt 3 kap. KML.

Ingår i det kommunala bevarandeprogrammet och ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården Göteborgs innerstad (O 2:1–5).

Skans, Bastion Kung Karl (RAÄ Göteborg 208:3)

Fornlämning RAÄ Göteborg 208:3 med skydd enligt 2 kap. KML.

Bastion Christina Regina (RAÄ Göteborg 216:1 h)

Bastion Christina Regina ingår i fornlämning RAÄ Göteborg 216:1 med skydd enligt 2 kap. KML. Ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården Göteborgs innerstad (O 2:1–5).

Vallgraven (RAÄ Göteborg 216:1 i)

Vallgraven och fältvallen tillhör Göteborgs befästning och ingår i fornlämning RAÄ Göteborg 216:1 med skydd enligt 2 kap. KML. Området ingår i det kommunala bevarandeprogrammet. Ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården Göteborgs innerstad (O 2:1–5).

Vasastaden, Föreningsgatans villaområde (44)

Kulturresevat, Q i detaljplan (1994).

Ingår i det kommunala bevarandeprogrammet och ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården Göteborgs innerstad (O 2:1–5).

Landala Vattentorn (67)

Ingår i det kommunala bevarandeprogrammet.

Vasastaden, kvarteret 22 Pilträdet (45)

Ingår i det kommunala bevarandeprogrammet och ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården Göteborgs innerstad (O 2:1–5).

Vasastaden, kvarteret 24 Syrenen (46)

Ingår i det kommunala bevarandeprogrammet.

Ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården Göteborgs innerstad (O 2:1–5).

Vasastaden, kvarteret 27 Rönnen (47)

Ingår i det kommunala bevarandeprogrammet och ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården Göteborgs innerstad (O 2:1–5).

Vasastaden, kvarteret 26 Platanen, Landalaskolan (48a)

Ingår i det kommunala bevarandeprogrammet och ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården Göteborgs innerstad (O 2:1–5).

Vasastaden, kv. 1 Tre Kronor, kv. 2 Kärnan, kv. 3 Bohus (48b)

Ingår i det kommunala bevarandeprogrammet och ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården Göteborgs innerstad (O 2:1–5).

Vasa sjukhus (49)

Rivningsförbud och varsamhetsbestämmelser i detaljplan (1998)

Ingår i det kommunala bevarandeprogrammet och ligger delvis inom område av riksintresse för kulturmiljövården Göteborgs innerstad (O 2:1–5).

Före detta Epidemisjukhuset (68)

Ingår i det kommunala bevarandeprogrammet.

Stationsläge Korsvägen

Delar av Station Korsvägen ligger inom riksintresset för kulturmiljövården Göteborgs innerstad (O 2:1–5). Här berörs karaktärsområdet ”Vasastaden med omnejd/stenstaden”. Johannebergs landeri är också ett viktigt uttryck för riksintresset då det visar på områdets tidigare roll som försörjning åt stadens befolkning.

Lorensbergs villaområde (50)

Området omfattar fyra statliga byggnadsminnen enligt FSBM:

Villa Smedmark, Bengt Lidnersgatan 7

Villa Höglund, Viktor Rydbergsgatan 24,

och Radhus Bjerke, Dicksonsgatan 4-2.

För samtliga fastigheter finns ett gemensamt vårdprogram från 2008.

Samtliga fastigheter i området har skyddsbestämmelser (q) i detaljplan som omfattar interiör och exteriör med tillägg för särskilda detaljer. Samtliga omfattas av rivningsförbud och förvanskingsförbud.

Fastigheterna ingår i det kommunala bevarandeprogrammet och ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården Göteborgs innerstad (O 2:1–5).

Nedre Johanneberg (51)

Johannebergskyrkan skyddas av 4 kap. KML.

Skyddsbestämmelse (q) i detaljplan med bland annat skydd för externa trappor.

Ingår i det kommunala bevarandeprogrammet och ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården Göteborgs innerstad (O 2:1–5).

Götaplatsen med mera (52)

Konstmuseet: skyddsbestämmelse (q) i detaljplan med rivningsförbud och skydd för exteriör och interiör.

Konserthuset: skyddsbestämmelse (q) i detaljplan med rivningsförbud och skydd för exteriör och interiör.

Byggnaderna ingår i det kommunala bevarandeprogrammet och ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården Göteborgs innerstad (O 2:1–5).

Lorensberg kvarteret 21 Gripsholm, Renströmsparken, före detta Hovrätten och universitetsbiblioteket (53)

Skyddsbestämmelse (q) i detaljplan med rivningsförbud samt skydd för exteriör och planlösningar.

Ingår i det kommunala bevarandeprogrammet och ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården Göteborgs innerstad (O 2:1–5).

Johannebergs landeri och park (54)

Landeriet ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården Göteborgs innerstad (O 2:1–5). Landeriet är en värdebärare i riksintresset och kräver särskild hänsyn då det utgör en viktig rest från landeriepoken i Göteborg och är en angelägen del av Göteborgs äldre historia där landerier och brukandet av donationsjorden hade en stor roll. Det beskrivs på följande vis i motiveringen till riksintresset för Göteborgs innerstad: ”Den vidsträckta Exercisheden, Johannebergs landeri och resterna av Lorensbergsparken visar områdets användning före 1870-talet”. I motivtexten till riksintresset Göteborgs innerstad är också ”spridda rester av donationsjordarnas landerier” särskilt omnämnda som viktiga element.

Skyddsbestämmelse (q) med rivningsförbud i detaljplan.

Ingår i det kommunala bevarandeprogrammet.

Lorensberg, Kvarteret 23 Drottningholm (55)

Skyddsbestämmelser (q) i detaljplan för 23:6-8

Ingår i det kommunala bevarandeprogrammet och ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården Göteborgs innerstad (O 2:1–5).

Lorensberg, Kvarteret 33 Skokloster (56)

Skyddsbestämmelse (q) med rivningsförbud i detaljplan.

Ingår i det kommunala bevarandeprogrammet.

Heden, Kvarteret 31 Turmalinen (57)

Skyddsbestämmelse (q) med rivningsförbud i detaljplan.

Ingår i det kommunala bevarandeprogrammet och ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården Göteborgs innerstad (O 2:1–5).

Johanneberg, Kvarteret 14 Stenskvättan (58)

Ingår i det kommunala bevarandeprogrammet och ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården Göteborgs innerstad (O 2:1–5).

Carlanderska Sjukhemmet (69)

Ingår i det kommunala bevarandeprogrammet.

Lisebergs nöjespark (59)

De två landeribyggnaderna (2–3) ligger kvar i ursprungligt läge och har därför ett arkeologiskt värde. Under byggnaderna och i direkt omgivande miljö kan kulturlagerrester finnas i marken.

Göteborgs landerier har ett samlat värde större än de enskilda byggnaderna vilket betonas i motivtexten till Riksintresset Göteborgs innerstad, där ”spridda rester av donationsjordarnas landerier” är särskilt omnämnda.

Huvudentrén (1) omfattas av skyddsbestämmelse (q) i detaljplan: ”Byggnaden får inte rivas. Ändring av byggnaden får inte förvanska dess karaktär eller anpassning till omgivningen”.

Östra tornet (6) vid spegeldammen omfattas av skyddsbestämmelse (q) i detaljplan. Byggnaden får inte ändras eller i någon del rivas.

Forssjögården (10) omfattas av skyddsbestämmelse (q) i detaljplan: ”Byggnaden får inte rivas. Ändring av byggnaden får inte förvanska dess karaktär eller anpassning till omgivningen”.

Samtliga byggnader ingår i det kommunala bevarandeprogrammet.

Bö, Jakobsdalsgatan (60)

Ingår i det kommunala bevarandeprogrammet.

Bö, Sankt Sigfridsgatan (61)

Ingår i det kommunala bevarandeprogrammet.

Örgryte gamla kyrka (62)

Kyrkoanläggningen är skyddad enligt 4 kap. KML.

Ingår i det kommunala bevarandeprogrammet.

Före detta Lyckholms bryggeri (63)

Skyddsbestämmelser (q) med rivningsförbud i detaljplan. Skydd för bland annat fasader, originalfönster, snickerier och för underhåll av byggnaderna. Användningen ska anpassas till byggnadens kulturhistoriska värde.

Ingår i det kommunala bevarandeprogrammet.

Före detta Almedals fabriker (64)

Upptaget i bevarandeprogrammet under rubriken ”övrigt”. Ingår inte i beslutet men har kulturhistoriska värden.

Fyndplats (RAÄ Göteborg 4:1)

Övrig kulturhistorisk lämning, Göteborg 4:1.

Örgryte stom (RAÄ Göteborg 300:1)

Övrig kulturhistorisk lämning, Göteborg 300:1.

Fyndplats (RAÄ Göteborg 71:1)

Övrig kulturhistorisk lämning, Göteborg 71:1.

Fyndplats (RAÄ Göteborg 261:1)

Övrig kulturhistorisk lämning Göteborg 261:1.

Boplats (RAÄ Göteborg 70:1)

Fornlämning, skyddad enligt 2 kap. KML.

Boplats (RAÄ Göteborg 69:1)

Fornlämning, skyddad enligt 2 kap. KML.

Fyndplats (RAÄ Göteborg 68:1)

Övrig kulturhistorisk lämning Göteborg 68:1.

Vägmärke (RAÄ Göteborg 232:1)

Fornlämning, skyddad enligt 2 kap. KML.

Minnesmärke (RAÄ Göteborg 232:2)

Övrig kulturhistorisk lämning 232:2.

Underlagsrapporter till Västlänkens MKB

Kulturmiljö

Naturmiljö

Rekreation

Förorenade områden

Dag- och tunnelvatten

Ljud, stömljud och vibrationer

Elektromagnetiska fält

Luftkvalitet

Geologi och hydrogeologi

Klimatförändringar och översvämningssäkring

Risk och säkerhet

TRAFIKVERKET

Trafikverket, Kruthusgatan 17, 405 33 GÖTEBORG.
Telefon: 0771-921 921, Texttelefon: 010-123 50 00

www.trafikverket.se